దాశరథి కవితా సమాలోచనం

మాదిరాజు రంగారావు

రసధుని ప్రచురణలు
వరంగల్
2002

మాదిరాజు రంగారావు కృతులు

కవిత :

1. కిర్మీరం, 1956
2. పృథ్వీగీతం
3. మనోభూమికలు
4. అద్దంలో నీడలు
5. మరో ఉదయం
6. దీపశిఖ
7. యుగసంకేతం
8. మేల్కొన్న ఆకాశం
9. ఉష ఆగమనం
10. ముక్తకాలు
11. మానవీయం
12. పడగెత్తిన ఉదయం
13. ముక్తధాత్రి
14. వయొలిన్‌పై రాగంతో
15. ఆవాహన
16. విప్లవచ్ఛాయల్లో వియత్నాం
17. అమృత లిప్తలు
18. రేఖాచిత్రాలు
19. మినీ కవితలు
20. ఆనంద ధుని
21. వెలుగులో ఈ నేలపై
22. మేల్కొన్న ఈ సమయం
23. శబ్దమై ప్రాణమై
24. వియత్నాం శాంతి కవితలు
25. కాలాన్ని నిలిపి క్షణం
26. నాలో ప్రవహిస్తోంది నది
27. ఈ తరం స్వర చిత్రం
28. నాకు జ్ఞాపకం ఉంది
29. అగ్నిమయం జీవితం
30. జీవన బింబం
31. వర్తమానం స్క్రీన్‌పై
32. అశాంతి ఆర్కెస్ట్రా
33. అగ్ని నుండి ఆనందానికి
34. జైల్ కార్నర్ నుండి
35. సూర్యునితో ప్రయాణం
36. మానుషీయం
37. ఈ శతాబ్ది అంచుల్లో
38. డైరి దర్పణంలో
39. లలిత కవితలు
40. శాంతి స్వప్నం
41. దళిత స్వరం
42. క్రాస్‌ఫైర్, 1999
43. సీజ్‌ఫైర్, 2000
44. నేడు రేపు మధ్య, 2001
45. స్వేచ్ఛకు సిగ్నల్, 2002

విమర్శ :

1. నవల స్వరూపం సమాలోచనం
2. దాశరథి కవితా సమాలోచనం
3. ఆధునిక కవిత్వ సమాలోచనం
4. శ్రీశ్రీ మహాప్రస్థానం
5. పరిశోధనా స్వరూపం
6. నన్నయ సృజన సూత్రం - నిర్వహణ కళ
7. తిక్కన సృజన సూత్రం - నిర్వహణ కళ
8. ఎఱ్ఱన - సోమన సృజన సూత్రం - నిర్వహణ కళ
9. అధికార భాష - అనువాద కళ (ముద్రణలో)
10. స్వేచ్ఛా కవిత్వం - దిగ్దర్శనం (ముద్రణలో)

DASARATHI KAVITHA SAMALOCHANAM - CRITICISM
by Prof. RANGA RAO, MADIRAJU

© Dr. M. SANTHOSH KUMAR

Edited by **HARITHA, MADIRAJU**

First Edition : 1985
Second Edition : 2002

Price : Rs. 30/-

For Copies :

1. **RASADHUNI PUBLICATIONS**
   # 5-11-582, A.I.R. Road
   Vidyaranyapuri, Warangal - 506 009
2. **NAVODAYA BOOK HOUSE**
   Opp. Arya Samaj Mandir
   Kachiguda, Hyderabad - 500 027

Printed at :

Venkataramana Mudranalayam
DTP, Offset & Screen Printers
JPN Road, Warangal. Ph. 562870

ఆలోకనం

Haritha, Madiraju
Detroit,
Michigan USA

16th September, 2002

ఇది మా నాన్నగారి రచనల్ని పన్నెండు సంపుటాలుగా ప్రచురించే యత్నంలో భాగం. ఇప్పటికి రెండు సంపుటాలు వచ్చాయి. ఒకటి దీర్ఘకావ్యాలు (మానవీయం, ముక్తధాత్రి, పడగెత్తిన ఉదయం, ఇది వియత్నాం), మరొకటి అగ్నిపీఠం (క్రాస్‌ఫైర్, సీజ్‌ఫైర్, నేడూ రేపూ మధ్య) & స్వేచ్ఛకు సిగ్నెల్.

దాశరథి కవితా సమాలోచనం (పునర్నవం) 1985లో ప్రింట్ అయింది. ఇందులో భాగాలు ముందుగా భారతి, స్రవంతి సాహిత్య పత్రికల్లో ప్రకటితమయినాయి.

ప్రజాస్వామ్య నిబద్ధత కలిగిందీ, మాదిరాజు రంగారావుగారి కవిత్వం, ఈ ఆదర్శం కేంద్రంగా విమర్శ జరగవలసి ఉంది.

ఈ గ్రంథం ప్రధానంగా ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలో శ్రీశ్రీ తరువాత 1)ఉద్యమ తత్త్వం 2)ప్రగతిభావన 3)కవిత్వ కళ కలిసి రూపొందిన వ్యక్తిత్వంతో ఆకర్షించే దాశరథి కృష్ణమాచార్య "పునర్నవం"పై సమాలోచనం. ఇది మహాకవి దాశరథి 1) సామాజిక సాహిత్య వ్యక్తిత్వం, 2) పునర్నవ పరిశీలనం, 3) అనుబంధం (కొన్ని లేఖలు) తో విశిష్టమైంది. దీన్ని సాహిత్య లోకానికి సమర్పించే అవకాశానికి ఆనందిస్తున్నాను.

అంకితం

స్వాతంత్ర్యోద్యమం, సాహిత్య వ్యాసంగం
మూర్తీభవించిన
రచయిత
శ్రీ ఎం.ఎల్. నరసింహారావు
అన్నగారికి

1. ఉద్యమ వ్యక్తిత్వం - తెలంగాణా విమోచనం

'నా పేరు ప్రజాకోటి', నా ఊరు 'ప్రజావాటి' తొలిదశలోని తెలంగాణా ప్రజల రాజకీయ సమస్యలతో అభిన్నమైన సాహితీ వ్యక్తిత్వం గల మహాకవి దాశరథి. ఉజ్వలమైన సామాజిక నిబద్ధతతో జాతీయమైన ఉద్యమశక్తితో ప్రగతి పరంపరలో భాగమైందీ, దేశ స్వాతంత్ర్య భావధారలో కలిసిందీ ఆధునిక యుగంలో తెలంగాణా స్వాతంత్ర్యోద్యమం అనగానే కవితా ప్రపంచంలో ఎదురయ్యే ఉజ్వలమూర్తు లిరువురు. ఒకరు 'దాశరథి', మరొకరు 'కాళోజీ'. దాశరథి కవిత్వం నిజాం పరిపాలనలో మ్రగ్గే తెలంగాణా ప్రజల ఆకాంక్షలతో ఆలోచనలతో ఆశయాలతో ముప్పిరిగొంది.

"మూగవోయిన కోటి తమ్ముల గళాల
పాట పలికించి కవితాజవమ్ము గూర్చి
నా కలానకు బలమిచ్చి నడిపినట్టి
నా తెలంగాణ! కోటిరత్నాల వీణ"

ఈ పవిత్ర భూమి కంజాత వల్లియై సౌందర్య రాశియై రత్నాలవీణయై రాగాత్మకంగా కళాత్మకంగా రసాత్మకంగా దర్శనమిచ్చింది. అటు కర్షకుని హాలానికీ ఇటు కవి కలానికీ బలమిచ్చిన శక్తిపుంజం. విశాల దృక్పథం గల ఈ మనస్వి తెలంగాణా స్వాతంత్ర్య లక్ష్యసాధనతో ఆగిపోలేదు. మహాంధ్రోదయం దాకా చారిత్రకంగా ముఖ్యమైన పరిణామదశలో ప్రధానపాత్ర నిర్వహించాడు. భారతదేశ స్వాతంత్ర్యోద్యమ చరిత్రలో తెలంగాణా విమోచనోద్యమం ఒక భాగం.

నిరంకుశత్వం నుండి పీడన నుండి స్వాతంత్ర్యం కోసం సమానత్వం కోసం 'క్షోభ' చెందుతాడీ కవి. అందుకే 'క్షోభలేంది కవిత్వం లేదు', 'క్షోభ నుండే కవిత్వం వ్రాస్తా'నంటాడు. క్షోభ నుండి విముక్తం కావడానికి తెలంగాణా విమోచనానికీ చేసిన సృజనాత్మక ప్రయత్న పర్యవసానాల్లో ఒకటి అగ్నిధార, రెండోది రుద్రవీణ. ఈ రెండూ ఉద్యమశక్తి స్ఫూర్తితో అవతరించినవే. జ్వలించే ప్రజల బాధామయ జీవనగతుల్ని చిత్రించాయి. చిలీలో నెరుదావలె ఉద్యమంలో భాగమై జీవించిన కవి దాశరథి. నిజాం నిరంకుశ పాలనకు వ్యతిరేకంగా ఆరంభించిన తెలంగాణా స్వాతంత్ర్యోద్యమానికి ప్రేరణ భారతదేశ స్వాతంత్ర్యోద్యమం. ఒక దశలో దానితో ఇంచుమించు సమాంతరంగా నడిచింది. తెలంగాణాలో మొదట్లో భాషా సాంస్కృతిక తలంపై నిర్వహింపబడింది. 1930 నుండి 1946 వరకు తెలంగాణాలో వివిధ ప్రాంతాల్లో సభలు సమావేశాలు జరిపిన ఆంధ్రోద్యమం, ఆంధ్ర మహాసభ ప్రజల్లో చైతన్యానికెంతో కృషి చేశాయి.

ఆదిలాబాద్, మంచిర్యాల, మహబూబ్‌నగర్, వరంగల్ మొదలగు పలుచోట్ల అనేక కార్యక్రమాలు నిర్వహింపబడినాయి. దీనికి గ్రంథాలయ ఉద్యమం కూడా ఎంతో సహకరించింది. మొదట్లో గ్రంథాలయాలు విద్యా సాంస్కృతిక కేంద్రాలుగా ఉన్నాయి. ఆ తరువాత స్వాతంత్ర్యోద్యమానికి నిలయాలైనాయి. ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తువంటి సాహిత్య సంస్థలు విద్యాసాంస్కృతిక వాతావరణ నిర్మాణానికి కృషిచేశాయి. మరోవైపు నుండి కాంగ్రెస్ పార్టీ రాజకీయోద్యమం, కమ్యూనిస్టు పార్టీ అభ్యుదయ కార్యకలాపాలు ముమ్మరంగా పనిచేశాయి. ఈ అన్ని శక్తులూ కలిసి దాశరథి సాహిత్య వ్యక్తిత్వాన్ని మలచాయి. ఈ దశలో వెలువడిన దాశరథి కవిత్వాన్ని పరిశీలించేటప్పుడు చారిత్రకంగా రాజకీయ సామాజిక శక్తుల ప్రమేయం గురించి స్థూలమైన పరిశీలన అనివార్యం.

2

విద్యాభ్యాసం చేసే రోజుల్లోనే దాశరథి ఉద్యమస్ఫూర్తితో రాజకీయ వాతావరణంలోకి ప్రవేశించాడు. దీనితో సామాజిక స్థితిగతుల్ని గురించి ఆలోచన మొదలైంది. కవి గుండె గాయపడింది. అగ్నిధార ప్రవహించింది. రుద్రవీణ నిస్వనించింది. ఈ కవిత్వం సమాజానికి ఉత్తేజాన్ని ప్రసాదించింది. లక్ష్యాన్ని నిర్దేశించింది. సామాజిక ప్రయోజనమూ, కావ్యకళా రెండూ దాశరథి కవిత్వంలో చక్కని సమన్వయాన్ని పొందాయి.

> "చింతల తోపులో కురియు చిన్కులకున్ తడి ముద్దయైన బా
> లెంత యొడిన్ శయించు పసిరెక్కల మొగ్గను వోని బిడ్డకున్
> బొంతలులేవు కప్పుటకు బొంది హిమంబయి పోవునేమొ వా
> యింతును రుద్రవీణపయి ఇంచుక వెచ్చని అగ్నిగీతముల్"

పసితనంతో మొగ్గలా ఉంది. బాధతో కష్టంతో ఈట్టుకోలేని దశలో వెచ్చదనం కోరుతూంది. ఇదీ అప్పటి తెలంగాణా స్థితి. వెనుకబడినతనంతో అమాయకత్వం, దారిద్ర్యం, నిస్సహాయత్వంలో ఉదయించిన శిశువు స్థితి సూచితం. క్లిష్టదశలో ఆదుకునే రవంత హృదయం కోసం నిరీక్షించే దృశ్యంలో మానవీయ భావనతోపాటు, ఉత్తేజాన్ని కలిగింప జేసే కర్తవ్యమూ ధ్వనితమవుతూంది.

1944లో వరంగల్ కోటలో ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు వార్షికోత్సవాల ఏర్పాట్లు జరిగాయి. ఉదయం జరుగవలసిన సభలకై వేసిన పందిళ్ళ కారాత్రి ముష్కరులెవరో నిప్పంటించారు. వ్యక్తిస్వేచ్ఛ కరువైన ఈ దుస్థితిని నిరసిస్తూ ..

> "ఓ! పరాధీన మానవా! ఓపరాని దాస్యము
> విదల్చలేని శాంతమ్ము మాని
> తలుపులను ముష్టిబంధాన కలచివైచి
> చొచ్చుకొని పొమ్ము స్వాతంత్ర్య సురపురమ్ము"

మరునాడు నిప్పు చల్లారీ చల్లారని ఆ వాతావరణంలోనే సమావేశాలు విజయవంతంగా జరిగాయి. ఈ పద్యం స్థానికమైన సంఘటన ఆధారంగా ప్రజల స్వాతంత్ర్యేచ్ఛనూ, స్వేచ్ఛాతత్త్వాన్నీ ఉద్యమశీలంతో విశ్వతలంపై నిలుపుతూంది. నిశ్చలమైన వీరగుణంతో నిరంకుశ కవాటాల్ని భిన్నంచేసి స్వాతంత్ర్య సురపురం చేరే ఆశాభావం ఉద్యమానికి ప్రేరణనిస్తోంది. ఆ సభకు అధ్యక్షుడు సురవరం ప్రతాపరెడ్డి. కార్యనిర్వాహకుడు దేవులపల్లి రామానుజరావు. ఇది ముష్కరులచేత భగ్నమైన స్వాతంత్ర్యం తిరిగి పొందే విజయదశకు సంకేతం.

3

దాశరథి స్వస్థలం వరంగల్ జిల్లాలో "గార్ల" జాగీర్ గ్రామం. ఈయనకు జాగీర్‌లో జరిగే అన్యాయాలు అక్రమాలు సుపరిచితమే. స్వేచ్ఛాప్రియుడైన ఈ కవికి నియంతలపట్ల ద్వేషం, శ్రమజీవులపట్ల సానుభూతిని కలిగించింది. ప్రగాఢమైన ఆలోచనకు దారితీసింది. పీడితులైన శ్రమజీవులకు తగిన శ్రమఫలం లభించదు. భోగలాలసత్వం అలసత్వంతో కాలం వెళ్ళబుచ్చే పీడకులకే అంతా చెందుతూంది. ఈ చారిత్రక సత్యం యథార్థ చిత్రణమే ఈ పద్యం.

> "ప్రాణములొడ్డి ఘోరగహనాటవులన్ పడగొట్టి మంచి మా
> గాణములన్ సృజించి ఎముకల్ నుసిసేసి పొలాలుదున్ని భో
> షాణములన్ నవాబునకు స్వర్ణము నింపిన రైతుదే! తెలం
> గాణము రైతుదే! ముసలి నక్కకు రాచరికంబు దక్కునే"

ఇది ఈనాటి సమస్య కాదు. ఈ ప్రాంతం సమస్య, ఎన్నోచోట్ల ఉంది. దీన్ని అంతం చేసేందుకెన్నో ప్రయత్నాలు అక్కడక్కడా జరుగకపోలేదు. అయితే ఈ దిశలో ఒక స్పష్టమైన ఆధారంతో కార్యాచరణ పథకంతో ఉద్యమించే స్వాతంత్ర్యలక్ష్యం ఇతణ్ణి బాగా ఆకర్షించింది. ఉద్యమగుణం ఉద్రేక స్వభావంతోపాటు కష్టజీవులపట్ల సానుభూతీ వారిని గురించి చింతనతో మార్క్సు లెనిన్ రచనల అధ్యయనం కారణంగా ప్రగతివాద శక్తులకు దగ్గరైనాడు. అభ్యుదయ వ్యక్తిత్వం అవతరించింది.

"అనాదిగా సాగుతోంది అనవరత సంగ్రామం
అనాధునికీ ఆగర్భ శ్రీనాథునికీ మధ్య"

పీడితుడు తాడితుడు అనాధుడు దిక్కులేని కూలిపై బ్రతికే ప్రజల వర్గం ఒకవైపు. వీరి గోడు వినేవాడే లేడు. పీడకుడు ఆగర్భ శ్రీమంతుడు వారసత్వంగానో అన్యాయం గానో కూడబెట్టిన సంపదతో కాలక్షేపం చేసే వర్గం మరోవైపు. పొట్టకోసం ఒకచోటి నుండి మరోచోటికి పరుగెత్తే నిరుపేదను సంఘర్షణ కాహ్వానిస్తాడు. ధనమదాంధుల్ని నిరసిస్తాడు. ప్రశ్నిస్తాడు కవి. అద్యతనంలోకి ఆహ్వానిస్తాడు.

"తరతరాల దరిద్రాల కరువులతో బరువులతో పరుగెత్తే నిరుపేదా రా రా. నాతో రా రా"

శ్రమశక్తి కొల్లగొట్టబడిన బీదల దయనీయమైన స్థితిని గర్హిస్తూ దీన్ని నివారించేందుకు భవిష్యత్తులో మార్గాన్ని గుర్తించాడు. "రానున్నది ఏది నిజం అది ఒకటే సోషలిజం" సామ్యవాదంవైపు తన ప్రయాణం గురించి నిశ్చయాన్ని వెలిగిస్తాడు. "రక్తారుణ వైజయంతి రమ్మన్నది పోతున్నా"నంటూ క్రియాత్మకతను ప్రకటిస్తాడు. ఇందులో అరుణశబ్దం కమ్యూనిష్టు పార్టీ నాయకురాలు అరుణ ఆసఫ్ అలీని సూచిస్తోంది.

4

నిజాంకు వ్యతిరేకంగా హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో 1946 స్వాతంత్ర్యోద్యమం తీవ్రతరమైంది. ఇది సహించని నిజాం ప్రభుత్వం నిరంకుశ విధానాల్ని అవలంబించింది. ప్రజలెన్నో కష్టాలకు గురియైనారు. ఇతర ప్రాంతాలకు వలసపోయారు. స్త్రీలు సైతం అవమానాలకు గురియైనారు.

"నాడు మానవతీ నయనాంచలముల నాగ సర్పాలు బుసకొట్టి నాట్యమాడె
నాడు మానవతయు నవనాగరికతయు తన్ను తిన్నది రాక్షసత్వమ్ము చేత"

తత్కాలంలో నవనాగరికతకూ మానవతకూ తగిలిన అఘాతం చరిత్రలో విస్మరించరానిది. క్రమంగా పరిస్థితి విషమించింది. 1948లో దాశరథి అరెస్టు చేయబడినాడు. నిజామాబాద్ (ఇందుపురం) జైల్లో బంధితుడైనాడు. అనేక హింసలకు గురియైనాడు. స్పృహ కోల్పోయే స్థితీ ఏర్పడింది. అక్కడక్కడా దొరికిన బొగ్గుముక్కలతో నిజాంకు వ్యతిరేకంగా గోడలపై పద్యాలు వ్రాయడం మొదలుపెట్టాడు.

"ఓ నిజాము పిశాచమా కానరాడు నిన్నుబోలిన రాజు మాకెన్నడేని
తీగెలను తెంపి అగ్నిలో దింపినావు నా తెలంగాణ కోటిరత్నాల వీణ"

అక్కడినుండి హైదరాబాదులో చంచల్‌గూడా జైలుకు తరలింపబడినాడు. ఈ విధంగా ఉద్యమంతో ప్రత్యక్ష ప్రమేయం ఈయనలో ఇదివరకే నెలకొని ఉన్న దేశ స్వాతంత్ర్య ధర్మాన్ని శక్తివంతం చేసింది. భావరూపాలకు అనుభవ గాఢత్వాన్ని అభివ్యక్తి నైశిత్యాన్ని చేకూర్చింది. పిశాచం సాధారణంగా పట్టుకుంటే వదలదు, మానసికంగా బాధిస్తుంది, వేధిస్తుంది. ప్రాణం పోదు, నిలవదు, సమాజంలో ఇదో విశ్వాసం. ఈ విశ్వాసాన్ని కవి సందర్భోచితంగా ఉపయోగించుకోవడం జరిగింది. చక్కని స్వరాలు పలికే వీణ తీగల్ని భిన్నంచేసి అగ్నికాహుతి చేసే కృత్యంలో ప్రేమించవలసిన మనస్సుని భగ్నం చేసి కష్టాలపాలు చేసి బాధించే దారుణమైన మనోరూపం వ్యంజితం, వీణపైనా ప్రజల్లోనూ రాగం పలికించడానికి స్పందించే హృదయం కావాలి. అది నిజంగా పాలకుల్లో మృగ్యమైంది.

"ఈ శిథిలాలయమ్మున జనించిన చిక్కని శర్వరీ తమో
రాశి శిఖాగ్రసీమ పదరా ఒక దీపము పెట్టి వత్త మా
వేశములేని ఈ బ్రతుకు వీధుల వెచ్చని దీప మాలికా
పేశల కాంతి నింపుదము పెక్కుతరాలతమమ్ము లింకగన్"

ప్రస్తుతం పారతంత్ర్యంలో సమాజం నిరంకుశ విధానాలవల్ల శిథిలావస్థలో ఉంది. దట్టమైన చీకటి ప్రబలింది. కాస్త రవంతదీపం కావాలి దారి చూపేందుకు. చల్లబడిపోయే బ్రతుకుని కాపాడేందుకు కాస్త వెచ్చదనమూ అవసరం.

"ముద్దుల్ గుల్కు దీపమ్ములం దేదో చల్లదనమ్ము ప్రాకినది" అల్లంత దూరంలో అంటే భారతదేశంలో వివిధ ప్రాంతాల్లో స్వాతంత్ర్యం కోసం ప్రాణాలర్పించిన త్యాగమూర్తుల జీవితాలు ఉజ్వలంగా ప్రకాశించే కాంతిబింబాలు. ఆకర్షిస్తున్నాయి.

"దూరదూరాన దీపాల తోరణాలు అందులో–భరతవీరుల నెత్తుటి వరద కలదు
అందులో విచ్చె బంగరుటంబుజములు – పూజ మాతృపదమ్ముల వ్రాలుకొరకు"

ఇది తెలంగాణా స్వాతంత్ర్యసమరానికి ఆదర్శరూపమైంది. చుట్టూ అలముకొన్న అలసత్వాన్నీ ప్రస్తుతానికి ఉత్తేజితం చేయవలసిన సహనాన్నీ పనికిరాని శాంతాన్నీ వదలివేసి చైతన్యాన్నీ, వివేకాన్నీ, ఉత్సాహాన్నీ వరించేందుకు ప్రేరేపిస్తుందీ పద్యం. 'కవికి నిర్బంధం ఉండకూడదు, స్వేచ్ఛ ఉండాలి. కవిత్వం మేనిఫెస్టో కాదు, కళాత్మకంగా ఉండాలి' అన్న ఈ కవి అభిప్రాయాని కద్దం పడుతుందీ కవిత్వం.

5

15 ఆగస్టు 1947వ తేదీన భారతదేశం స్వాతంత్ర్యాన్ని పొందింది. ఈ మహత్తరమైన చారిత్రక పరిణామం హైదరాబాద్ స్వాతంత్ర్యోద్యమంపై గణనీయమైన ప్రభావాన్ని నెరపింది. దీనితో సెప్టెంబర్ 1947 నుండి ఉద్యమం తీవ్రతరమైంది.

"తరతరాల స్వప్నాల సుందరఫలమ్ము – స్వైరభారత భూమి చొప్పడెనాలేదో?
విషము గుప్పించినాడు నొప్పించినాడు–మా నిజాం రాజు జన్మజన్మాల బూజు"

జనజీవనం స్తంభించింది. నిజాం నవాబు స్వయంప్రతిపత్తికై ప్రయత్నాలు మొదలుపెట్టాడు. దొంగచాటుగా ఆయుధ సామగ్రిని చేరవేయడం మొదలైంది. సాయుధ సంఘర్షణకు దారితీసే సమస్యను అంతర్జాతీయం చేసే ఎత్తుగడ మొదలైంది. అదను చూచుకొని మతోన్మాద శక్తులు విజృంభించాయి.

"నా తెలగాణ రమారమి రెండు శతాబ్దముల్ తమఃపటలము నందునన్ గడచె" ఇంకా తెలవారలేదన్న బాధ ప్రతి వ్యక్తిలో వ్యక్తమైంది. ఆలస్యం చేస్తే అమృతం విషమయ్యే ప్రమాదాన్ని శంకించిన భారత ప్రభుత్వం 13 సెప్టెంబర్, 1948 నాడు పోలీసుచర్య కుపక్రమించింది. 18 సెప్టెంబర్ సాయంకాలం ఐదుగంటలకు నిజాం నవాబు యుద్ధవిరమణ నిర్ణయాన్ని హైదరాబాద్ రేడియోనుండి ప్రకటించడం జరిగింది. భారతదేశంలో హైదరాబాద్ సంస్థానం విలీనమైంది. 'తెలగాణమ్ము తమః కవాటముల బందీయైన నిశ్శబ్దరాత్రులు' అంతమైనాయి. గళమెత్తిన ఉద్యమకవి చిరస్వప్నం ఫలించింది. స్వాతంత్ర్యోదయంతో జాతిచరిత్రలో పునరుజ్జీవన యుగమారంభమైంది.

"రెండువందల యేండ్ల చరిత్రపుటల కప్పుకొనియున్న గాఢాంధకారమెల్ల
కొట్టుకొనిపోయె తూరుపుమిట్టనుండి పారివచ్చిన వెలుతురు వాగులోన"

భారత స్వాతంత్ర్యోదయం వెలుగులో నిజాం నిరంకుశమైన పాలనాంధకారం కొట్టుకొనిపోయింది. రుద్రవీణను జాతికంకితం చేస్తూ దాశరథి పలికిన మాటలు ఈ మహాకవి స్థిరమైన వ్యక్తిత్వాన్ని స్ఫూర్తికి తెస్తాయి.

"పాటలు పాడితిన్ తెలుగుబాబులు నిద్దుర మేలుకోగ ఆ
రాటము సేయగా కరకు రాచరికమ్మును కూలద్రోయగా
కోటి గళాల నొక్కకడ చేర్చితి విప్లవశంఖమెత్తితిన్
నాటికి నేటికిన్ తెలుగు వాడికి వెచ్చదనమ్ము నూదితిన్"

తెలంగాణా చరిత్రకూ తెలుగు సాహిత్య చరిత్రకూ భవిష్యత్తు పరిశోధకులకు దాశరథి కవిత్వం అమూల్యమైన ఆధారం. సమకాలీన చైతన్యానికి ఆదర్శశిఖరం.

"ధనం దాచగలరుగాని తేజస్సును దాచగలర
తెరలు దించగలరు గాని శిరస్సులను వంచగలర"

ఈ స్వేచ్ఛాప్రయాణ చరిత్రయే నిజాం పాలననుండి తెలంగాణా స్వాతంత్ర్యోద్యమం. దాశరథి సామాజిక సాహిత్య వ్యక్తిత్వంలో ఇదో భాగం. తెలంగాణా విమోచనకై ఉద్యమంతో పాటు నేటికీ అనవరతమైన ఉత్తేజాన్ని కలిగించే శక్తి గోచరిస్తుంది.

2. ఉద్యమ వ్యక్తిత్వం - మహాంధ్రోదయభావన

"చిమ్మ చీకటిలో తూర్పు సెమ్మెమీద దివ్వె ఒక్కటి వెలిగించి రువ్వినావు
వెలుతురుల బాకు! ఆకాశ వీధిలోన ఎవరవయ్యా! ప్రగాఢ సాహిత్యమూర్తి"

"నీ వెరుగవె! శ్రీరాముడ! నేను మానవుడనె లెమ్ము!
నిద్రాణాంధ్ర ధరాస్థలిని నేడు మేలు కొల్పగలను"

ఇది ఆంధ్రప్రదేశ్ అవతరణకు పూర్వం చీకట్లను దూసిన ప్రభా చిత్రణం. శ్రీ పొట్టి శ్రీరాముల ఆత్మాహుతి నుండి అవతరించింది ఆంధ్రరాష్ట్రం. నిద్రాణమైన తెలుగు భూమిని స్వరాష్ట్రం కోసం మేలుకొల్పేందుకు దీక్షపూనినాడు గాంధీజీ శిష్యుడు. ఆయన విసరిన ఆయుధం అహింసాయుతమైందీ, శాంతిలక్ష్యం కలిగిందీ. సువిశాల దృక్పథం గల మహాకవి సామాజిక స్పందన ఎప్పటికీ ఒకే ఒక పరిమితమైన వలయంలో నిలిచిపోదు. అనేకమైన చారిత్రక కారణాల వల్ల ఒక నిర్దిష్టమైన లక్ష్యంతో పరిమితుల్ని స్వీకరించవచ్చు. ఇది అనివార్యం. గమ్యం చేరాక ఆ సీమల్ని, వాటి విస్తృతమైన ప్రయోజనంపై దృష్టితో స్పందిస్తాడు. ఆలోచన చేస్తాడు. ఇది నిరంతరం జరిగే మానవ చరిత్ర పోనుపోను వలయాల్ని అతిక్రమిస్తూ మానవతా గంధంతో విశ్వాంచలాల్ని స్పృశించడమూ కద్దు. ఇది మహాకవి ఉదార చరితకు నిదర్శనం.

దాశరథి కవితా వ్యక్తిత్వంలోను ఈ దశల్ని స్పష్టంగా గుర్తించవచ్చు. ప్రస్తుతానికి వస్తే మొదటి దశ హైదరాబాదు రాష్ట్ర విమోచనం - అందునా తెలంగాణా స్వాతంత్ర్యానికి చెందింది. రెండోది తెలుగువాళ్ళను ఏకంచేసే మహాంధ్రోదయాన్ని అభిలషించింది. మొదటిదానిలో ఈయన క్రియాత్మకమైన వ్యక్తిత్వం స్వయంగా ఉద్యమించింది. రెండోదానిలో ఈయన భావాత్మకమైన వ్యక్తిత్వం సౌందర్యంతో ఉత్క్రమించింది. ఈ రెండూ ఒకదాని రూపంతో మరొకటి చారిత్రకంగా పరిణామగతుల్ని పొందాయి. ఈనాటి స్వతంత్రభారత స్వరూపానికి ఒక్కొక్కటీ వివిధ దశల్లో ఒక్కొక్క విధమైన పాత్రను నిర్వహించాయి. చారిత్రకంగా చూస్తే మొదటిది వివిధ స్వతంత్ర సంస్థానాల విలీనంతో స్వతంత్ర భారతం పరిపూర్ణ స్వరూపానికి దోహదం చేసింది. రెండోది భాషా రాష్ట్రాల ప్రాతిపదికపై భారతదేశం అభ్యుదయానికీ ప్రజాస్వామ్య సుస్థితికీ హేతువైంది. 'భాషా రాష్ట్రమటన్న వాంఛితమునుత్పాదించి మా తెల్గువా డాషా మాషి కబుర్లుగాక! నిజమౌ నట్లేరు కవ్వించినన్ రోషం బందక నుద్యమించి గెలిచెన్ లోకంబు హర్షింప ప్రత్యూషం బిన్న దినాలకైనది స్వరాష్ట్రోద్యానభాగంబునన్"

తెలంగాణా విముక్తమయ్యాక ఆంధ్రావతరణం తరువాత మహాంధ్రోదయం ఒక స్వప్నం. లక్ష్యమైంది మూడుకోట్ల (అప్పటి జనసంఖ్య) తెలుగుప్రజల్ని సమీకృతం చేసి మహాంధ్రం కోసం ఉపక్రమించడం జరిగింది. ఉభయ ప్రాంతాల ప్రజల్ని ఉద్బోధించి సౌమనస్యాన్ని సాధించేందుకూ సోదరభావాన్ని నెలకొల్పేందుకూ ఈ దశలో ప్రజాభిప్రాయాన్ని మలచేందుకు ఈ కవి ఉద్యమించాడు.

"కోటి కంఠాలతో తెలుంగులు సతమ్ము ఆంధ్రరాష్ట్రావతరణ శుభావసరము
కోరుచున్నారు, కలిసి పోగోరుచందు రగ్రజుల తోడి వీలైనయంత వడిగ"

తెలుగు భాష - సంస్కృతికి చెందిన విశాలమైన దృష్టితో ఆంధ్ర మహా ప్రజ సమైక్యంగా వర్ధిల్లే ఏకైక రాష్ట్రాన్ని వాంఛించే సంకల్పం వాస్తవమైంది. దీని వెనుక నున్న చారిత్రక నేపథ్యం గురించి స్థూలమైన ప్రస్తావన ఈ సందర్భంలో అవసరం.

2

ఆంధ్రులు తమ ప్రత్యేకతను నిలుపుకునేందుకు తమ భాషనూ సంస్కృతినీ వికసింపజేసేందుకు ఇరవయ్యోశతాబ్దం ఆరంభం నుండి (1910) అనేక సంస్థలు స్థాపితమైనాయి. ఉద్యమాలు వెలిసాయి. కందుకూరి, రాయప్రోలు, విశ్వనాథ, కొడాలి, పానుగంటి మొదలైన మహారచయితలెందరో భారతదేశంతోపాటు ఆంధ్రజాతి ఔన్నత్యాన్ని కీర్తించారు. ప్రజల్లో ఆంధ్రాభిమానం వికసితమైంది. సమజాభివృద్ధికై అనేకరంగాల్లో కృషి మొదలైంది. ఆంధ్ర జాతీయ కళాశాల, విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమండలితో పాటు వివిధ గ్రంథాలయాలూ నెలకొన్నాయి. ఆంధ్రపత్రిక మొదలుగా తెలుగు పత్రికారంగం ఆవిర్భవించింది. ఆంధ్రుల చరిత్రకూ సంస్కృతికీ సమగ్రరేఖలు దిద్దే ప్రయత్నం జరిగింది. సాహిత్యాన్నీ సంస్కృతినీ సమాజావసరాల కనుగుణంగా, సంస్కరణ దృక్పథంతో పరివర్తన గుణంతో పునర్నవీకృతం చేసే ఉద్యమం విస్తరించింది. ఇదంతా చివరకు ప్రత్యేకాంధ్ర రాష్ట్ర వాంఛ కభిముఖంగా ప్రవర్తిల్లింది. అయితే ఆంధ్రరాష్ట్రానికి చెందిన అగ్రనాయకులు కొండా వెంకటప్పయ్య, బులుసు సాంబమూర్తి, టంగుటూరి ప్రకాశం, అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు, కాశీనాధుని నాగేశ్వరరావు మొదలైన పెద్దలంతా 'ముందు దేశ స్వాతంత్ర్యం, ఆ తరువాత ఆంధ్రరాష్ట్రం' అన్న అభిప్రాయానికే ప్రాముఖ్యం ఇవ్వడం జరిగింది. కేంద్ర నాయకులు దీన్ని బలపరచారు.

తెలుగు మాట్లాడే ప్రజలు నివసించే ప్రాంతాలన్నీ ముక్కలుగా చెదరిపోయాయి. అనేకమైన చారిత్రక కారణాలవల్ల వేరువేరు అస్తిత్వాల్ని సంతరించుకున్నాయి. వేరువేరు ప్రభుత్వాల పాలనలోకి వచ్చాయి. ఇది ఒక విధంగా ప్రాదేశిక భాషా సంస్కృతికి

చెందిన ఏకత్వాన్ని కుంఠితం చేసింది. తీవ్రమైన అసమానతల్ని సృష్టించింది. అయితే ఒక విధంగా కొన్ని కొన్ని ప్రత్యేకతలతో భారతదేశ సమగ్ర రూపానికీ ఏకత్వానికీ దారి తీసిందని తృప్తిపడే అవకాశమూ లేకపోలేదు. కోస్తా ప్రాంతం, రాయలసీమ నేరుగా బ్రిటిష్ పాలనలోకి వచ్చాయి. అక్కడి పాలనాభాష ఇంగ్లీషు. రాజధాని మద్రాస్. ఆ నగరం తమిళం తెలుగు భాషా సంస్కృతులకు నిలయమైంది. ప్రభుత్వ యంత్రాంగంతో పాటు పత్రికలు పరిశ్రమలు మొదలగు ఎన్నో సంస్థలతో ఈ నగరం తమిళులతో పాటు తెలుగువారికీ ప్రతిష్ఠాకరమైందిగా పరిణమించింది. హైదరాబాదు రాష్ట్రం తెలుగు కన్నడం మరాఠి ప్రాంతాలతో ఏర్పడింది. నిజాం పాలనా భాష ఉర్దూ! ఇట్లా చెదరిన భాషా ప్రాంతాలన్నీ కలిపి భాషా ప్రాతిపదికపై రాష్ట్ర నిర్మాణం ఆవశ్యకత గురించి ఆలోచన ప్రబలింది. భారతదేశం స్వాతంత్ర్యం పొందేవరకు అందుకు వేచి ఉండవలసి వచ్చింది.

3

భారతదేశం స్వాతంత్ర్యాన్ని పొందాక మూడునెలల తరువాత పండిట్ జవహర్ లాల్ నెహ్రూ 1947 నవంబర్ 27వ తేదీన భాషారాష్ట్ర నిర్మాణం గురించి విధాన ప్రకటనలు చేయడం జరిగింది. 1950 జనవరి 26న భారత రాజ్యాంగం అమలులోకి వచ్చింది. ప్రజల భాషలో ప్రభుత్వ కార్యకలాపాలు జరిపే అవసరం గుర్తింపబడింది. అపుడే ప్రజాస్వామ్యం సఫలమౌతుందన్న అభిప్రాయానికి బలం చేకూరింది. ఎన్నికలు వచ్చాయి. ప్రజల అభిమతానికి ప్రాముఖ్యం వచ్చింది. 1952 ఆగస్టు 15వ తేదీన స్వామి సీతారాం నిరవధిక నిరాహారదీక్ష 38 రోజుల తరువాత విరమింపబడింది.

ప్రత్యేకాంధ్ర రాష్ట్రాన్ని సాధించే ప్రయత్నంలో 1952 అక్టోబర్ 19వ తేదీన మద్రాస్‌లో మహనీయులు బులుసు సాంబమూర్తి ఏర్పాటుచేసిన యజ్ఞశాలలో గాంధీజీ శిష్యులు పొట్టి శ్రీరాములు ఆమరణ నిరాహారదీక్ష మొదలైంది. 'నాకే పార్టీ లేదు – ఆంధ్రరాష్ట్ర నిర్మాణం ఒక్కటే నా లక్ష్యం' అని ప్రకటించడం జరిగింది. తెలుగు ప్రజలందరు ఆయనలో తమ ఆదర్శాన్ని దర్శించారు. 1952 డిసెంబర్ 14న అర్ధరాత్రి ఆయన తుదిశ్వాస విడిచారు. శాంతియోధుని ఆత్మార్పణం ప్రజలలో అశాంతిని రగిల్చింది. ఆంధ్రరాష్ట్రం సాధన కోసం ప్రజలలో ఉద్యమం ఉజ్వలితమైంది.

"వెలుతురు బాకు తాకిడికి విచ్చిన చిక్కని కాలరాత్రి గుం
డెలు జిలుజిల్లునన్ రుధిర నిర్ఝరి పారె దిగంగ నా ముఖ
మ్ముల నవ కుంకుమ ప్రభలు మొల్చెను తామర మొగ్గలట్లు త
త్పులు తెరువుండు రండు పిలువుండు శయించిన వారినెల్లరన్"

అర్ధరాత్రి చీకటిలో రువ్విన వెలుగు చకితచకితంగా ప్రజల్ని మేల్కొలిపింది. అది శాంతిసమరం! అహింసయే ఆయుధం అయినా ఇంకా మేల్కొనని వారూ ఉన్నారు. వారికై ఈ ప్రబోధం. ఆ వెలుగు తెలుగుగా దర్శితమైంది. ఆనాటి ఉషస్సు పొట్టి శ్రీరాములు ఆత్మాహుతితో పవిత్రమై ఉదయించింది.

1952 డిసెంబర్ 19వ తేదీన నెహ్రూ మద్రాస్‌నగరం మినహా ఆంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పాటుకు సంసిద్ధతను ప్రకటించారు. 1953 అక్టోబర్ ఒకటో తేదీన నిర్వివాద ప్రాంతాలతో ఆంధ్రరాష్ట్రం కర్నూల్ రాజధానిగా ఏర్పడింది. ఆంధ్రుల చిరస్వప్నం వాస్తవమై రూపొందింది. తెలుగు వ్యక్తి భారతదేశంలో భాషారాష్ట్రాల నిర్మాణానికి హేతుభూతుడైనాడు. తెలుగువాడు కార్యకుశలుడన్న యథార్థాన్ని చాటిచెప్పిన సంతోష సమయమది! ఆనాటి ప్రత్యూష భారతదేశచరిత్రలో నవదశకు నాంది పలికింది.

"తలలు వాలిచియున్న నా తెలుగు జనము ఉన్నతోన్నత పర్వతాలో యనంగ"

విజయ గర్వంతో ఆంధ్రుల వ్యక్తిత్వం నలుగురినీ ఆకర్షించింది. "మామిడి పాటినట్లు, మధుమాసము హాసము చేసినట్లు శ్రీరాముని ప్రాణదానమున రాగిలె తెల్గుల ఇంటిలోన ఆరామము పూలతో ఫలభరమ్మున వంగిన భుజరాజిలో ప్రేమముతో మృదు ప్రణయ రేఖలతో అనురాగశాంతితో" అశాంతి అణగింది. అసహనం అంతరించింది. వసంతం విలసిల్లింది. ఆనందం అనురాగం ఆర్ద్రతతో తెలుగుదేశం పల్లవించింది. రసస్విన్నమైంది. స్వరాష్ట్రోద్యమం మొదటినుండీ స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో భాగంగా పర్యవసితం కావడంచేత దేశభక్తిని శంకించే అవసరమే కలుగలేదు. పైగా భాషా రాష్ట్ర నిర్మాణం భారతదేశ సమగ్ర వికాసానికి జీవభూతమైందిగాను భావితమైంది.

"కోటి కంఠాలతో తెలుంగులు సతమ్ము ఆంధ్ర రాష్ట్రావతరణ శుభావసరమున
కోరుచున్నారు. కొలిసి పోగోరుచుందు రగ్రజులతోడ వీలైన యంతవరకు"

ఆంధ్రరాష్ట్రంతో తెలంగాణా ప్రాంతాలను కలిపి సువిశాలమైన రాష్ట్రం కోసం ఆరాటం ముమ్మరమైంది.

శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు పిలుపు మేరకు 1954 జూన్ 13, 14 తేదీలలో విశాలాంధ్ర సదస్సు జరిగింది. ఒకవైపునుండి హైదరాబాద్ రాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రి బూర్గుల రామకృష్ణారావు, మరోవైపునుండి ఆంధ్రరాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రి బెజవాడ గోపాలరెడ్డి ఇరువురూ తమ ప్రజల అభిప్రాయానికి ప్రాతినిధ్యం వహించారు. తెలంగాణా ఆంధ్ర ప్రాంతాల విలీనానికి సుముఖమైన వాతావరణాన్ని నెలకొల్పే ప్రయత్నం జరిగింది. తెలంగాణా ప్రజల్లో భయమూ వ్యక్తం లేకపోలేదు. అభయాలూ ఇవ్వబడినాయి. ఒప్పందాలు జరిగాయి. రాజకీయరంగం మహాంధ్రావతరణానికీ సిద్ధమైంది.

తెలంగాణా స్వాతంత్ర్యానికి ఉద్యమించిన మహాకవి విస్తృతమైన ప్రయోజనంతో తెలుగు ప్రాంతాలన్నీ కలిపి ఒకే రాష్ట్రంగా నిర్మించే అభిప్రాయాన్ని సహేతుకంగా బలపరచడం జరిగింది.

"మూడు కోటుల ఒక్కటే ముడి బిగించి కలిపివేయుము నా తెలంగాణ తల్లి!"

కవి ఇరుప్రాంతాల్లో పర్యటించాడు. సుహృద్భావాన్ని పెంపొందించాడు. 1956 ఆగస్టు 10వ తేదీన ఆంధ్రప్రదేశ్ అవతరణకు 7వ రాజ్యాంగం సవరణ బిల్లు లోక్‌సభలో ప్రవేశపెట్టబడింది. "నాకు కావలె మహాంధ్రోర్వర! రండి అన్నల్లార! తూరుపు దారి కెదురుగ ద్వార బంధము మనిషి మనిషి మనస్సు దారుల రాగ బంధము రాగబంధము". 1956 నవంబర్ ఒకటో తేదీన హైదరాబాదు రాజధానిగా ఆంధ్రప్రదేశ్ అవతరించింది.

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు 'మహాంధ్రోదయం' కావ్యానికి పీఠికలో 'విశాలాంధ్ర కంటె మహాంధ్ర పదమే నాకు వలెనే దాశరథికిని రుచించినది. మహాంధ్ర పదమే పరిగ్రాహ్యమేమో' అన్న అభిప్రాయం గమనింపదగింది. ఈ సందర్భంలో మహాకవి సందేశం ఈనాటికీ వర్తిస్తున్నది.

"కృషికుల్ కార్మికులెల్ల రొక్కటిగ సంగీతమ్ములంబాడు దు
న్మిషితాంతఃకరణమ్ములన్ తెలుగు భూమిం గూర్చి ఆనందపు
చషకమ్మెత్తుడు! స్వీయరాష్ట్ర జనతా సౌఖ్యార్థమై త్రావుడీ!
విషతుల్యంబగు భేద భావములు పృథ్విన్ మాసి పోనిందహో"

స్వరాష్ట్రాల నుండి సమస్త పృథ్వీతలంపైన భేదాలు మాసిపోయి శాంతిని కోరే ఉదార తత్త్వం సర్వజనప్రియమైంది. సమాజానికి కల్యాణకరమైంది.

కాకతీయుల కాలంలో ఒకే రాష్ట్రంగా స్థిరపడిన ఆంధ్ర భూప్రజలు అనేకమైన చారిత్రక కారణాలవల్ల విడిపోయారు. మళ్ళీ ఈనాడు 1956 నవంబర్ ఒకటో తేదీన ఆంధ్రప్రదేశ్ అవతరణంతో సమైక్య రూపాన్ని ధరించారు. దాశరథి కవిత్వం తెలుగు ప్రజల స్వేచ్ఛాశక్తినీ ఉద్యమరూపాన్నీ ప్రతిబింబించే ఆదర్శ శిఖరం.

"ఈనాడు మహాంధ్రోదయమైనది. కోట్లాది ప్రజలు తెలుగుతల్లి పాదాలకు
వెలుగుల పారాణి నిడిరి తెలుగు తెలుగు వెలుగు వెలుగు".

3. సామాజిక సాహిత్య స్పందనం

తెలంగాణా సాహిత్యరంగాన్ని స్మరించగానే ఝటితిస్ఫూర్తిగా మార్మోగే పద్యపాదం "నా తెలంగాణ కోటిరత్నాల వీణ". శ్రీశ్రీ తరువాత ఎన్నదగిన తేజోమూర్తియై ప్రకాశించిన "అభ్యుదయ కవిచక్రవర్తి", దాశరథి. తెలంగాణా స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో ఎంతటి తీవ్రతను చూపాడో మహాంధ్రోదయ నిర్మాణంలోనూ అంతటి ఆవేశమూ కనబరచాడు. ఇది ఈతని చారిత్రకమైన అవగాహనకూ, అభ్యుదయ క్రియాశీలానికీ నిదర్శనం. ఏ ప్రాంతంలో ఏ రూపంలో ఏయే కారణాలను పురస్కరించుకొని ఆవిష్కృత మైనప్పటికీ తెలుగు సాహిత్యం తెలుగువారందరిదీ. ఆ తరువాత పొలిమేరలు ఎరుగని మానవలోకానిదీ. ఈ విశాలమైన దృక్పథం, జాతి సంస్కృతిని సుసంపన్నం చేసేదీ, వైవిధ్యాన్ని చేకూర్చేదీ, ఉన్నతమైన స్థానాన్ని కలిగించేదీ.

ఈ కవి మనస్తత్త్వం ప్రధానంగా మూడు అంశాలపై ఆధారపడి ఉంది. మొదటిది దేశభక్తి భావన, రెండోది అభ్యుదయ దృక్పథం, మూడోది సంప్రదాయ వివేకం. ఈ వెలుగులో ఈతని కవితాస్వరూపం దర్శించినపుడే, విశిష్టమైన వ్యక్తిత్వం అందుతుంది. ఇది ఈతని కవితాస్ఫూర్తికి వెనుకనున్న ప్రధానమైన తత్త్వం. అటు పద్యమూ ఇటు మాత్రాఛందస్సూ ఇటీవలి ముక్తచ్ఛందోరచన ఇతని చేతిలో అనితరమైన శిల్పరూపాన్ని సంతరించుకున్నాయి. సంప్రదాయబంధురమైన పద్యాన్ని "పీడిత ప్రజావాణికి మైక్ అమర్చి యభవాదులకున్ వినిపింపజేసెదన్" మొదలుగా అభ్యుదయ భావాలను ఇతడు నిర్వహించిన తీరు గుర్తించదగిన అంశం. అయితే ఈ ప్రయత్నం స్వల్ప పరిధిలోనే జరిగింది. పద్యానికీ ఆధునిక భావనకూ మధ్యనున్న అంతరాళం – ఈ ప్రయత్నాన్ని సమగ్రంగా కొనసాగించడానికి వీలునివ్వలేదోమోనన్న అభిప్రాయమూ కలుగకపోదు. ఎటువంటి శబ్దాన్నైనా చొరవతో శ్రుతిసుభగంగా పొదిగే నేర్పు పై పాదంలో చూడవచ్చు. ఈతని పద్యరచనకు లక్ష్యభూతంగా నిలిచేది మహాంధ్రోదయం. మాత్రాఛందస్సు, ముక్తచ్ఛందోరచనలు కలగలసిన ఆధునిక రూపానికీ ప్రాతినిధ్యం వహించేది పునర్నవం. ఇతని కవిత్వాన్ని పరిశీలిస్తే ముక్తఛందం కన్నా మాత్రాఛందస్సు, ఆపైన పద్యంపై ఇతనికి అభిమానం ఉన్నట్లు కన్పిస్తుంది. అయినప్పటికీ రచనాశిల్పంపై దృష్టి సమానమే. ఈ లక్షణమే ఇతనిలో సమన్వయలక్షణానికి దారితీసి సమానమైన ఆదరభావానికి కారణమై ఉంటుంది. తొలిదశలో ఉద్యమస్ఫూర్తితో కూడిన కవిత్వంలో చాలాభాగం ముఖ్యంగా ప్రశస్తిని పొందినవన్నీ పద్యాల్లో వ్రాసినవే. మాత్రాఛందస్సులోనూ లేకపోలేదు. దీనికి

కారణం– రచన వెలువడిన కాలంలో రూపం (form) పట్ల ఇతనికి గల సమదృష్టి, సమన్వయభావమూనూ. ఈనాటికీ పద్యం, మాత్రాఛందస్సు, ముక్తచ్ఛందస్సులో ప్రదర్శించే త్రివిక్రమత్వం చూస్తే ఈతనికి రూపంపట్ల పట్టింపులేనట్లే కన్పిస్తుంది. ఇదే విధంగా ఒక ప్రత్యేకమైన రాజకీయ సిద్ధాంతానుసరణపై కాక, సమన్వయ గుణంపై అభిలాష కన్పిస్తుంది. స్థూలంగా జాతీయ భావనలో అభ్యుదయ దృక్పథంతో, విశ్వజనీనమైన మానవతావాదంతో ఏర్పడిన విశిష్టమైన వ్యక్తిత్వం, తీవ్రవాద ధోరణులనుండి తిరిగిన మలుపుకు కేంద్రమైంది.

2

'పునర్నవం' గ్రంథానికి కవి వ్రాసిన 'మననం' పీఠికలో "ప్రతి ఆటకూ నియమం ఉంది. మరి రాతకూ కోతకూ నిబంధనలున్నాయి. గుండెదడలో గణాలు గుణించుకొని వ్రాయాలి. ఊపిరి లెక్కించుకోవాలి, పొంగుకొలవాలి" అంటాడు. ఈ మాటలు ఈ కవిలో 'పోయెటిక్ ప్రాసెస్' కవిత్వం రూపొందే క్రమ పరిణామ స్థితి రూపాన్ని భావింపజేసేవి. రచన ఆవిష్కృతమయ్యేముందు కవి మనస్సులో జరిగే సృజనక్రియ ఏయే గుణాల నాశ్రయించి సాగేదీ సూచితం. ఇందులో దాశరథి కళాత్మకమైన దృక్పథాన్ని చూడవచ్చు. మననంలో మరొకచోట "వెనక్కి చూడడం రాక, ముందునుగూర్చి భీతిలేక, వర్తమానంలో ఇష్టం వచ్చినట్లు చేస్తూ ఉంటాను, నష్టపడతాను. బహుఉద్రేకప్రకృతిని" అంటాడు. ఇందులో ఇతని ఉద్యమస్వభావంతోపాటు కాలప్రభావానికి స్పందించి క్రియారూపం ధరించే మనస్తత్వమూ ప్రతిబింబిస్తూంది. విస్తృతపరిధిలో భావిస్తే, ఈ మనస్తత్వం సామాజికస్పృహ, క్రియాశీలం గల "సైకిక్ ఫ్రేమ్" మనోరూపానికి నిదర్శనంగా నిలుస్తుంది. వర్తమానంలో ఇతడు ఎదుర్కొన్న అనేక ఉద్యమాల ప్రభావం కవిత్వంలో సాక్షాత్కరిస్తుంది. వీటినుండి తప్పించుకొని ఎక్కడో దూరంగా ఉండే స్వభావం కాదితనిది. ఉరకలెత్తే ఉత్సాహంతో ప్రవాహసదృశంగా పరుగులెత్తించే లక్షణంతోపాటు ప్రయోజన తత్పరతవల్ల ఈతని రచన ఆవేశమూ, సంవిధానమూ, లక్ష్యమూ కలిగి ఆధునిక కవిత్వంలో, గుణాత్మకమైన ఉన్నత స్థితిని పొందింది. కాలంలో వచ్చే మార్పు, ప్రభావాన్ని నెరపి వైవిధ్యాన్నీ సంతరించిపెడుతూంది.

ఏ ఉద్యమమూ ఆకర్షించనివేళలో, 'ఇష్ట'పడనపుడూ ఇతర కళాఖండాలు సృజిస్తూ ఉంటాడు. దీని పర్యవసానమే గాలిబ్‌గీతాలు మొదలైనవి. ఒక్కమారు పర్యాలోకనం చేస్తే ఉద్యమప్రకృతీ–కళాత్మకత ఈ రెండూ ఒక్కొక్కప్పుడు ఒక్కొక్క విధమైన నిష్పత్తిలో విశిష్టమైన వ్యక్తిత్వపార్శ్వాల్లో – సమ్యక్‌స్వరూపాన్ని పొందాయి. ఇతని భావప్రపంచాన్ని నిర్మించాయి. ఆవేశం, స్పందన, క్రియాశీలంతో పరిణతినొంది అవతరించే ఈ కవిత్వంలో ఉద్యమస్ఫూర్తి కేంద్రస్థానం వహించింది. ఇది ఈతని సాహిత్య వ్యక్తిత్వాన్ని శిఖరభూతంగా దీపింపజేసేది. ఇతరమైన కళాసృష్టి వివిధ పార్శ్వాలను వికసింపచేసేదీ, విస్తృతిని భావింపజేసేదీ.

3

పునర్నవంలో మొదటిగీతం "తెలంగాణా". ఇది ఈతని సామాజికమైన అవగాహననూ, కర్తవ్యనిష్ఠనూ ఆవిష్కరించేది. నిజాం నిరంకుశపాలనలో ఉన్న తెలంగాణ విముక్తిపోరాటంలో ప్రత్యక్షంగా పాల్గొన్న కవి. సత్యాగ్రహం చేసి అధికారుల దురాగ్రహానికి గురైనపుడు వరంగల్, నిజామాబాద్, హైదరాబాద్ జైలుగోడలీతనిలో స్వేచ్ఛా ప్రసారాన్ని బంధించలేకపోయాయి.

"జగత్తులో నేడు సగం । దగాపడుట మానుకుంది
బీదజనం నేడు మొగం । తుడుచుకొని మేలుకొంది"

తరతరాల రాజరికపు పీడనతో క్రుగ్గిన బ్రతుకులోని దౌర్భాగ్యస్థితి దగాపడడంలో సూచితం. ఈ 'దగా' కొన్ని చారిత్రకమైన కారణాలవల్ల, ప్రజల్లో చైతన్యశక్తి లోపించడం వల్ల జరిగింది. ఇపుడు సామాన్యుడు తెలివినబడ్డాడు. మేల్కొన్నాడు. మేల్కొని మొగం తుడుచుకున్నాడు. మళ్ళీ నిదురకొదిగేస్థితి రాకుండా జాగ్రత్తపడ్డాడు. గతమంతా చీకటి. నిదురలో గడచినట్లుంది. వర్తమానంలో గతాన్ని మరచి మెలకువతో ఉన్న సామాన్యుని చైతన్యస్ఫూర్తిలో ప్రత్యయం ఈ మాటల్లో ప్రకాశిస్తోంది. "ఇక నిద్దురరాదు మనకు, ఇక చీకటి మాటలనకు". భౌతికదశలో కళ్ళు తెరవడంతోపాటు మానసికంగా మేల్కొనడమూ ఇందులో విశేషం. ఇది అనంతకాలంపై అవిచ్ఛిన్నంగా కొనసాగాలని కవి ఆశయం. లేకపోతే మళ్ళీ మరోవిధంగా 'దగా' పడే ప్రమాదం ఉంది. ఇది కవిలోని నిశ్చయమైన కర్తవ్యశీలంతోపాటు భవిష్యత్తుపై ఆశారూపాన్నీ, భవితవ్యాన్నీ తీర్చే సాధననూ ద్యోతమానం చేస్తోంది.

"మండుతూన్న సూర్యుడు మన । మండలాన విచ్చెను తన
కాంతినేత్రమున నేడు । వెలుతురు లెవడద్దు లేదు"

వెలుతురు లడ్డుటకొరకై । పలుగోడలు కట్టినారు
వెలుతురులను దాచుకొరకు । పలుమేడలు కట్టినారు"

మండుతూన్న సూర్యుడు చైతన్యంతో విలసించే చైతన్యభావనకూ, వెలుతురులు స్వేచ్ఛాతత్త్వానికీ, గోడలు నిరంకుశత్వంతో నిలచిన మౌఢ్యలక్షణానికీ ప్రతీకలు.

బహుకాలంగా నిద్రావృతమై ఈనాడు మేల్కొన్న జనం కళ్ళముందు తాండవించే వెలుగులను నిరోధించడానికి రాచరికపు పాలకులు చేసే ప్రయత్నం గోడలు కట్టడం. ఇది వ్యర్థమైన పని. తత్కాలంలో వారికి వ్యర్థమైన పని అని అనిపించదు. ఇదే మూర్ఖత్వంతో కూడిన అజ్ఞాన ప్రపంచం. స్వేచ్ఛ వెలుగువలె నిరాఘాటంగా సంచారం చేస్తోంది. అనుభవంలోకి వచ్చే కొద్దీ విలువ పెరిగేదీ, వస్తువు విలువను మరింత బాగా తెలిపేదీ.

"ధనం దాచగలరుగాని । తేజస్సును దాచగలర
తెరలు దించగలరుగాని । శిరస్సులను వంచగలర"

జాతి ఆత్మాభిమానం వ్యక్తి కర్తవ్యనిష్ఠ రెపరెపలాడుతోంది. తేజస్సు-శిరస్సు రెండూ జాతి మానసిక భౌతికరూపాలకు ప్రతీకలు. ధనం చంచలమైంది. తెరలు నశ్వరమైనవి. ఒక పరిమితదశలో వ్యాప్తమై ఆపై తొలగిపోయేది. దీనికి భిన్నమైంది తేజస్సు. అమేయమైంది. శిరస్సు ఆత్మప్రయత్నం చేత అసాధారణమైన స్థానాన్ని పొందింది. తేజస్సులోని తీక్షణత, శిరస్సులోని వివేకమూ జాతి సుస్థితికి కావలసిన ముఖ్య లక్షణాలు. స్వాతంత్ర్య పోరాటంలో పాల్గొనే పౌరుల అచంచలమైన విశ్వాసాన్నీ అప్రతిహతమైన శక్తినీ వ్యంజింపజేసేవి.

"తమ మంత్రం పారదింక। ఉచ్చు తెంచుకొనెను జింక ఇక స్వేచ్ఛా ప్రయాణము"

అటు నిరంకుశ పాలకులు, ఇటు దగాపడిన ప్రజలు - ఇరువురి మధ్య జరుగుతూన్న సంఘర్షణలో ఆవేదనపడే మనస్సు కాంక్షించేది జాతి అభ్యుదయం. దుష్టమైన వ్యవస్థపై తిరగబడిన ప్రజల్లో వచ్చిన గుణాత్మకమైన పరివర్తనాన్ని సూచించేవి పై వాక్యాలు. ఈ పరివర్తనం నిరాశ నిస్పృహ నిరుత్సాహ వాతావరణాన్ని రూపుమాపి స్వేచ్ఛ, స్వాతంత్ర్యం ప్రగతి దృక్పథంవైపు సమాజాన్ని పురోగమింపజేసేది. సమాజంలో ఈ స్థితిలో వచ్చిన క్రియాశీలం గల ఉత్సాహశక్తుల్ని వేగవంతం చేయడమే ప్రస్తుతం కవి ఉద్దేశం. రాచరికాన్ని అంతం చేసి ప్రజాస్వామ్యంలో ప్రజలను ప్రవేశపెట్టి స్వేచ్ఛగా జీవించే వాతావరణాన్ని కలిగించడమే ఈ సంఘర్షణ యొక్క మొదటి ప్రయోజనం. ఈ సందర్భంలో మార్పు చెప్పిన పాతపై కొత్త పోరాటం సాగించడం, సంఘర్షణ నైరంతర్యాన్ని కాపాడడం, అభ్యుదయ శక్తులను సమీకరించడం అనే అంశాల్ని సమన్వయం చేయవచ్చు. ఇక్కడ పోరాటంతో కూడిన గతినీ, మేల్కొన్న సమాజాన్నీ వేరుచేయడానికి వీలులేని స్థితి ఉంది. గతి, మార్పు, ప్రగతి అన్నీ వివిధ దశలు. వేగమూ పరిణామమూ ప్రభావమూ స్పష్టంగా చూడవచ్చు. గీతంలో వెలువరించిన సంఘర్షణ మొదటిదశనూ, తెలంగాణా స్వాతంత్ర్యం రెండోదశనూ, ఇక మూడవది స్వాతంత్ర్యానంతరం జరిగే ప్రగతికి నాందిగానూ పేర్కోవచ్చు.

4

కవి సామాజికమైన స్పృహనూ క్రియాచరణాన్నీ వ్యక్తం చేసేది 'అశ్రుదీపం'. ఈ కవితాసంపుటిలో చివరిగీతం. సామాన్యుని దుర్భరమైన జీవితంతో నిరంకుశుల కఠోర ప్రవృత్తి ఇందులో చిత్రితం. జాతి జీవనస్థితిని క్రుంగదీసే పిరికితనం, దోపిడీ, పేదరికం, మొదలైన అవలక్షణాలంతరించి అందరికీ స్వాతంత్ర్యఫలం సమానంగా అనుభవానికి రావాలనే ఆశ, 'జీర్ణకుటి', 'మృత్యుశ్వాసం' వంటి భావరూపాలు ప్రస్తుత సామాజిక వ్యవస్థ యొక్క శిథిలమైన, శక్తి కోల్పోయిన రూపాలకు ప్రతీకలు.

"ఎంగిలి మెతుకులకై ముందుకు సాగిన అనంత శుష్కహస్తాల సందోహాలు
చింకిపాతలకై వేచిఉన్న యువాంగనా దిగంబర దేహాలు"

ఎంతో కరుణాత్మకంగా సాగే చిత్రపరంపరకు
"తరతరాల పేదల త్యాగాల పంటను మ్రింగిన రాజకీయాలు"

సమాజంలో వహించిన కీలకమైన పాత్ర ప్రసక్తమైంది. పరమ నికృష్టమైన స్థితి. "మ్రింగిన" అనే ప్రాణవంతమైన మాట కవితాస్ఫూర్తినిస్తూ పీడకుల మనస్తత్వాన్ని భావింపజేస్తోంది. నీతికీ, నియమానికీ దూరంగా దగా-దోపిడిలో నెలకొన్న రాజకీయ దుస్థితి చీకటిరేఖతో మూర్తిత్వాన్ని పొందింది.

"రుద్రవీణ తీగెలచప్పుడు వణికించును భీరులనిప్పుడు
నిరుపేదా నాతో రా రా తే తేరా పలుగూ పారా!"

ఈ రుద్రవీణానాదం వీరులకు ఉత్సాహాన్నీ, భీరువులకు భయాన్నీ కలిగించేది. పేదల్లో ఆశను జనింపజేసేదీ, సమాజంలో అక్రమాలకూ అన్యాయాలకూ గురైన పీడితుల పక్షం వహించి అసమానతలను తొలగించే ప్రయత్నాన్ని వేగవంతం చేసే కవిలోని ఆత్మ ప్రత్యయానికీ నిర్మాణాత్మకమైన వైఖరికీ నిదర్శనం. రుద్రవీణారావం వ్యక్తుల్లో చైతన్యాన్ని ఉత్సహింపజేసేది. పలుగూపార కృషీవలుని కృషిసాధనాలు. దేశాన్ని సస్యశ్యామలం చేసే కార్యాన్ని ప్రేరేపించేది. జనంలో చెలరేగిన విప్లవతత్త్వానికి క్రమంగా నిర్మాణాత్మకమైన మలుపును ఇచ్చే దృక్పథం గల రచనలో జాతీయ భావన నవోన్మేషాన్ని పొందింది.

"నిరంకుశత్వం పోయేందుకు నిరుపేదా నాతో రారా
భరతమాతృపదాగ్రములచెంత నిలచి విశ్వశాంతిగీతం మ్రోయగ"

నిరుపేదల పక్షం వహించి నిరంకుశత్వాన్ని హతమార్చే క్రియాతత్వం గల అభ్యుదయ గుణంతోపాటు దేశభక్తి లక్షణంతో నిహితమైన పై పాదాలు దాశరథి విశిష్ట

వ్యక్తిత్వాన్ని ఆవిష్కరిస్తాయి. ఈ దేశభక్తి ముదిరి సంకుచితమైన పరిధిలో నిబద్ధం కాకుండా విశ్వశాంతి సమర్పకంగా, నిఖిల మానవ శుభోదర్కంగా ఉండాలన్న విశ్వాసం, ఈతని వ్యక్తిత్వంలోని కొత్తముఖాన్ని ప్రకాశమానం చేస్తుంది.

"రుద్రవీణ వాయించేరు। రారండోయి బీదాబిక్కీ
కొట్టండోయ్ దమరూ దక్కీ। నటరాట్టులు రారండోయ్
రుద్రవీణలో అశ్రుదీపికలు। అశ్రుదీపముల రుద్రవీణలు
మంటలు మ్రోతలు–మ్రోతలు మంటలు। భవిష్యత్తు పండించే పంటలు"

ఈ వీణ చైతన్య విలసనానికి అశ్రుదీపకాంతిచేత కొత్తరాగాన్ని పొందింది.

వీణ, చైతన్యప్రసారానికీ–అశ్రుదీపం, ఆశా వికాసానికీ ప్రతీకలు. కారుణ్యంతో తొణకిసలాడే ఈ గీతం క్రమంగా ఉత్సాహంతో చెంగలిస్తూ, సంఘర్షణలో సంరంభంలో కదలే ఆశాకేతనంతో దర్శన మిస్తుంది. ప్రతివ్యక్తిలో నృత్యం చేసే నటరాట్ స్వరూపం నవసమాజ నిర్మాణానికి కావలసిన ఆవేశం, ఉద్రేకం, క్రియారూపం, లక్ష్యంతో కూడింది. పాతలోకం స్థానంలో కొత్తలోకం! అవతరణ సందర్భంలో ఆనందనృత్యం – కవి పొందిన ఆశావహమైన మనో రూపానికి నిదర్శనం బ్రతుకుబరువు మోయలేక సతతమౌతున్న గుండెదడలోని లయ, ఊపిరిలోని విన్యాస పరంపర, ఉద్రేకంలోని పొంగు, ఆవేశంలోని గాఢత్వం, లక్ష్యంలో నిశ్చయభావంతో సమన్వితమైన చిత్రపరంపరే ఈ కవిత్వం. ఇతడు అభ్యుదయ వాదీ, జాతీయవాదీ, నిఖిలమానవ శాంతిప్రియుడూ. ఇది ఇతని సాహిత్యవ్యక్తిత్వంలోని సామాజిక స్పందనం.

4. అభ్యుదయ భావన

స్వాతంత్ర్యం అనంతరం వెలువడిన స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో అగ్రస్థానంలో నిలచే కవితాసంపుటి "పునర్నవం". జాతీయం, అంతర్జాతీయం, కాల్పనికం, వైయక్తికం, విశ్వజనీనం, మొదలుగా బహుముఖీనమైన కవితాస్వరూపాన్ని ఆవిష్కరించేది. ఇది కలిగించే అనుభవం ప్రగతిశీలమూ కాల్పనికమూ అయింది. ఏ ఇజాల బరువూ దించకుండా ఏ తత్త్వాల డొంకల్లోనూ తిప్పకుండా సూటిగా మానవతా సీమాంచలాల్లో సమాజంలోని సంఘర్షణ అశాంతిరేఖల్ని స్పృశిస్తూ, చిత్రిస్తూ పరివర్తనం నుండి శాంతిచ్ఛాయల్లోకి స్వేచ్ఛగా ప్రయాణింపజేసేది. సమకాలీన ఆధునిక కవుల ఆసాధారణ మైన ప్రభావాలకు దూరంగా ప్రత్యేకంగా సమన్వయ వ్యక్తిత్వం కలిగి సహృదయుల మనఃఫలకంపై ప్రస్ఫుటమైన ముద్రవేయగలిగింది. సామాజికస్పృహ, అనుభూతి స్పందనం, రచనాశిల్పం– ఈ మూడు లక్షణాలూ సుసంయోజితమైన కవిత్వం ఇతనిది. ఉషస్సంధ్యతోపాటు ఈ సంపుటిలో మరికొన్ని 'మస్తిష్కంలో లేబొరేటరీ' 'కిరణశకలం' 'యుగాంతరలేఖలు' 'కాంతిరథుంరథు' మొదలైనవి ఈ కవి సామాజికమైన అవగాహనతోపాటు విశ్వజనీన దృక్పథాన్ని ప్రతిబింబించేవి.

ఉషస్సు తమస్సు రెండూ అనాదిగా వస్తూన్న వర్ణనాజగత్తులోని అంశాలే. మన ప్రాచీన సాహిత్యంలో ఉషస్సు– సూర్యునిచుట్టూ ఎంతో తత్త్వమూకవిత్వమూ ప్రకాశించింది. ప్రపంచసాహిత్యంలోనూ అత్యంత ప్రాచీనమైన ఋగ్వేదంలో ఉషస్సు ఎంతో మనోజ్ఞంగా వర్ణితమైంది. ఇది ఆకాశాన్ని దీపితం చేసేది. స్వర్గదారాలు తెరచేదీ – సూర్యుడు ప్రయాణించడానికి దారులు చూపేదీ*. తూర్పున చీకటితలుపులు తెరచి ఉజ్వలంగా శుభ్రంగా వెలిగే ఉషస్సు వర్ణితమైంది. ఇక్కడ ఉషస్సు జ్ఞానస్ఫూర్తికీ తమస్సు అజ్ఞానరూపానికీ ప్రతీకలు.

"ఉషస్సు కిర్మీరకవాటం తోస్తూ, ఒక్కమాటు చూచిందటు
తమస్సు పాషాణకిరీటం తీస్తూ, ఒక్క పరుగు తీసిందటు"

ఇవి ఉషస్సంధ్యలో ఆరంభపంక్తులు. కవి మనోంతరాళంలో సుప్తమైన ఉత్తమసంస్కారం సృజనవేళల్లో ఒకప్పుడు భావనాలోకాన్ని వెలిగిస్తుంది. మరొకపుడు ప్రాకే తీగకు ఆధారంవలె నిలుస్తుంది. ఈ ప్రభావం ఎలాంటి కళాకారుని సృజనరూపం నుండీ పరిహరింపరానిది. ఈ స్ఫూర్తి విశేషం దాశరథి కల్పించిన ఉషస్సంధ్యలో చూడవచ్చు. ఇక ఆలోచనా క్రమం అనుభూతి వలయంనుండి కల్పనతో మొదలై సామాజిక ఆదర్శాన్ని అందుకునేదిగా నిర్వహింపబడింది. కవిత్వం ఏ భాషకు చెందినదైనా

కొన్ని cyclic patterns (దశారీతులు) సంకేతింపబడడం సాధారణంగా గమనించవచ్చు. భారతీయ సాహిత్యంలో ఋతువులు, వయోవస్థలు, రోజుకు సంబంధించిన ఉషస్సంధ్య, సాయంసంధ్య, పగలు–రాత్రిదశలు పేర్కోదగినవి. ప్రస్తుతానికి ఉషస్సంధ్యలోని ప్రతీక నిర్వహణం (Symbolic action) లో సైక్లిక్‌పాటరన్ తమస్సు–ఉషస్సు అయితే, ఇందులో సామాజిక రూపం (Social design) నిహితమైంది. ఇక్కడ ఇది రాజరికం – ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థకులకు సంబంధించింది. ఉషస్సు రోజుకు ఆరంభదశ. తమస్సు అంత్యదశ. కాలగతిలో కన్పించే ప్రధానమైన పరివర్తనా సమయాలు.

ఈ గీతం సమాజజీవితంలో వేగవంతమైన మార్పును సూచించేది. తెలంగాణా విముక్తమైన స్థితీ, స్వాతంత్ర్యం సిద్ధించినా భారతదేశం ఇంకా దుర్భరస్థితి వీడని లక్షణం నుండి సంపూర్ణంగా సువ్యవస్థితమై సౌభాగ్యదశకు చేరుకోజూచే స్థితీ, అంతర్జాతీయ రంగంలో కొరియా యుద్ధం మొదలైన విషాదఘటనల పరిణామాల నుండి బయటపడని సంకటస్థితీ, కవి మనస్సులో చారిత్రక యాథార్థ్యాన్ని ఆదర్శతత్వాన్నీ ప్రేరేపించి ఉండవచ్చు. ఈ ప్రేరణచేత కవి ఊహ నిరంకుశత్వం నుండి ప్రజాస్వామ్యానికీ, కలనుండి వాస్తవానికీ, అశాంతినుండి శాంతిపథానికీ ఉన్ముఖీకృతమైంది. ఈదృక్ ప్రసారంలో ఈ కవితను విలోకించవలసి ఉంది. ఇక్కడ ఉషస్సు ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థకూ, తమస్సు నిరంకుశమైన రాజరిక వ్యవస్థకూ ప్రతీకలు. తమస్సు ఉషస్సు రెండూ ప్రకృతిలోని పరస్పర విరుద్ధమైన లక్షణాలు గల దృశ్య రూపాలు. ఇక్కడ సమాజపరంగా బింబ ప్రతిబింబరూపంలో కవిత్వ నిర్మితి జరిగింది. చీకటినుండి వెలుగులోకి చేసే ప్రయాణరూపమే ఈ గీతం. పాషాణం స్థూలప్రకృతిలోని కఠినమైన వస్తురూరం. కిరీటం లోకంలో అలంకారయోగ్య మైందీ, అధికార సూచకమూ కిరీటం. పాషాణం–కిరీటం అన్న పదాల ఎన్నిక విలువైంది. పాషాణకిరీటం అన్న సమాసమూ విశిష్టమైంది. స్వర్ణకిరీటం, మణికిరీటం మొదలైనవి లోకంలో వాడుకలో ఉన్నాయి. పాషాణకిరీటం ఏమిటి? ఇదెలా? కవితాజగత్తులోనే సాధ్యం. పాషాణం ఈ సందర్భంలో అసాధారణమైన కఠోర ప్రవృత్తికీ, కిరీటం నిరంకుశమైన రాజకీర వ్యవస్థకూ ప్రతీకలు. కిర్మీరం వివిధ వర్ణ సమాహార చిత్రరూపం సమాజపరంగా వివిధ జాతుల భాషల మతాల సామరస్య సంధానకమైందీ ఆశావహ మైందీ. పైన పేర్కొన్నట్లు బాధ్యతాయుతమైన ప్రజాస్వామ్యానికి అప్పుడున్న వ్యవస్థలో పరివర్తనం సూచితం. కవాటం తీయడం, వెలుగు ప్రసరించడం, బంధనం నుండి విముక్తినీ స్వేచ్ఛా ప్రభాతాన్నీ విలసితం చేసేవి. ఈ విధంగా ప్రకృతిపరమైన కల్పన సమాజ సంస్థితికి యోజితమైంది. ఇక్కడ ఇంతకుముందు చెప్పినట్లు చారిత్రకంగా తెలంగాణా విముక్తి లేదా ప్రజాస్వామ్యం లేదా సామాజికంగా విశేష పరివర్తననూ స్ఫూర్తికట్టించే ఏ సందర్భాన్నైనా భావించవచ్చు. ఏదో ఒక ఘటనను ప్రత్యేకంగా

ఆశ్రయించకపోవడంతో, ఇక్కడ ఆలోచనా విధానంలో రచన సీమల్ని అతిక్రమించిన అతీతమైన విశాల లక్షణాన్ని పొందుతూంది. తమోనిష్క్రమణంతో నిరాశావృతమైన ఒక ఘట్టం పరిసమాప్తినొంది, ఉష ఆగమనంతో ఆశాబంధురమైన కొత్తఘట్టం ఆరంభమౌతూంది. ప్రకృతిపరమైన కిర్మీరమూ పాషాణమూ క్రమంగా కవాటమూ కిరీటమూ నిర్దేశించే ప్రతీకాంశలో భావానికి గాఢత్వాన్నీ, నవ్యతకు ఆకర్షణనూ సంతరించి పెడుతున్నాయి. ఉషస్సు కిర్మీర కవాటం తోస్తూ చూడడం, తమస్సు పాషాణ కిరీటం తీస్తూ పరుగిడడం కవి ఆశించిన కవి నిర్మించే భావచిత్రానికి కల్పనలో పుష్టినీ గతిలో వేగాన్నీ సాధిస్తూ రామణీయకతను సిద్ధింపజేస్తూంది. కొత్త సమాజానికి సూచనగానూ ఉంది.

ఇక్కడ తమస్సు ఉషస్సు రెండూ కవి ఆలోచనలో రెండూ భిన్న వ్యవస్థలకు ప్రతీకలు. [1]మొదటిదాని విలయ తాండానికీ, కఠోర ప్రవృత్తికీ గురియైన సమాజం తీరూ, రెండవదానికై తిరుగుబాటు జరిగినప్పటి సమాజం తీరూ, తరువాత వర్ణితమైంది. మొదటి వ్యవస్థ శిథిలమై దాని స్థానంలో క్రమంగా రెండోది అవతరించే చారిత్రక సత్యం ఉద్ఘాటితమైంది. "అటు జీర్ణాలయ రూపమ్ములు శిథిలవనాంతర కూపమ్ములు" గాలీ వెలుగూ సోకని అంటే స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యం లేని ఈ శిథిల కూపాల్లో ప్రజల స్థితి దుర్భరం. రాజులు, రాజరికాలు, శాసనాలు, చట్టాలు, జైళ్ళు, పాలకుల క్రౌర్యం, కౌటిల్యం, కసీ, మారణాయుధాల మంటలూ, మసీ క్షుధార్తులు, ఖామందులతో "సిండికేట్ల మాగ్నేట్లు సేట్లు నిరుపేదలకు మూసిన గేట్లు" – ఇదీ ఆ వ్యవస్థారూపం. దీనిపై తిరుగుబాటు, రక్తపాతం, జలపాతం, "ఇటు జలపాతానికి నాంది విద్యుదగ్ని ప్రభవించక ఏముంది?" జలపాతం వేగంగా వచ్చే సామాజిక పరివర్తననూ, విద్యుదగ్ని ప్రజల్లోని విప్లవ చైతన్యశక్తినీ సూచిస్తాయి. ఇన్నేళ్ళుగా పేరుకొని ఉన్న "కుళ్ళిన సమాజపు దుర్గంధం ఈ వేగానికి కొట్టుకపోవడమూ అనివార్యం. ఇన్ని శతాబ్దాలుగా "గొంతుదాటి పలుకని శబ్దాలు" ఇప్పుడు గర్జాబంధురాలయ్యాయి. సంఘర్షణలో చనిపోయిన "యోధుల గుండెలు" తరుణ పయోజాల దండలై ఉత్సాహ స్థితిని నిలుపుతున్నాయి. ఈ భాగంలో రెండు వ్యవస్థల మధ్య సంఘర్షణలో ప్రజల త్యాగనిరతీ, అచంచల విశ్వాసమూ చిత్రితం. ఇది అంత సులభంగా తుదముట్టే ఘట్టం కాదు. ఈ సందర్భంలో దుష్టులతో తర్జన భర్జన జరిగింది. ప్రజాగళ గర్జనలతో వాతావరణం నినదించింది. శిఖరభూతమైన దశ నుండి తమస్సు స్థానంలో – ఆశాకేతనమైన "ప్రభ" దర్శనమిస్తుంది. గతం నుండి విడివడి భవిష్యత్తులోకి ప్రయాణించే ఆలోచనాతరంగం ప్రజాశక్తిమయంగా తీర్చబడింది. ఇక్కడ కవి అవలంబించిన రచనాశిల్పం పరిశీలనార్హం. ఒక శబ్దం వెనుక నుండి సంఘటనను స్ఫురింపజేయడం జరిగింది. ఇందులో వాక్యనిర్మాణం సంపూర్ణంగా

ఉండదు. కొన్ని శబ్దాల ఉల్లేఖనంతో ఆయా సందర్భాల్లోని సామాజికస్థితీ ఘర్షణ పరివర్తనం గల వాతావరణ నిర్మితి పాఠకుల మనస్సుకు రూపుకట్టుతుంది. ఇందులో తప్పనిసరిగా చరిత్రగతిని చూపే సంఘటనల క్రమమూ ఉంది. అటు (ప్రగతినిరోధకులు) ఇటు (ప్రగతిశీలురు) – ఇరుపక్షాల మధ్య జరిగిన సంఘర్షణలలో ఇరువురునీ ఉన్నచోటే నిలిపే రేఖ చెదరడంతో అనిశ్చయస్థితి అంతరించింది. ప్రగతివైపు గమనం సిద్ధించింది. చిరకాలంగా పీడించేవారివల్ల భరింపరాని అన్యాయపరంపరలకు గురియై చివరకు విజయం సాధించి నూతన వ్యవస్థకు పునాదులు వేయడం ఇందులోని మౌలికమైన అంశం.[2]

క్షోభ–ఉద్వేగం రెండూ ఈతని కవిత్వానికి ప్రధానమైన మనస్తత్వపరమైన భూమికలు. ఇవే కవిత్వపరంగా ప్రతి స్థితికీ, గాఢమైన రూపాన్నీ వేగవంతమైన గతినీ ప్రసాదిస్తున్నాయి. "ఎత్తండి కాంతిపతాకాలు ఒత్తండి శాంతిబాకాలు పదండి ఆగామిపథమ్ముల పాడండి అందాల పదమ్ములు" ఆద్యంతమూ సామూహిక లేదా సామాజిక చైతన్యశీలంతో కవితాగతిని ప్రచలితం చేయడం ఇందులోని ప్రత్యేకత.

తమస్సునిమర్గమనంతో ప్రభాతోరణాలతో పూర్వం తప్పనిసరియై పీడించిన పీడకలలు విస్మరించి, చివరకు జాతి సమైక్యంగా ఆశాపథంలో ప్రయాణింపజేసే ప్రయత్నం ఉంది. ఇది పైన పేర్కొన్నట్లు కవిలోని సహజమైన క్షమాగుణం, శాంతి ప్రయత్నం ఆవిష్కరించేది. "మనస్సుకూ మనస్సుకూ మధ్య చుట్టరికం, మనిషికీ మనిషికీ మధ్య రాగబంధం" వ్యక్తిదశలో ఇతని అంతిమలక్ష్యం. ఇది తత్కాలీనమైన సంకుచితమైన వలయాల నతిక్రమించే మానవతా మనోజ్ఞమైంది. వ్యక్తికీ, సమాజానికీ గల చుట్టరికం, ప్రకృతికీ మనిషికీ గల బాంధవ్యం, నవసృష్టికోసం కృషీ, సామాజిక దశలో ఇతని ఆదర్శరూపం. సామాజిక వస్తుప్రపంచంతో ఈ కవిత్వం అనుభూతి దఘ్నంగా ఆవిష్కృతమైంది. ఇది ఉషస్సంధ్యా రేఖలతో దర్శనమిచ్చే అభ్యుదయ కళారూపం.

సూచికలు :

1. "Conflict and change are arbiquitous throughout social life" - social organisation. p.52 - Alfered N. Whitehead
2. Conflict is a consequence as well as a cause of social change. Conflict and change are intertained in social life. 'Ibid' - 164.

5. వాస్తవికత - ప్రగతిపథం

దీపావళి ఆనంద రూపానికి సంకేతం. అమావాస్య నాడు వెలిగే దీపాలు ఆశారేఖలుగా, జ్ఞానశిఖలుగా ఉత్సాహ కళికలుగా పథప్రదర్శకాలుగా మనస్సులో మెదలుతాయి. మంచి నుండి చెడుకీ దుఃఖం నుండి ఆనందానికీ అజ్ఞానం నుండి వివేకానికీ ఆలోచనను పర్యవసింపజేసేవిగా ఇవి సంప్రదాయ జగత్తులో నిలిచిపోయాయి. అనేకమైన పౌరాణిక గాథలతో ఈ పండుగతో గల సంబంధం ప్రాచీనమైందీ, సుపరిచితమైందీ. చీకటిపై ఎంత చిన్న దీపంతోనైనా విజయానికి చేసే ప్రయత్నాన్నీ, వర్తమానంలో ఆశతో ఎదురుచూచే భవిష్యత్తునూ, మనిషి ఉత్సాహాన్ని కార్యగతినీ సూచించేవి, ఈ దీపాలు. ఈ కవిత్వంలో పౌరాణిక ప్రసక్తిని వదలి ప్రగతిశీల భావంతో, సామాజిక పరివర్తనం చిత్రితమైంది. దీపావళి పండుగను ఈ కవి చూచే చూపులోనే భేదం ఉంది. సమాజంలో 'పాత' స్థానంలో 'కొత్త' వ్యవస్థాపరంగా వ్యక్తి స్వేచ్ఛలో తిరిగిన మలుపులో ఉదయించింది. ఇది దాశరథి ప్రగతిశీల వ్యక్తిత్వాన్ని ఆవిష్కరిస్తూంది.

దేశదేశాల ప్రజలు అనేకమైన చారిత్రక కారణాల వల్ల ప్రభువుల పాలనలో వెనుకబడినవారూ, స్వాతంత్ర్యం కోల్పోయినవారూ, స్వేచ్ఛలేనివారూ. "భూపావళి బుగ్గిచేసి కోపావళి నగ్గిచేసి" అంతా దీపావళి జరుపుకోవలసిందిగా కవి ప్రబోధం. రాజుల నిరంకుశమైన పరిపాలనం ప్రజల కోపాగ్నికి ఆహుతియైన అనంతరం వచ్చేది సమసమాజ విశిష్టమైన మరో దీపావళి, "వ్యక్తులు పరిపాలించే శక్తి నశించింది నేడు సంఘంలో ప్రతి అణువూ శక్తి గడించింది నేడు". రాజరికమైన వ్యవస్థ అంతరించడంతో వ్యక్తుల పాలనకు తావులేకుండా పోయింది. రాజకీయ వ్యవస్థలో వచ్చిన గుణాత్మకమైన మార్పువల్ల ఇంతవరకూ వ్యక్తిపరంగా ఉన్న శక్తి ఇప్పుడు సమాజపరంగా ప్రవృత్తమైంది. సాంఘికమైన సమగ్ర వికాసానికి ప్రతి వ్యక్తి శక్తీ అవసరం. ఈ వ్యక్తిపరమైన భావాన్ని "ప్రతి అణువూ" అన్నమాటచేత సూచితమైంది. వ్యక్తుల శక్తి స్థానంలో సాంఘిక శక్తి ఆవిష్కృతమై ఉత్సాహాన్ని ప్రేరేపించి కార్యాచరణకు ఉన్ముఖుల్ని చేసే చైతన్యపూరితమైన వాతావరణం చిత్రితమైంది.

"చీకటి దెయ్యం ఒకటే – లోకానికి రాజైతే ఆకాశం నిలువబోదు" అర్ధరాత్రి విలువ లేదు" అర్ధరాత్రి గాఢమైన అంధకారంతో భయంగొల్పే సమయం. చీకటి ఒకటే లోకానికి రాజత్వం వహిస్తే వెలుగుకు నిలువనీడ ఉండదు. ఆకాశానికి అస్తిత్వమూ లేదు. ఇక సూర్యుని ప్రసక్తి లేనే లేదు. అర్ధరాత్రి, ఉదయం, పగలు, సాయంకాలం అనేవి కాలగతిలోని ప్రకృతిసహజమైన పరివర్తనా దశలు. ఇందులో అర్ధరాత్రి ఒకటి.

ఇదే రాజుఐతే సర్వమూ భయాత్మకమూ నిరంకుశమూ ఐన స్థితిమయమే. చీకటిపై దెయ్యం రూపం ఆరోపితమై సమయం యొక్క పీడాకరమైన స్థితి వ్యంజితం. ఆకాశం మనస్సుకూ అర్ధరాత్రి దుష్టమైన కాలానికి ప్రతీకలు. ఈ భాగం కవితలోని మూలభూతమైన అంశానికి పుష్టినిచ్చేది.

దీపాలు ఇంటిముందు వెలిగిస్తే సరిపోదు. ఇవి కోటలో బాటలో 'నాటా' లంటాడు. కోటలు రాజరిక వ్యవస్థకూ, బాటలు ప్రయాణానుగతికీ చిహ్నాలు. కోటలో వెలగడంలో రాజరికమూ, నిరంకుశత్వమూ సంకుచితత్వమూ దారిద్ర్యమూ నశింప జేయడం బాటలో వెలగడంలో ఉన్న చోటునే ఉండిపోక జీవితంలో ప్రయాణం కొనసాగ డానికి దారిచూపేవిగా ఉపయోగానికి రావడమన్న ప్రయోజనం ఉంది. దీపాలు నాటడమేమిటి? ఈ దీపాలు కాంతితో వెలుగుతూ ఒక దీపం నుండి మరొకటి క్రమిస్తూ సంతతి సంతతికీ వెలుగు ప్రసాదించే లక్ష్యాన్ని కలిగినవి. ఇవి దారిద్ర్యం అజ్ఞానం దుః ఖమనే చీకటి ఉన్నంతవరకూ అవసరమయ్యేవి. విత్తు నాటబడి మొలకెత్తి కాలక్రమేణ పెరిగి వృక్షమై ఫలాకృతితో అనేక విధాలుగా అవసరాలు తీర్చే రూపం, దీపాలు నాటడంలో ఈ ప్రయోజనం అనుభూతికి తెస్తుంది. ఇక్కడ వీటి ఉపకృతి విస్తృత పరిధిలో ఊహింపజేయడం జరిగింది. వీటి వెలుగులో తమస్సును మళ్ళీ దరిజేరనీయకుండా దూరదూరం వేటాడే ప్రసక్తి ఉంది. ఇక్కడ తమస్సు పారతంత్ర్యానికీ అజ్ఞానానికీ దారిద్ర్యానికీ ప్రతీక. వేటాడమన్న మాటలో తమస్సును నిర్మూలించడానికి జరిగే ఉద్యమాలలో నిశ్చయభావం ప్రయత్నశీలం విజయభావం ఉంది. ఈ దీపమూ చైతన్య రూపానికి ప్రతీకగా నిలిచేది.

కాలం అశ్వం వంటిది. కళ్ళేన్ని లాగి వెనక్కు నడిపించే తిరోగాములంతా, పురోగాముల విజయంతో నడుం విరిగి కుప్పకూలిపోయే స్థితీ తరువాత చిత్రితం. ప్రగతిభావనతో వర్తించే ఈ కవి సంపూర్ణంగా ఆశావాది. వర్తమాన ప్రగతికీ, భవిష్యత్తు దర్శనానికీ ప్రజలతో సంబంధం అనివార్యం, అవగాహన అవసరం అంటాడు. కాబట్టి ఈ కవిత్వం వెనుకనుండి సామూహిక చైతన్యాన్ని జ్వలింపజేసే కంఠస్వరం వినబడుతుంది. కాలాశ్వం వేగమైనగతిని సంతరించుకోవడంతో ఇక ప్రజ వెనుకకు నడువలేదన్న విశ్వాసమూ వచ్చింది. "మనం జనం జనం మనం, జనం లేంది మనం లేం" అని ప్రజల్లో పరస్పరం సమైక్యభావనను కలిగించడానికి దోహదం చేసే ఆలోచన కన్పిస్తుంది. వస్తువులో అణువువలె సంఘంలో ప్రతి వ్యక్తీ వ్యవస్థారూప నిర్మాణంలో సంపూర్ణతకు తోడ్పడతాడు.

"చల్లని చమురుంటేనే – జ్వాలావళి కీలావళి
ప్రజాబలం ఉంటేనే – కవిత్వాలు రాజ్యాలు"

వ్యక్తుల సమష్టిరూపమైన సాంఘికశక్తిపైనే ప్రభుత్వాల స్థితి ఉంటుంది. కవిత్వ ప్రశస్తీ ఉంటుంది. ఇక్కడ సంఘశక్తి ప్రగతిపథాన్ని తీర్చే చైతన్య స్వరూపంగా భావితమైంది. ఇది ప్రజల్లో ప్రగతిపరంగా వచ్చే గుణాత్మకమైన పరివర్తనా స్థాయినిబట్టి ఉంటుంది. ఈ స్థాయి పెరిగి, సంపూర్ణమైన ప్రజాబలం – ప్రగతి శక్తులను సమీకరించేదిగా, నిర్వహించేదిగా పరిణమించే విశ్వాసం ఉంది. ఈ శుభోదర్కాన్ని మనసారా కాంక్షిస్తాడీ కవి. చమురు ఉంటేనే వత్తి వెలిగేది. ప్రజాబలం ఉంటేనే ప్రభుత్వమూ కవిత్వమూ అనేది. ఈ దృఢమైన అభిప్రాయమే ఈ కవికి ప్రజోద్యమాలకు సంబంధించిన అనేకాంశాలపై కవిత్వ రూపంలో గొంతువిప్పడానికీ, క్రియాత్మకతను నెరపడానికీ ఆధారమైంది.

"లోకంలో మూలమూలల – ఆకలితో కేకవేయు
నిరుపేదా జరుపుకోరా – మరో దివ్యదీపావళి"

చీకటిలో ఎక్కడో మూలమూలల దారిద్ర్యంతో ఆకలితో ఆవేదనతో "కేక" వేసే నిరుపేద జరుపుకునే దీపావళి మరోది, అది దివ్యమైందీ. ఇది ప్రతి ఏటా వస్తూపోయే దానికన్నా భిన్నమైందీ. విశిష్టమైందీ. రానున్న కొత్త వ్యవస్థలో సామాన్యుడు సాధారణమైన సుఖశాంతులతో బ్రతికేందుకు వీలు కల్పించడానికి మొదటిమెట్టు కోటి కోటి దీపాలను బాటలో కోటల్లో నాటి తమస్సును వేటాడేందుకు ప్రయత్నం చేయడం, ఆపైన ఉషస్సును అందుకోవడం ప్రభుపాలన నుండి ప్రజాపాలనకు పరివర్తనం చెందిన చారిత్రకమైన మలుపులో ఉన్న స్థితితోపాటు, భవిష్యత్తు రూపముగా ఆశావహంగా ఆవిష్కృతమైంది. నిరుపేద కేంద్రస్థానంగా వ్యక్తి–సమాజం, ప్రజాబలం–ప్రభుత్వం, ఉద్యమం–కవిత్వం అనే రేఖలతో ఏర్పడిన వాస్తవిక – ప్రగతిపథంపై దృష్టితో రూపొందిన కవితా స్వరూపం ఇది. సమసమాజ నిర్మాణ లక్ష్యం కలిగిందీ. సమానత్వం ప్రగతి తత్త్వంపై దృష్టి కేంద్రీకృతమయిందీ.

6. అనుభూతి చిత్రణం

దాశరథి ప్రఖ్యాతమైన కవిత 'బాల్యం', ఎన్నో కవిసమ్మేళనాల్లో అశేష జనాన్ని ఆకర్షించిందీ, ఆనందింపజేసిందీ. బాల్యంలోని అమాయకత ఆర్ద్రత స్వచ్ఛత రచనలో ప్రతిఫలింపచేయడం ఒక విశేషం. ఈ గీతం ఎందరినో ఆకట్టుకోడానికి కారణాలు రెండు. ఒకటి ఇందులో బాల్యదశను దర్శించి ముగ్ధులు కావడం, రెండవది అత్యంతమూ స్నిగ్ధమైన కాల్పనికత. ప్రతి వ్యక్తి మనస్సునూ ఆర్ద్రభావంతో పరిమళింపజేసేది బాల్యస్మృతి. ఎంతకాలం గడిచినా దీని రంగు రుచీ వాసన తరగదు. బాల్యదశలో అందరూ పొందే అనుభవాల దర్శనం, వాటి విశ్లేషణం, వీటిని మనస్తత్వ పరిశీలనలో సామాజిక అవగాహనతో కవి చేసే వర్ణనం, వ్యాఖ్యానం ఒక ప్రక్రమంలో చిత్రితమైనాయి. వీటి పరిశీలనమే ప్రస్తుతోద్దేశం. ఇందులో కొన్ని చిన్న చిన్న సంఘటనల చిత్రణలో కవి దర్శించే అంతస్తత్వం మనల్ని అనూభూతి అంచుల్ని స్పృశించేస్తుంది. ఇది రచనలో ప్రసన్నతరంగా ఆవిష్కృతమై మనస్సుపై ప్రస్ఫుటమైన ముద్రను వేస్తుంది.

"దుర్గంధం లేని మనస్సు కుల్యాజలంలో
బాల్యం అనే నౌకమీద పయనించే
దివ్యసమయాలు వచ్చేనా? ఏమో?

ఇవి గీతం చివరి పంక్తులు. బాల్యం మళ్ళీ వచ్చేనా? రావచ్చు. స్మృతిలో స్పష్టాస్పష్టంగా కదులుతూ అలౌకికమైన ఆనందాన్ని నందింపజేస్తూంది. అందుకే ఆ సమయం దివ్యం. ఆ దివ్యభావనా రూపానికి బింబరూపం బాల్యం. బాల్యం అనే నౌక, ఆ నౌకపై ప్రయాణం, సాగేది మనస్సు కుల్యాజలంలో, ఇది బాల్యంలోని స్వచ్ఛమైన సహజమైన స్వేచ్ఛాయోగ్యమైన ఆలోచనా రూపాన్ని భావింపజేస్తూంది. పిల్లల మనస్సు ఇంకా లౌకికమైన కృత్రిమ వాతావరణానికి లోనుకాని దశ సువ్యక్తం. మరో విశేషం, జలాలపై ప్రయాణ సాధనమైన నౌక పరిధీకృతమైన నిర్మాణ రూపంచేత ప్లవన లక్షణం చేత భద్రతనూ అనుభూతిమయ స్థితినీ, భావింప చేసేది. ఈ విధంగా బాల్యదశపై నౌకా రూపావిష్కారంచేత కొత్తదనాన్ని కోరే మనోభద్రతా భావరూపం వ్యంగ్య విలసితమౌతూంది. ఈ పాదాలు చదివి ముగించగానే పాఠకుల మనస్సులో స్పష్టంగానో అస్పష్టంగానో పై అనుభవరేఖ సరిస్తుంది.

"దుర్మార్గాలకీ దుఃఖాలకీ అవతలిగట్టున
తొంగి తొంగిచూచే లోకం బాల్యం
ఈ లోకం ఎత్తిన వెన్నెల బావుటాలు
బ్రతుకులో చల్లదనాన్ని రెపరెపలాడిస్తాయి."

జీవితానికి ఇవతలిగట్టు బాల్యలోకం. ఆవలిగట్టున ఉంది మరో లోకం. అది దుర్మార్గాలకూ దుఃఖాలకూ నిలయం. ఇది బాల్యదశకు తరువాత దశకు చెందింది. ఈ గట్టునుండి ఆ గట్టుకు ప్రయాణం సాగక తప్పదు. ఇది సహజం కూడా. ఇక్కడి నుండి స్మృతిలో విలసించే దీన్ని కవి "తొంగితొంగిచూచే" బాల్యచేష్టాత్మకంగా, ఉత్సుక భావంతో చిత్రించడంలో సహజత్వం ఉంది. సహజంగా పిల్లలకు చంద్రునిపై చెప్పరాని ఆకర్షణచే ప్రేరితమైన అనురాగం ఉంటుంది. విశాలమైన నీలాకాశంలో వెలిగే కాంతిబింబం, విరజిమ్మే చల్లని వెన్నెల, శిశువు నేత్రాలను ఆహ్లాదపరచేవి, మనస్సుకు ఉల్లాసాన్ని కలిగింపజేసేవీ. ఇంతవరకూ ఎక్కువ గాఢమైన ముద్రలు పడని పిల్లల మనస్సును చకితం చేసి ఉత్సాహంతో పరవశింపచేసే ప్రకృతి దృశ్యాల్లో ప్రముఖమైంది చంద్రుడూ – వెన్నెల. ఈ సహజమైన ముగ్ధమోహనమైన అనుభూతి ప్రసారాన్ని ఆశ్రయించే పిల్లల పాటలెన్నో వెలువడినాయి. అందువల్ల చంద్రుని లక్షణమైన వెన్నెల వెన్నెలగుణమైన చల్లదనం బ్రతుకులో "రెపరెపలాడే" కాలం బాల్యం. పై వర్ణనలో పిల్లల మనస్సుపై ప్రకృతి వేసే ప్రభావం ప్రభావానికతి శీఘ్రంగా గురిఅయ్యే సుకుమారమైన మనస్తత్వం గమనించవచ్చు. అసలు బ్రతుక్కి "ఆనందపు పొలిమేర గాక మరేముంది?" బాల్యదశ దాటగానే ఆనందపు పొలిమేరగాక మరేముంది? బాల్యదశ దాటగానే ఆనందపు పొలిమేర అంతరించి ఆనందాభాస లేదా దుఃఖపు పొలిమేర ఆరంభమౌతుందన్నమాట. ఇక్కడి నుండి "డబ్బు సంపాదనకు కావలసిన రహస్యాలు", దానికోసం "చేయవలసిన సదస్యాల"తో బ్రతుకు తెరుపు పాయలు పాయలుగా చీలి లౌకికమైన కృత్రిమ వలయం రూపొందుతుంది. అందువల్ల బాల్యం సహజమైన ప్రకృతితో, ఆనందాన్ని నింపుకున్న కాలం, "నిశ్శబ్దంగా నితాంత జీవిత లతాగ్రాన పూచే నిర్మలమైన ఎర్రరోజా ప్రసూనం"గా విలసిస్తుంది. 'జీవిత లతాగ్రాన' అంటే జీవితసమాప్తిలో అనే అర్థం స్ఫురించడంలేదా? అని కొందరి మిత్రుల ప్రశ్న. జీవితమనే లతయొక్క అగ్రం – అంటే చివర లేదా సమాప్తి అనేదానికి బదులు మొదట లేదా ప్రధానంగా అన్న లక్షణార్థమో చెప్పుకోవలసి ఉంటుంది. ఇటువంటి సందర్భాలనేకం కవిత్వంలో తటస్థపడుతాయి. ఇక్కడ కవి ఆంతర్యం ప్రధానం. సందర్భాన్నిబట్టి ఔచితీయుతంగా ఉండాలి. శబ్దాన్నిబట్టి అర్థంతో ఉన్మీలనం పొందే భావం ముఖ్యంగా కవిత్వంలో (Static) నిశ్చలమైంది కాదు. ఎప్పటికప్పుడు అభినవ రూపాన్ని ఆవిష్కరించే శక్తి కలిగింది. ఒక శబ్దానికి ఉన్న స్పష్టమైన అర్థం కన్నా దాని ఛాయా (కాంతి లేదా ప్రతిబింబం) రూపం ఎక్కువగా భావాన్ని దూరదూరం ప్రకాశమానం చేస్తుంది. ఈ దృక్పథం ఈనాటి స్వేచ్ఛా కవిత్వం ఆలోకనానికి ఎంతో అవసరం. [1]మొదట అంటే జీవితంలోని వివిధ దశల్లో బాల్య కౌమారాదుల్లో మొదటిది బాల్యం. ప్రధానంగా అంటే వస్తుపరంగానూ వర్ణితమయ్యేది.

బాల్యం "ఎర్రరోజా ప్రసూనం" – రోజాపూవు, ప్రకృతిలోని ఆకర్షణీయమైన జీవనరూపాన్నీ, ఎర్రదనం భవిష్యత్తులోని రక్తిమనూ, ఆశనూ స్ఫురింపజేసేది. ఈ లక్షణం బాల్యానికీ ఉంది. ఆధునిక కవిత్వంలో ²వర్ణాలు (Colours) వర్ణసామరస్యాలు (Colour Combinations) ప్రతీకాత్మకంగా ప్రయుక్తం కావడం బహుధా కన్పిస్తుంది. ఇక్కడ ప్రతీక, అనుభూతి ప్రధానమైన ఆలోచనా రూపాన్ని, సంక్షిప్తంగా ఆకర్షణీయంగా విన్యస్తం చేస్తోంది. ఈ సందర్భంలో వస్తువు కేవలం – రూపవర్ణనకే పరిమితం కాకుండా అంతస్తత్వం యొక్క వికాస రూపంలో ఉంది. "రోజాపూవు" కవిభావనలో బాల్యదశను రమణీయంగా ఊహింపజేస్తూ కాల్పనికతను సంతరింపజేస్తూంది. అందానికీ, ఆకర్షణకూ ప్రకృతి సహజ గుణానికీ ప్రతీకగా నిలుస్తోంది.

ఈ సుదీర్ఘమైన కవితలో దాశరథి ప్రత్యేక గుణమైన సూటిదనంతోపాటు కళాదృష్టీ ఉంది. బాల్యం అనే వస్తువునాశ్రయించిన దీని ప్రక్రమం నాలుగు విధాలుగా సంయోజితమైంది. మొదటిది కేవలం బాల్యవర్ణం – కాల్పనికం. రెండోది పిల్లల మనస్తత్వ చిత్రణం, మూడోది పెద్దల ప్రవర్తనాలోకం, నాల్గోది మధ్య మధ్య కవి వ్యాఖ్యానం. రెండోదానికీ మూడోదానికీ మనస్తత్వపరంగా లేదా సమాజ విశ్లేషణం పరంగా వ్యాఖ్యానమూ ఉంటుంది. కవి ఊహ సాధారణంగా లోకగతమైన అనేక సంఘటనలు, అనుభవాలు పొందికగా ఎక్కడికక్కడ వలయాలుగా నిర్మితమై సాగుతూ ఉంటాయి. ఉన్న పరిధిలో వివిధ సందర్భాల్లో పై అంశాలను పరస్పరం సంయోజనపరచి కళాకృతి నివ్వడంలో సావయవమైన సంపూర్ణస్థితి చేకూరింది. ఇది ఈ రచనలోని నిర్మాణశిల్పం. మొదటి అంశం కాల్పనికం పైన సూచనగా విస్తృతమైంది. రెండోది పైకి పెద్దల ప్రౌఢవర్తనం వెనుకనుండి పిల్లల మనస్తత్వాన్ని భావింపచేయడమనే అభివ్యక్తి తీరు ఉంది. వీరిలో ప్రధానంగా కన్పించే అమాయకత్వాన్ని స్ఫురింపజేసేది.

"నమ్మించి మోసం చేయొచ్చనీ డబ్బుకోసం గడ్డితినాలనీ ఏమీ తెలీని చల్లనికాలం".

అణుబాంబు ప్రేలుడులో ఆకర్షణంలో భస్మమైపోతామనీ మూడు డబ్బ్యాల మంటల్లో మాడి బొగ్గయిపోయి".

---

1. Words especially words in poems exhibit ambiguous radiation, manifold refraction. It is neither merely subjective nor merely objective"
– W.K. Wim Satt - The Verbal Icon - p.124

2. ప్రణవంలో త్రివర్ణాలు – పునర్నవం
నలుపు తెలుపు ఎరుపు వర్ణాలు ప్రతీకాత్మకంగా నిర్మితమైన కవిత. కవి మాటల్లో "కొత్తరకం వర్ణాలు ఎత్తిచూపుతున్నాడిక్కడ" పరిశీలించదగింది.

తాము ఏ ఘోరానికీ పాల్పడేదీ ఏమీ ఎరుగని "మెత్తనికాలం" పెద్దల గడుసుదనం ఉటంకిస్తూనే, ప్రక్కనుండి దీనికి విరుద్ధమైన పిల్లల "చల్లని" మెత్తని మనస్తత్వం, వైయక్తికమైన పరిధుల్ని అతిక్రమించిన నిఖిల మానవజాతి ప్రపంచంలోకి క్రమించడం చూడవచ్చు. బాల్యం ప్రసక్తి వచ్చినప్పుడల్లా కవి ప్రయోగించే విశేషణాలు 'చల్లని' 'మెత్తని' 'అమృతం' మొదలుగా సౌకుమార్యం ఆహ్లాదం, అందం, మాధుర్యంతో పాటు ఆకర్షణీయమైన "దివ్య"మైన వాతావరణాన్ని సృజింపజేస్తున్నాయి. మూడోది పిడికెడు డబ్బుల్ని విసరి ఏట్లో పారేస్తాడు, బంగళామీంచి దూకుతాడు, ఇవన్నీ దేవుడుగాని చేయలేడు. పిల్లలు ఎప్పుడేది చేయాలనిపిస్తే అది నిర్హేతుకంగా చేస్తారు, ఆలోచన చేయరు. ఇందులో నిర్భీతి, తెలియనితనం, స్వేచ్ఛ, సహజోద్రేకం అన్నీ పుంజీభూతమై ఉంటాయి. ఒక ప్రమాణంలో చూస్తే ఇవన్నీ దేవుడుగాని చేయలేడనిపిస్తుంది. ఇవి ఆలోచన హేతువు భయం ఉన్న పెద్దలు చేయలేరు, వారికి అసాధ్యం కూడా.

"ఇంట్లోంచి ఎత్తుకవచ్చి తన మిత్రులకు ఎంతైనా ఏమైనా ఎప్పుడైనా ఇస్తాడు" స్వపరభేదంలేని మనోగుణం చిత్రితం. మనకు విలువైన వాటిపట్ల ఎంతో సంకుచితంగా ఉండే వాటిపట్ల దీనికి విరుద్ధంగా పిల్లల ఆలోచన ప్రవర్తన ఎలా పర్యవసించి విలువ విలువలేనివిగా చేస్తాయో ఉదారంగా వ్యవహరిస్తారో చూపి, అంతకంటే సామ్యవాదం ఏమిటి?" అని సమాజపరమైన ప్రశ్నతో సామాన్యస్థితిని ఒక విశేషస్థితి చమత్కారంగా అనుసంధించడం జరిగింది. మృదుహాస్యాన్నీ అనుసరించడమూ కన్పిస్తుంది. దేవత్వం పసితనాన మనలో నిండి మానవుని దేవతగా ఊగించి ఊగించి నరకం అనే నరజన్మలోకి అమాంతం పారేస్తుంది. మళ్ళీ పసితనంపై దేవత్వం – ఆపైన నరకంపై, నరజన్మ అనే రూపచిత్రాలు బాల్యం పట్ల గాఢమైన అనుభూతి స్పందననూ దీన్ని గురించి తీవ్రమైన వివేచనా శక్తినీ రూపుకట్టించేవి. బాల్యంలో దైవత్వం వలన పారవశ్యం పొందడం తరువాత నరకంలోకి క్షిప్తం కావడం, రెండింటినీ ప్రక్కప్రక్కనపెట్టి తారతమ్యాన్ని గుర్తింప జేసేవిగా ఉన్నాయి. బాల్యం పట్ల విశేషానురక్తిని పెంచేవిగానూ ఉన్నాయి.

బాలవాక్కు బ్రహ్మవాక్కు ఒకటి దాచి మరొకటి చెప్పదు. లౌకికమైన తత్కాలీనమైన కృత్రిమ స్థితికతీతంగా మనస్సు ప్రవర్తించే దైవసన్నిభమైన సత్యానికి పిల్లలెంత సన్నిహితులో నిరూపించేవి. "అమ్మ ఎదలో అమృతాన్ని నాన్న చంకలో నాకలోకం అనుభవించగల ధన్యుడు" అమ్మ, నాన్న ఇరువురూ ప్రేమస్థానీయులే. అయినా ఇరువురూ ఆకర్షించే లక్షణాలు వేరు. అమ్మ అనుభూతికి నిలయమైన హృదయానికీ, నాన్న ఆలోచనాత్మకమైన వివేకానికీ సమీపంగా కన్పిస్తారు. అమ్మ అనునయంలో ఒదిగిపోతాడు, నాన్న అదుపులో పెరుగుతాడు. అమ్మ ఎదపై భద్రత, నాన్న చంకలో రక్షణ ఉంది. అక్కడ అనుభవంలోకి వచ్చేది అమృతసమమైన ఆనందం. ఇక్కడ ఆలోచనాగతమైన

నాకం. రెండింటిలో అనుభవభేదం ఉంది. మొదటిది సద్యఃఫలాకృతికీ రెండోది భవిష్యత్ దర్శన రూపానికీ ప్రతీకలు కావచ్చు. మొదటిదానిలో ఆర్ద్రత, మాధుర్యం ఉంటే రెండోదానిలో ఉన్నతీ పరిణతీ గోచరిస్తాయి. రెండూ అవసరమైనవే.

ఒకదానికొకటి ఆశ్రయపదాలై జీవితంలో వ్యక్తి సంపూర్ణతకు దోహదమిచ్చేవి, ఇదంతా పిల్లల మనస్తత్వ విశ్లేషణలో భాగమే. ఐనా కవి మనస్సులో ఎంతకాలం నుండో ఎన్నో అనుభవాలు ప్రవేశించి సుప్తమైన సంస్కారరూపంలోంచి, సృజన సమయంలో చిత్రంగా ఒక్కొక్కప్పుడు తెలిసీ, మరొకపుడు తెలీకుండా కవి భావనలో సాక్షాత్కరిస్తాయి. వివేచనకవకాశమిస్తాయి. దైనందిన జీవిత సమస్యల్నీ దుఃఖాల్నీ దురంతాల్నీ మరచి "వినిర్మల పథాలమీద నీడలేని మెత్తని వెన్నెల్లో ముళ్ళులేని పూలతీగెల ప్రక్కగా" కదలిపోయే "దివ్యదశ" బాల్యం-నీడలూ ముళ్ళూ లేని చల్లనీ మెత్తనీ జీవితం మనకు తెలీకుండా గడచేదీ, గడచాక స్మృతిపథంలో అమృతమయంగా మెదలేదీ. పై బింబాల్లో విషాదానికీ కష్టానికీ అతీతమైన స్థితి వ్యంజితం. దీనికి కారణం బాల్యంలోని వినిర్మలత్వమే. ఈ పథం మళ్ళీ మనం చేరుకోలేనిదీ, "అమూల్యమైన ఆనందాన్ని అందించే అమృత శక్తి బాల్యం".

1) బాల్యంలోని ఆనందరూపం, 2) జీవితంలో పెద్దల ప్రపంచం, రెండింటికీ మధ్య కలియరాని అంతరం, 3) ఒకటి ప్రసన్నతతో మరొకటి సంక్లిష్టతతో ఎట్లా సన్నద్ధమయ్యేదీ, 4) కల్పనతో లోకపరిశీలనంతో వివృతి పొందిన రచన ఇది మరొక విధంగా భావిస్తే, బాలుర మనస్తత్వం - సామాజికమైన యాథార్థ్యం రెండూ ఒక అవగాహనతో సంశ్లేషాన్ని పొందిన కళాఖండం. దీనికి ఉపస్కారకంగా కొన్ని సంఘటనలు యోజితమైనాయి. అనుభవ పరంపర ఉంది. వీటి గతిలో సామరస్యం ఉంది. దీని చిత్రణలో మనస్తత్వ రేఖలతోపాటు స్వచ్ఛమైన కవితాత్మను బింబించే రూపం కవిప్రతిభ వల్ల సంక్రాంతమైంది. సృజన సమయంలో కవి మనస్సువలెనే ప్రసన్నంగా స్నిగ్ధంగా నీడలేని మెత్తని చాంద్రీరూపంతో సాక్షాత్కరించే ఉత్తమ కవిత 'బాల్యం'.

7. వర్తమాన స్పందనం

'మస్తిష్కంలో లేబోరేటారీ' కవిత కవి సామాజిక సాహితీ వ్యక్తిత్వానికి ప్రతిబింబంగా నిలచేది.

"మొహంజొదారో శిథిలాల లోతులోకి
పురాతన నాగరికతా గర్భంలోకి
సూర్యుడస్తమించిన జాడల్లోకి ఒకదారి
మరొకదారి మస్తిష్కంలోని మా ఇంటికి
మరి మా ఇంటిముందుగా లేబోరేటరీ"

కవి ఎదుటనున్న దారులు రెండు. ఒకటి పురాసంస్కృతీ గర్భంలోకి వెళ్ళి పరిశీలన చేసేదీ, ఇంటివెనుక నుండి సూర్యుడస్తమించే జాడల్లో కలిసేది. ఇది గతానికి చెందింది. మరొకటి మస్తిష్కంలోని ఇంటికి, ఆ ఇంటిముందుగానే లేబోరేటరీ. ఇంటివెనుకా ముందూ ఎన్నో చిత్రాలు, అవి సంఘటనాత్మకమైనవీ, స్థితినాశ్రయించినవీ, ఒకదాని వెంట మరొకటి ఆకర్షణీయంగా, జీవితంలోని నగ్నసత్యాలను స్మరింపజేస్తాయి. ఇంటివెనుకనున్నవి గతకాలపు మచ్చుతునకలు. పురాసంస్కృతీ శిథిలాలు. మానవగాథా శకలాలు. ఇంటిముందు భవిష్యత్తును దర్శింపజేసే చలనం దీని గమనవైఖరి వేరు. మొదటిది ప్రస్తుత కాలానికీ అంతగా పనికిరాని వ్యవస్థకు సంబంధించింది. ఇందులో మన కెదురయ్యేవి, చేతనా విరహితాలు, అంధకారబంధురాలు. ఇది సూర్యడస్తమించిన జాడల్లో అవనతమై ఉండేది. రెండోది ప్రస్తుతం అవసరమైన స్వేచ్ఛ, వాస్తవికత, పురోగమన శీలంపై దృష్టిగల మహామానవుని అన్వేషణపై ఆస్థ కలిగింది. ఇది సూర్యుడుదయించే దారులవైపు ఉన్ముఖీకృతమై ఉంది. మధ్యమధ్య కవి వ్యాఖ్యానం, చరిత్ర గురించీ కాలాన్ని గురించీ, మానవుణ్ణి గురించీ అతని జీవిత సమస్యల్ని గురించీ ప్రకృతస్థితికన్వయిస్తూ తాత్త్వికమైన ఆలోచనా ధోరణిలో సాగింది. ఇవి కవి మనస్సులో ఉన్న మౌలికమైన వస్తునిర్మాణ రేఖలు.

ఈ లేబోరేటరీలో కూర్చొని "శాంతిపండే 'రీతి' క్రొత్తరకం విత్తనాల్ని" కనిపెట్టి 'బలమైన కవిత్వాన్ని సృజించే', అవకాశం ఉంది. ఇది సమాజ సుస్థితికి శాంతి, మానసికమైన శాంతస్థితి ఆరోగ్యకరమైన వాతావరణాన్ని నిర్మిస్తుంది. ఇక్కడ జరిగే కృషిలో అందరూ భాగస్వాములే. కాబట్టి ఈ లేబోరేటరీ ఎప్పుడూ తెరిచే ఉంటుంది. ఇందులో అందరికీ ప్రవేశం ఉంది. ఇక్కడ జరిగే వినూత్నమైన పరిశోధనలవల్ల శిథిలమైన ఆశలు చివురిస్తాయి. జీవితం రసవంతంగా ఆనందప్రదంగా పరిణమిస్తుంది. ఆదర్శ

రూపం సిద్ధించడానికి చేయవలసిన ప్రయత్నమూ ఇక్కడ ప్రసక్తమైంది. మస్తిష్కం అంటే మేధ. ఇది జీవితంలో అనుభవానికీ ఆలోచనకూ కేంద్రమైన హేతురూపం. దీనియందు మన ఇంద్రియానుభవానికి వచ్చేవన్నీ కూడి ఉంటాయి. ఇది శిరోదేశాన్ని పొంది ఉండడంవల్ల మస్తిష్కం అని పేరు వచ్చింది. ఈనాటి వైజ్ఞానికమైన అవసరాన్ని కవి ప్రముఖంగా గుర్తిస్తూనే, వివేకాన్ని కోల్పోయే ప్రమాదంలో పడకూడదని అచంచలంగా విశ్వసిస్తాడు. అందుకని ఆలోచనకూ అనుభవానికీ జీవితంలో సమమైన ప్రాధాన్యం ఉండాలన్నది ఇతని నిశ్చయమైన ఆశయం. దీని సామరస్యాని కేమాత్రం భంగం కలిగినా ఆపద తప్పదు. ఇది అనేక సందర్భాల్లో స్ఫుటంగా వివృతమైంది. "నిశ్శబ్దంగా నిదురపోయే నిరపరాధి పరమాణువు డొక్కచించి డోలుకట్టి ప్రమాదాలు తేబోకు" విజ్ఞానం, వివేకంతో సమన్వితమైనపుడే సౌభాగ్యాన్నీ ఆనందాన్ని ప్రసాదిస్తుందన్న స్ఫూర్తినిస్తుంది. ఇంటిముందు లాబొరేటరీలో కూర్చొని ప్రయోగసరణికి స్థూలంగా గతం వర్తమానం భవిష్యత్తు అనే మూడు దశల్లోని జీవిత రేఖలు అభ్యుదయ భావనతో తీర్చబడినాయి.

స్థూలంగా కవిలోని సామాజిక స్పృహ ప్రగతి భావనతో మానవతా దృక్పథంతో విలసితమైంది. చాలా సందర్భాల్లో రెండూ ఒకదానికొకటి ప్రోద్బలంగా చిత్రితమైనాయి. ఇక్కడ రెండింటికీ ఆశ్రయస్థానం ఒక్కటే. అవి ఉన్ముఖీకృతమైన తీరులో ఉంది భేదం. ఈ రచనలో గతాన్ని ఉన్నచోటునే భద్రంగా ఉంచి వర్తమానం వీపుతట్టి మేల్కొల్పి భవిష్యత్తుకు స్వాగతం పలికే ప్రవృత్తిలో అవసరమైన క్రియాశీలంతో అభ్యుదయ భావన ఆశాంచలాలు స్పృశిస్తూంది. చరిత్రలో కొన్ని ఘటనలు ఈ దృక్పథంతో మలచేందుకు ఉపయుక్తమైనాయి. కవి సామాజిక స్పృహ, కవితాతత్త్వం రెండూ ఒకదానినొకటి స్పృశిస్తూ ఏకరూపంతో కదలిపోవడం గమనించవచ్చు.

"గతంలోంచి కొంత నేర్చుకోబోయి గతానికి తాకట్టు పడుతున్నారు కవులు", గతాన్ని, మానవుడు అనంత ప్రయాణంలో అతిక్రమించిన స్థానంగా కాక, అదే గమ్యస్థాన మనుకోవడంలో పురోగతికి క్షతి కలుగుతూంది. అపూర్వ పూర్వానుభవ విశేషంతో ప్రయాణం సాగించడం వేరు. గతానికి తాకట్లు పడడంలో మానసికంగా స్వేచ్ఛ ఎరుగని దశలో నిస్సహాయస్థితీ సూచితం. గతాన్ని ఎందుకూ పనికిరాదని నిరసించడం లేదు. దానినుండి కొంత శిక్షణపొందడం వరకే పరిమితం కావాలి. ఆపైన జీవితంలో పరిస్థితులనుబట్టి వర్తమాన వ్యూహరచన లక్ష్యాన్నిబట్టి భవిష్యరూపమూ ఉంటాయి. ఇంటివెనుక సూర్యాస్తమయ సన్నివేశం విన్యసించడంలో గతకాలానికి సంబంధించిన చీకటి, పోనుపోను గాఢమైన నిశాస్వరూపమూ లక్షించవచ్చు.

మా ఇంటివెనుకగా తాజహమహల్ అందాల్లో మెరసిన షాజహాన్ కీర్తి తాజ్‌మహల్లో ప్రభువుకీర్తి మెరవడంలో అతని కళాసౌందర్య లక్షణం స్ఫూర్తి కదుతూంది. అస్తమయానంతరం – అంటే గతంతో ఏదీ సరిగా కన్పించని చీకటి స్థితిలో కన్పించే కళారూపాల్లో ఇదొకటి. ఇలాంటి సంస్కృతీ ఖండాలు లేకపోలేదు. ఇవి మానవజాతి కీర్తిని మెరపించే కళాకృతులు, శిల్పం సాహిత్యం తదితర క్షేత్రాల్లోనూ పేర్కొనదగినవి ఉన్నాయి. వీటిలో కొన్ని ఈ కాలంలో చెల్లనివీ లేకపోలేదు. "ఆనాటి పాతగంటం కంటిలో రాక్షసీ వికటాట్టహాసం, రంభోర్వశీనాకవాసం "పాతగంటం కన్ను" అన్న భావచిత్రం నవ్యమైందీ. ఎంతో అర్థస్ఫూర్తినిచ్చేదీ. గంటం వ్రాస్తుందీ కాని చూడలేదు. బాహ్యజగత్తును చూచేది కన్ను. ఊహాత్మకమైన ఆంతరజగత్తును చూచేది మనస్సు. మనస్సులో మెదలిన ఊహాసమూహానికి గంటం అక్షరాకృతినిస్తుంది. ఊహాసమూహం కవిమనస్సులో రూపొంది, సాగి అక్షరాకృతి వహించే క్రమగతిపై దృష్టితో పై భావచిత్రం నిర్మితమైంది. రాక్షసుల దేవతల కథలతో అల్లుకొన్న పూర్వ సాహిత్యంలో యథార్థమైన జీవితానికి దూరమైన కల్పనతో కృత్రిమమైన వాతావరణాన్ని భావింపజేస్తూంది.

"లోకాన్ని అడక్కుండా ఎవడో దుష్టనృపతి
రచించిన కఠినశాసనాల రాసులు"

పాలకులూ పాలితులూ మధ్య పెద్ద అఖాతం. ఈ పంక్తులు దీనిలోతులు చూచేవి వీరిలోకం వేరు వారిలోకం వేరు. ఇవన్నీ చారిత్రకమైన అవగాహనతో ఆలోచిస్తే, ఏ మార్పులేని కఠినమైన వాతావరణం అవగతమౌతుంది. అప్పటి నిరంకుశమైన రాజరిక వ్యవస్థవల్ల ఏర్పడిన విపరీత పరిణామానికిది ఒక ఉదాహరణం మాత్రమే. దీని పరాకాష్ఠ రూపం రైతుల జీవితాలు రాజుల భోగవృత్తికి ఉపయుక్తమైన చారిత్రక సత్యం.

"రాజుల పాదాల క్రిందుగా పరచిన రైతుల రతనాల బ్రతుకుల తివాచీలు". తనకు సాంఘికన్యాయం చేకూరడం లేదన్న స్పృహ కూడా లేదు రైతుకు. పై వారి అందులో నిరంకుశులైన రాజుల సేవాభావంలోనే ఒదిగిపోయి మలగిపోతూంది అమూల్యమైన జీవితమంతా. దీనికి కారణం తరాలుగా క్రమ్ముకొన్న అజ్ఞానమూ దారిద్ర్యమూ వాళ్ళను ఆధునిక జగత్తునుండి దూరం చేశాయి. ఎప్పుడో ఎక్కడికి చేరుకున్నవారు అక్కడే నిలచిపోయారు, ఆ పైన ఏ అభివృద్ధీ లేదు. రాజులకూ వీరిని గురించి పట్టలేదు, పట్టించుకుంటే తమ భోగసరణికంతరాయం కలుగుతుందన్న భయమూ లేకపోలేదు. అభ్యుదయ కవిత్వంలో బహుధా కన్పించే కార్మికలోకంతోపాటు, ఇతని కవిత్వంలో రైతులను గురించీ, అంతటి అభిలాష మొదటినుంచీ కన్పిస్తుంది.

ఈ లేబొరేటరీలో కూర్చుని శాంతిని పండించేందుకు ముఖ్యమైన మరో రకపు విత్తనం కనిపెట్టే అవకాశం ఉంది. అది మానవత్వపు విలువల్ని ప్రసాదించేది.

"నిరాశతో ఏడ్చే దరిద్రాంగన కన్నీటి చుక్కలకు ఎంతదూరాన నవ్వు పువ్వులున్నాయో?" దారిద్ర్యమనేది చాలావరకు సామాజిక వ్యవస్థకు చెందింది. దీన్ని బట్టే ఎక్కువగా అన్ని సమస్యలూ ఆధారపడి ఉంటాయి. ఈ స్థితి మనిషిలో అవాంఛనీయమైన పోకడలు తలెత్తటానికి దారితీస్తుంది. దీని నిర్మూలనకు సాంఘిక వ్యవస్థలో మార్పు అవసరం. అయితే వైయక్తికమైన మనస్తత్వ ప్రభావమూ ఉండకపోదు కాని ఎక్కువభాగం సంఘ వ్యవస్థాపరంగా ఉన్నవే. వ్యక్తీ – సంఘమూ రెండూ పరస్పరం ప్రభావం నెరపేవికాబట్టి ఈ రెండు దశల్లో ఉన్నతికి కృషి జరిగినపుడే వికాసవంతమైన జీవితానికి చేరువలో ఉండగలం. దీన్ని గురించి కవి జరిపే ఆలోచన, అతడు నెరపే ఆలోచన, అతడు నెరపే సానుభూతి ఆవిష్కారం వెనుకనున్న సామాజిక వ్యవస్థాపరమైన అంశం స్ఫుటంగా చిత్రితమైంది. మానవతా చిత్రణంతోపాటు, హృదయంలో ఏ పొరలో దయ ఏ తెరలో నిర్దయ, ఏ దిక్కున రాగం, ఏ దిక్కున త్యాగం దాక్కొని సెలవిచ్చే మనస్తత్వపరమైన వైయక్తిక భావధోరణీ యోజితమైంది. సౌభాగ్యవంతమైన సమాజవ్యవస్థను సాధించే ఆశాభావంతోపాటు, కరుణ, అనురాగం, శాంతి మొదలైన ఉదార గుణోపేతమైన స్థితిని సాధించడానికీ మొదట 'మానవుడు మానవుడు'గా మేల్కోవలసిన అవసరం ఎంతైనా ఉంది.

> **"కటికి రాతిగోడలతో కట్టిన కారాగేహంతో**
> **గతకాలపు శాసనాల కట్టుబడిన ఖైదీవలె**
> **భయంభయంగా గాలి పీల్చుకుంటావేం**
> **ఊపిరితిత్తుల్ని కొలిమి తిత్తులుగా**
> **నొక్కి నొక్కి మండించవోయ్ మానవతా జ్వాలావళి**

అభ్యుదయభావన – మానవతా దృక్పథం, రెండింటి సమన్వయం ఈ పంక్తుల్లో చూడవచ్చు. ఇందులో కన్పించే చిత్రాలు రెండు. ఒకటి భయానికి సంబంధించిందీ, రెండోది విషాదానికి సంబంధించిందీ. రాతిగోడల కారాగారంలో కఠినశాసనాలకు కట్టుబడి, నిర్బంధంలో ఉన్న ఖైదీవలె ఉంది సామాన్యుని స్థితి. ఇది పాలితులపై పాలకుల కఠోరమైన అధికార ప్రవర్తనను భావింపజేసేది. అదే, పాలకుల వలన భయంతో అడుగులు వేసే మనస్సులో, రగిలిన మెలకువతో ఎగసే మానవతా జ్వాలాసంచారం, కఠోరమైన అధికార ప్రవర్తనకూ స్వేచ్ఛాయుతమైన ప్రజాసంచారానికీ మధ్య జరిగే సంఘర్షణలో ఈ కవి ఊహ ప్రజల పక్షమే వహిస్తుంది. వీరు మునుముందు ధైర్యంతో కదలి పురోగమించే జ్వలదగ్నిశిఖలుగా కళ్ళముందు సాక్షాత్కరిస్తారు. ఇది స్థూలంగా దేశానికీ, కాలానికీ

స్థగితం కాకపోవడంతో విశ్వజనీనత్వాన్ని పొందుతూంది. "కారాగేహంలో ఖైదీవలె" – సమాజపరమైన వాస్తవిక భావచిత్రం. ఐతే "ఊపిరితిత్తుల్ని కొలిమితిత్తులుగా మండించి వాస్తవంపై నిర్మితమైన కల్పన, చైతన్యం జ్వలించే ప్రగతి భావబంధురమైంది. వాస్తవం–ప్రగతిశీలం–రెండింటి సమన్వయంతో ప్రధానమైన ఉద్దేశ్యానికి పరిపుష్టం చేకూరుతూంది. ఒకటి బాధానుభవాన్ని పలికితే మరొకటి తద్విముక్తికి చైతన్యాన్ని ప్రబోధిస్తూంది. "ఇంకా అక్కడక్కడా ఎత్తయినా గడీగోడనీడలు చిన్ని చిన్ని గుడిసెల్ని పెరగనీయడంలేదు". ఇంకా భయం భయంతో తలవంచుకొనే బరువు బరువుగా నడుస్తున్నాడు బానిసీడు. ఎత్తయిన గడిగోడలు ఫ్యూడల్ వ్యవస్థకు ప్రతీక. ఈ వ్యవస్థ సామాన్యుని జీవితంలో గుణాత్మకమైన మార్పుకు నిరోధమైంది. అణువును భేదించినా ఆకాశాన్ని ఉత్తరించినా ఇక్కడ సామాన్యుని బ్రతుకులో మార్పు మాత్రం శూన్యం. కాబట్టి గుడిసెల్లో మార్పు లేదు. ఎన్ని శతాబ్దాలు గడిచినా, "ఇక్కడే ఉన్నాం ఈ ఊరు పొలిమేరలోనే" ఎంతకాలం గడచినా మానవునిలో మూలభూతంగా సంస్కరణకూ పరివర్తనకూ చెందిన గుణం ఉన్నా అనేకమైన వికర్షణల వల్ల, వ్యాఘాతాలవల్ల ఆటంకాలవల్ల మానవతా కేంద్రాన్ని స్పృశిస్తూనే లక్ష్యాన్ని అందుకోలేక పోతూంది. దీనికి సామాజిక స్పందనం అవసరం. వ్యవస్థాపరమైన పరివర్తనం రావాలి. ఇది కేవలం ఆదర్శంగానే నిలిచిపోయింది. ఈ భాగం వాస్తవాన్ని దర్శించే ఉత్కంఠతో, దీని వెనుకనున్న సత్యాన్ని అన్వేషించే తత్పరతతో నిబిడమైంది. ఏవో కొన్ని వైయక్తికమైన ఉదారవర్తనలకతీతమైన, విస్తృత పరిధిలో సాంఘిక న్యాయాన్ని అభిలషించే వ్యవస్థా దృక్పథంతో ఇది ఉన్మీలితం కావలసి ఉంది.

ఇంకా ఈ లేబొరేటరీలో పరిశీలించే అంశాలు చాలా ఉన్నాయి. "ఏ డిగ్రీలో ఎంత వేడి నిలిస్తే ఏ రకం ప్రాణకోటి పుడుతుందో ఏ ఖిలా గోడనీడ ఏ మహారాజు వంశాన్ని ఎంతెంత కాలం కాపాడిందో" ఒకటి వైజ్ఞానికమైన పరిశోధనకు చెందింది. రెండవది చారిత్రక సామాజికమైంది. రెండూ ప్రజల శ్రేయస్సుకు ఉద్దేశించినంతవరకూ వేరుకావు. పరస్పరం ప్రయోజనభావం లేకపోతే మానవ వికాసానికి సమగ్రత చేకూరదు. రెండింటి లక్ష్యమూ ప్రజల సౌభాగ్యం, అభ్యున్నతీ. ఈ లోపంవల్లనే "మస్కెట్ల నుండి రైఫిళ్ళదాకా నడచిన దేశం, కొడవళ్ళనుండి కోతయంత్రందాకా సాగలేదు" ఇక్కడే సమష్టిత చెదరింది. మారణాయుధాల ఉత్పత్తి అభివృద్ధిదశలో నున్నట్లు ప్రాణాధారమైన ఆహారాన్ని సృష్టించే వ్యవసాయరంగం ఎదగలేదు. ఏదైనా జీవితంలో మనం సాధించదలచుకున్న విలువల్నిబట్టి ఇచ్చే ప్రాముఖ్యాన్నిబట్టి ఉన్నతిని పొందుతుంది. అందువల్ల విజ్ఞానప్రగతి, మానవుని శ్రేయస్సుకై జీవిత సౌభాగ్యం కోసం జరగాలి. జీవితంలో సమన్వయ దృక్పథం అవసరాన్ని పదే పదే నొక్కిచెబుతూ మరో పార్శ్వమైన కళాజగత్తుపైకి ఇతని చూపు ప్రసరిస్తుంది. ఇదీ సామాజిక స్పందనం కలిగిందే.

"అజంతా శిలాసుందరికి లేని క్షుద్బాధాసంచలనం పల్లెపడుచుకున్నదని గమనించుకో భాయీ". చిత్రం శిల్పం మొదలైన కళారూపాలు మానసికమైన అనుభూతి నిచ్చేవి. వీటికి క్షుధ ఏం తెలుసు? జీవితం నిత్యమూ అనుభవాత్మకమైంది. ఇది ప్రాణికీ, అందులో మానవులకే బాగా వర్తిస్తుంది. ఎంతకాలం శ్రమించినా అజంతా సుందరిలో ఏ మార్పూ ఉండదు. అనుభవ స్పందనతో గడిచే మనిషి వాస్తవ జీవితంలో అవసరమైన ఆహారం లేకపోవడం దుర్భరం. కాల్పనికమైన జగత్తుకూ, యథార్థమైన భౌతిక జగత్తుకూ గల తారతమ్యం ఇందులో సుకుమారంగా ఎత్తిచూపడం జరిగింది. క్షుధ–ఆలోచన–అనుభవం–యథార్థం–కల్పన అనేవి జీవితంలో తప్పనివైనా ఎప్పటికప్పుడు అవసరాన్నిబట్టి ప్రాముఖ్యం సంతరించుకుంటాయి. కల్పనలోని కళారూపానికీ, వాస్తవంలోని జీవితరూపానికీ మధ్య అంతరం చాలా ఉంది. అయినప్పటికీ, విచిత్రమేమంటే ఈ రెండింటినీ కలిపే పల్చని స్ఫటికసదృశమైన రేఖ ఉంది. దీన్ని కళలో వాస్తవికతలో కళాకృతిగానూ దర్శించవచ్చు. రెండింటినీ ఒకచోట కలిపే కాంతి ప్రసారంగా స్ఫటికసదృశమైన స్థితిలో ఉండే, ఈ ధోరణి, అనుభూతి విశేషంతో సామాజిక స్పందనతో రూపొందిన లక్షణాన్ని దాశరథి కవిత్వంలో స్పష్టంగా చూడవచ్చు.

ఈ మెట్ల పైనుండి కవిత్వానికి వస్తే, కవి మనస్సులోపలి చిత్రశాలలో "చిత్రించరాని శిల్పం కూర్చలేని" వేదన ఉంది. ఈ వేదన ఇంతవరకూ ప్రసక్తమైన సామాజిక దుస్థితివల్ల స్పందితమైంది. ఈ స్పందనలో జన్మించిన "ఊహింపులు" నిర్భయంగా నిర్నిరోధంగా, "దిసమొలల్తో లోకానబడి పరుగిడుతున్నాయి. వీటి స్వేచ్ఛాప్రవృత్తిని అరికట్టాలా? లేక సమాదరించాలా? అని విచికిత్స. "దెయ్యాల ఆడబిడ్డలవంటి పెద్ద పెద్ద మోదుగవృక్షాలకు నిప్పుబట్టకట్టించిన రీతి" పరుగెత్తేను ఊహలు. మోదుగపూలు నిండుగా పూచినపుడు ఎర్రగా కళ్ళు మిరుమిట్లు గొల్పుతాయి. ఇవి పూచేకాలంలో కొమ్మలే బాగా కన్పిస్తాయి. ఆకులంతగా ఉండవు. గుత్తులుగుత్తులుగా పూచి, కొమ్మల్ని ఆవరించి వ్రేలాడుతూ పూలు కంటిని చప్పున ఆకర్షిస్తాయి. ఈ పూలు నిప్పుబట్టగా వర్ణించడంలో భావచిత్రం గాఢత్వాన్ని పొంది, ఔజ్జ్వల్యాన్ని ఆవిష్కరిస్తుంది. దెయ్యాలు భయానికి ప్రతీక. ఈ స్థితి మోదుగవృక్షాలకు నిప్పుబట్ట కట్టినరీతి ఊహలు చిత్రించడంలో వేదనాజ్వాలలే తన కవిత్వానికి సహజమైన ఆచ్ఛాదనా రూపం – మరే తొడుగులు అక్కరలేదన్న రమణీయభావమూ స్ఫూర్తికి వస్తుంది. "దండించనా? రండి రండని పిలిచి నా కవిత్వపు పండుటెరుపు చేలాలనందించనా?" అనీ వితర్కితుడౌతాడు. ఊహ మనస్సులో మెదలింది, కవిత్వరూపంలో ఆవిష్కృతమయ్యే క్రమగతికి సంబంధించిన అంశం ఇందులో స్థూలంగా విశ్లేషణకు వస్తుంది. దండించడమంటే సహజమైన స్వేచ్ఛాతత్త్వాన్ని నిరోధించడమన్నమాటే. ఏ రెడీమేడ్ దుస్తులు లేవు. వాటి అక్కర

కూడా లేదు. అందుకని వేదనలో జన్మించిన స్వచ్ఛమైన, ఏ దాపరికం లేని స్వేచ్ఛామూర్తులకు కవిత్వపు చేలాంచలాలందించే ఔత్సుక్యం కలిగింది. ఇవి పండుటెరుపు వర్ణం కలవీ ఇది ఉజ్వలమైన అభ్యుదయ రూపానికి ప్రతీక. "నిప్పుబట్ట కట్టిన" కల్పనా స్థానంలో, కవి అందించిన ఎరుపు చేలాల వాస్తవాకృతి, రచనకు వ్యంగ్యభాసురత్వాన్ని కలిగిస్తూంది. ఒకమారు అంతర్విలోకనం చేస్తే నగ్నత్వంలో సహజత్వమూ, ఉరకడంలో స్వేచ్ఛ, నిప్పుబట్టలో తేజస్స్వరూపం వేదనలో సృజనాత్మక మనో లక్షణం, ఎరుపు చేలాల్లో కవిత్వావిష్కార రూపం భావింపజేసే శక్తిసంపన్నంగా రచన ప్రత్యక్షమౌతుంది.

అనేక సందర్భాల్లో తాత్త్విక దృక్పథంతో సాగిన వ్యాఖ్యానమూ మరవడానికి వీల్లేదు. "కదల్లేని వృక్షంవలె కాలం అక్కడక్కడా పెరగ్గలదా?" కాలం కదలందికాదు, అక్కడక్కడా కాస్తకాస్త పెరిగేదీ కాదు. కాలం అప్రతిహతమైన గతిశీలం కలదీ, పరిణామమైన రూపం కలదీ. మానవుని ప్రయాణంలో సుళ్ళు సుళ్ళుగా తిరిగినా, బ్రతుకులో చిక్కులు ముళ్ళుముళ్ళుగా పడినా, ఏ మాత్రం ఆగేది కాదు. ఒక క్రమగతితో అఖండంగా, చైతన్యరూపాన్ని భావింపజేస్తుంది. ప్రకృతికతీతమైందీ, అనుభవైక మాత్రమైందీ. ఈ చింతనా సంస్కారం విశేష స్థితిలో విశ్వజనీన దశకు చేరువగా ఉత్తమ కవిత్వంలో అనివార్యంగా కన్పిస్తుంది.

మొదట పేర్కొన్నట్లు ఈతని సామాజిక స్పందనం రెండు ముఖాలుగా విలసించేది. అభ్యుదయ భావన – మానవతాదృక్పథం అనేవి, ఒకదాని కాంతి మరోదానిపై ప్రసరిస్తూ కవి సమసమాజ వ్యవస్థా లక్ష్యానికి పుష్టిని చేకూరుస్తోంది. ఇక కవితాతత్త్వం – శిల్పానికీ గల స్థానాన్ని మరువకుండానే వేదనాదీప్తిని కలిగించి జీవితంలో విజ్ఞానమూ, వివేకమూ, కళారూపమూ, వాస్తవస్థితిలో "మానవుడు మానవుడు" గా భౌతిక మానసిక భూమికల్లో సంపూర్ణమైన వికాసాన్ని పొందడానికి చేసే కవి ప్రయత్నం–ఆ నవీనభావనా రూపమే ఈ లేబోరేటరీ.

8. అధివాస్తవికత

భౌతిక మానసికమైన భూమికల్లో నిర్మాణ శిల్పంగల కవిత "మేల్కొన్న మనిసిని చూడ్డానికి వెళ్ళుతున్నాను" ఈ ఖండిక చివరిపాదమే దీని శీర్షిక. ఇందులో కవి ఒక పాత్రగా, నిఖిల మానవప్రతినిధిగా కన్పిస్తాడు. దీని నిర్వహణం వ్యక్తావ్యక్తమైన మనస్థితిలో వ్యంగ్య విలసితమైంది. కవి మనస్తత్వ చిత్రణాత్మకమైన నిర్మాణ ప్రతిభను దర్శింప జేసేది. ఇందులోని బాహ్యమైన రూపం వేరు. ఆంతరమైన రూపం వేరు. చదువుతూ ఉంటే సామాన్యార్థం వెనుకనుండి విశేషార్థస్ఫూర్తితో మనస్సునావరించిన ఆశావహమైన కాంతిరూపం అనుభవానికి వస్తుంది. మధ్య మధ్య అమూర్త (abstract) లక్షణమూ లేకపోలేదు. రచన సాంద్రమైన భావరూపాలతో కూడివున్నా ప్రతీకాత్మకమైన గతిలో కవి నైపుణ్యం వల్ల అక్లిష్టంగా ఆవిష్కృతమైంది. స్పష్టత దాశరథి సహజమైన కవితా గుణమైనా భావనలో గాఢత్వం కలిగిఉన్నప్పుడు, అర్థాంతరం విశేషమైన స్ఫూర్తిచకితంగా ఆవిష్కృతమయ్యేప్పుడు ఏదో విధంగా స్పష్టతపై మంచుపొర ఆవరించక తప్పదు. ఈ సన్నని మంచుపొర అందాన్నీ ఆకర్షణనూ ఒకప్పుడు ఇస్తుంది. ప్రతిభాకాంతి ప్రసారం చేత శిల్పవైభవాన్ని పొందుతుంది. ఒకదశలో అనుభవ విశేషాన్ని అనుమడింపజేస్తోంది. ఈ లక్షణం అర్థాంతరానికి గభీరతను కలిగించేంతవరకు గుణంగానే పర్యవసిత మౌతుందనడంలో సందేహం లేదు. కవి ఉద్దేశాన్నిబట్టి దోహదకారిగా పరిణమించడ మనేది మనస్తత్వ ప్రధానమైన కవితలో ఉన్నదే. ఈ కవిత చదివేప్పుడు అనుభవ ప్రసార కాంతిలో విశేషార్థం స్ఫుటమౌతూ ఉంటుంది. ఒక ఆలోచన తరువాత మరొకటి తరంగాలవలె క్రమిస్తూ, చదవడం ముగించగానే తీరానికి చేరినట్లుంటుంది. ఇది మొదటిదశ. రెండోది తీరం చేరగానే మనస్సులో కదలే ప్రయాణానుభవస్మృతి చిత్రం వంటిది. ఫ్రాయిడ్ చెప్పిన పూర్వచైతన్య (Pre-conscious) దశలోని లక్షణం, ఆ లక్షణం ఒక విషయం అప్పుడు తెలిసి ఉండకపోయినా మరోక్షణంలో వెంటనే బుద్ధికి గోచరించే అనుభవరూపం గుర్తించవచ్చు.

> "చెట్లు నడిస్తే ఎంత భయంకరమో
> అట్లా చీకట్లు నడుస్తున్న ఈనాడు
> అంతా నిదురపోతున్నారు నీడల్లో
> కాలరాక్షసి అడుగుజాడల్లో"

చీకట్లు నడుస్తూన్నవి. ఈ భావచిత్రం కవితా నిర్మాణం యొక్క ఆరంభరూపం. చీకట్లు ఎప్పుడు నడుస్తూన్నవి? ఈనాడని సమాధానం. చీకటి వచ్చేది ప్రకృతిలో కాలగమనం చేత, రోజూ సూర్యాస్తమయం తరువాత అయితే ఈనాడేమిటి? కవి ఇక్కడ సాధారణమైన

సమయఖండాన్ని అధిగమించి దేన్నో ఉద్దేశించినట్లు స్పష్టం. చీకటి దేన్నీ కన్పించనీయదు. అన్నిటినీ కప్పివేస్తుంది. ఏదీ కన్పించకుండానే చీకటిలోనూ సమయం గడచిపోతుంది. ఇదమిత్థమని ఏదీ నిర్ణయించడానికి వీల్లేని అజ్ఞానాకృతి చీకటి ఏమీ కన్పించకపోతే మానేరనుకుంటే, అట్లా సరిపెట్టుకోనివ్వకుండా భయపెడుతూన్నవి. ఈ భయం గాఢమైందీ, తీవ్రమైందినూ. ఇక్కడ మరో విధంగా ఒక ప్రయాణంలో కవి భావించడం జరిగింది. అదే చెట్లు నడిస్తే ఒకచోటునుండి మరోచోటికి కదులుతూంటే మరేమన్నా ఉందా? ఇది జరిగేది కాదు. కాని ఒకవేళ జరిగితేనో చమత్కారంగా ఊహిస్తే, మెదలేది ఆశ్చర్యకరమైన ఘటనయొక్క ఘోరమైన దృశ్యం. అందువల్ల ప్రకృత భయావహ స్థితిని స్ఫురింపజేసే భావచిత్రం, గాఢమైన రేఖలతో ప్రస్తుతమైంది. అజ్ఞానంవల్లనో భయంవల్లనో అంతా నిదురపోతున్నారు. ఎక్కడ? అన్న ప్రశ్నకు సమాధానం కాలరాక్షసి అడుగుజాడల్లో అనే మరో భావచిత్రం అనుసరిస్తుంది.

సమయం యొక్క సుదీర్ఘమైన పరంపరారూపం కాలం. ఇక్కడ కాలం రాక్షస స్వభావాన్ని వహించి ఉంది. ఇదీ భయదమైన క్రూరమైన తత్త్వాన్ని సూచించేది. కాలం ఆగేనా? నడుస్తూంటేనే అడుగుజాడలేర్పడేది. ప్రజలు ఎక్కడివాళ్ళు అక్కడ నిశ్చలంగా పడి ఉన్నారు. ఈ నిద్రాస్థితి వారి విభీతమైన అశక్తమైన మనస్స్థితినీ సూచించకపోదు. అందరూ నిదురపోతూంటే, ఎక్కడో ఎవ్వడో మేల్కొన్నాడనీ ఎవడో అన్నమాట! అర్ధరాత్రి మేల్కొనేదెవడు? అన్న సంశయంతో విశ్వాసం కుదరలేదు. అయినా చూచి రావడం మంచిదని బయలుదేరాడు. అయితే చిత్రంగా ఒక అనుమానం వచ్చింది. అది ఇతడు మాత్రం మేల్కొని ఉన్నాడనా? లేదు. ఇదీ కలలోని ప్రస్తావనే. "కలలోనైనా మేల్కొన్నవాణ్ణి చూడ్డం ఘనవిషయం కాదా? ఈనాటి లోకంలో" అని చమత్కారమైన యథార్థస్థితి వివృతమైంది. ఇదంతా కలలోని మాటే దీన్ని ఇలా సమర్థిస్తాడు కవి. మేల్కొన్నవాడే కరువైనపుడు కలలోనైనా మేల్కొన్నవాణ్ణి చూడడం గొప్పవిషయమేను ఈ మాట వ్యక్తావ్యక్తమైన మనస్స్థితిని సూచించేది. ఒక్కొక్కప్పుడు మనస్సు స్వప్నం లేదా స్వప్నతుల్యమైన స్థితిని పొందే అనుభవాన్ని ఇక్కడ జ్ఞాపకం చేసుకోవలసి ఉంటుంది. శవం బ్రతకడం ఎంత విచిత్రమో మనం మేల్కోడమూ అంతే నిజమంటాడు. శవం బ్రతకడం అనూహ్యమూ, అసాధ్యమూనూ, ఇది ఊహ్యమూ సాధ్యంగా పరిణమించడం అంటే శవసదృశమైన జీవరహితస్థితి సూచితం. ఇది అసాధారణమైన ఘటనా విశేషమే. లేకపోతే శవం బ్రతకడానికి మహనీయమైన శక్తి ఏదో కారణం కావాలి. దీన్నే "ఎవడో కొత్త తరహా మేటి వైద్యుడు, ఏదో కొత్తతరహా ఔషధం వాడి ఉండాలి" – ఇదీ ఊహ, వ్యంగ్య స్ఫూర్తిలో వాస్తవమూ కావచ్చు. లేకపోతే ఇన్నాళ్ళుగా అలముకొన్న నల్లమందు మత్తులో జడప్రాయంగా పడిఉన్నవాళ్ళు ఒక్కమారు చీకటిలో అర్ధరాత్రి మేల్కొని, వెలుగులై

విప్లవమూర్తులై క్రమించడం సాధ్యం కాదు. ఈ భావచిత్రం ఈ ఖండికకు చివరి రేఖగా కన్పిస్తుంది. మొదట చెప్పినట్లు మంచుపొరవలె ఉన్న అస్పష్టత పూర్తిగా విచ్చిపోయి స్ఫుటంగా అభిప్రాయం భాసిస్తుంది.

"ఏమైతేనేం వెళ్ళి చూచిరావడం మంచిది. మేల్కొన్న మనిషిని చూడ్డానికీ వెళ్ళుతున్నా". ఈ ఔషధం చాలా కొత్త తరహాది. అమృతతుల్యమైంది. క్రొత్త జీవనాన్ని ప్రసాదించేది. వైద్యుడూ కొత్తరకానికి చెందిన మేటి! దీన్ని ఉపయోగించే నిదానమూ బాగా తెలిసినవాడు. ఇతడు మహాత్ముడు కావచ్చు. ఈ స్ఫూర్తికీ అవకాశం ఉంది. చైతన్యశక్తికి నిలయమైన విప్లవమూర్తి కావచ్చు. కవి స్వయంగా ఒక పాత్రరూపంలో మనస్స్థితిని వ్యాఖ్యానించడం, వస్తువును పరుస్తూ ఎక్కడికక్కడ సంశయం– పరిష్కారం ఎదురయ్యే ప్రశ్న – సమాధానంతో అల్లుకొనిపోతూ చీకటి వెన్నెలవలె ప్రకాశింపజేసిన తీరు, ఆ పైన సూర్యబింబంవలె చైతన్యరూపం ఆవిష్కరించిన తీరు–రచనా శిల్ప దృష్ట్యా విచిత్రమైందీ. విశిష్టమైందీ. దీన్ని గురించి ఆలోచిస్తే నాకు దొరికిన సమాధానం ఇది.

కవి చూపిన ఆంతరమైన సంభాషణాత్మక నిర్వహణం మొట్టమొదలు పైక శిల్పానికి ఆధారరూపం. తరువాతవి అంతశ్చైతన్యంలోని ఆలోచనాకృతీ, అనుభవ దఘ్నమైన భావచిత్రాలూ రూపుదిద్దుకోవడం జరిగింది. వీటితోపాటు దృష్టి ప్రసరించవలసిన మరికొన్ని అంశాలు. 1) అధివాస్తవిక తరంగధోరణిని గుర్తింపజేయడం, స్వప్నం లేదా స్వప్నతుల్యమైన దశలను వ్యాఖ్యానించి ప్రాముఖ్యాన్ని వహింపజేయడం, ఉంది. 2) మనస్సులోని రహః ప్రదేశాలపై వెలుగు ప్రసరింపజేసి అక్కడ గుప్తంగా ఉన్న ఆలోచనా రూపాలు ఆవిష్కరించడం జరిగింది. 3) మనస్సును సాధారణమైన లౌకికమైన అదుపుల నుండి విముక్తం చేసి స్వేచ్ఛగా సంచరింపజేసి బహిర్ (exterior) వాస్తవికతను అంతర్ (Interior) వాస్తవికతను సమైక్యపరచిన అనుభవదశ చిత్రితమైంది. కవి మనస్సులో చిత్రార్పితమైన కవిత్వం వెనుక దాగిన ఆలోచనా విధానం ఇది.

2

ఇప్పుడొకమారు ఈ ఆలోచనా తరంగాలు దాటి తీరానికి వస్తే కన్పించే ప్రతిబింబం వేరు. చిరకాలంగా దాస్యంలో మ్రగ్గే జాతి భయదమైనస్థితీ, నిరభిజ్ఞకమైన జీవితం గడిపే దుర్దశారూపం, మనస్సు పొదలో మెదులుతుంది. వందల ఏండ్లుగా కాలం నిరంకుశంగా గడచిపోతూంటే చరిత్రలో చీకటిదారుల్లో వ్యక్తిత్వ రహితంగా జడప్రాయంగానో వదలని నల్లమందు మత్తులోనో పడిఉన్న జాతి జీవనంలో ఒక్కమారు విప్లవశక్తి ప్రసరించే అంగారంతోనో, గాంధీ మహాత్ముని ప్రబోధంతోనో, చైతన్య జీవధారతోనో విరిసిన శక్తిరూపం కళ్ళముందు సాక్షాత్కరిస్తుంది. ఇప్పుడు ఆలోచన పల్లవించి, స్వేచ్ఛ సాహసం త్యాగం మొదలైన ఉదారగుణాలతో రాశీభూతమైన వ్యక్తిత్వం వచ్చింది. ఇది కలలోని మాటా? అని సందేహం పడేంతగా నమ్మడానికి శక్యంగాని ఆశ్చర్యకరమైన వాస్తవరూపాన్ని ధరించింది.

దీన్ని మరింత స్పష్టీకరిస్తే, భౌతికంగా మేల్కొని ఉన్నా మానసికంగా ఇంకా నిదురవీడని జాతి మనస్తత్వం భావితమైంది. చిరకాలంగా దాస్యంలో మ్రగ్గిన జాతి జీవనంలో శుభోదర్కమైన సమయానికి నాందిగా అమృతక్షణం వచ్చింది. మహాత్ముని అహింస ఔషధం పనిచేసింది. సమాజంలో ఇదో తరహా ప్రయోగం. స్వాతంత్ర్యం సిద్ధించింది. ఈ ఊహకు బలమైన కారణం "అర్ధరాత్రి మేల్కొనడం, మనకు స్వాతంత్ర్యం వచ్చింది, అర్ధరాత్రే కదా స్వాతంత్ర్యం సిద్ధించినా జాతి మానసికంగా ఇంకా పూర్తిగా నిద్రావస్థనూ జడస్థితినీ వీడలేదన్న భావమూ సూచితమైంది. సంపూర్ణమైన జాగ్రత్స్థితిని పొంది ఉదయబింబం చూడవలసీ ఉంది. ప్రయాణం సాగించవలసీ ఉంది. ఇది మరో మరో దేశానికీ, ఇదే స్థితిలో ఉన్న జనతాశ్రేణికీ అన్వయించవచ్చు. భౌతికమైన మానసికమైన అవస్థలోని యథార్థరూపాలు ఒకదానితో మరొకటి సంబంధం కలవే. రెండూ కలసి భవిష్యత్తును తీర్చే ప్రయోజనాన్ని అభిలషిస్తాడు కవి. జడసదృశమైన స్థితినుండి మేల్కొల్పే కొత్తతరహా ఔషధం, జాతిని ఉత్తేజితం చేసేది. దీన్ని ఉపయోగించే నేర్పుగల గొప్ప వైద్యుడు మహాత్ముడు కాకపోతే దీన్ని ఒక స్థలానికీ కాలానికీ పరిమితం చేయకుండా ఉంటే ఇలాంటి స్థితిలోనే మరో విప్లవరూపమో? చైతన్యబింబమో కావచ్చు. ఇక్కడ ఏ పేరూ, ప్రసక్తీ లేకపోవడంతో భావుకుని ఊహ పరిధీకృతం కాదు. రచన విశ్వజనీనత్వాన్నీ పొందుతూంది. ఉత్తమ కవిత్వంలో విశేషార్థ స్ఫూర్తి నియతం కాదు.

వ్యక్తి వికాసంలోనే జాతి అభ్యుదయం, మానవాళికి భవితవ్యం ఇక్కడ నిఖిల మానవ చైతన్యరూపం కవి వైయక్తిక దర్శనం వ్యక్తమౌతూంది. వ్యక్తుల సమాహారమే సమాజం కాబట్టి వైయక్తి చేతననుండి సామాజిక చేతన పరోక్షంగా ఆవిష్కృతమౌతూంది. ఇందులో వ్యక్తిచేతన సాధనంగా కవిత్వగతిలో చర్య (action)కు నెలకొంది. ఈ కవిత కొన్ని భావచిత్రాల సంకలనంతో మధ్యమధ్య పాత్రరూపంలో కవివ్యాఖ్యానమూ కలిగింది. కవితారేఖలతో వస్తువు మానసికమైన అంచలాలను స్పృశిస్తూ స్మృతిబింబాన్ని ప్రతిఫలించే ఆధివాస్తవిక కళారూపం.

9. ప్రతీకాత్మకత

దాశరథి ప్రతీకాత్మక కవితల్లో పేర్కోదగింది, ప్రణవంలో త్రివర్ణాలు. ఇది "ఓం ప్రజాయైనమః" అని ఆరంభమై "ప్రజాయైనమః ఓం"*తో ముగుస్తుంది. భారతీయ తత్త్వవేదాంత ప్రపంచంలో ప్రణవానికి గల స్థానం గురించి వేరే చెప్పనక్కరలేదు. ఇంతవరకూ సంప్రదాయసిద్ధంగా వచ్చే దేవతల స్థానంలో ప్రజల్ని నిలిపి నమస్సులు పలకడం విశేషం. ఇది ఆద్యంతాలు ఓంకార నిబంధితం కావడం కవి ప్రజలకిచ్చే ఉన్నతమైన గౌరవస్థానం స్పష్టం. ఆధునిక యుగంలో సామాజిక దృక్పథంతో ప్రజాయత్తమైన కవి మనోలక్షణాన్ని దర్శింపచేస్తుంది. రాజరిక వ్యవస్థనుండి ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థకు సమాజం పరివర్తనం చెందిన సమయంలో, రాజు దేవాంశసంభూతుడన్న విశ్వాసం నుండి విముక్తమై ప్రజలే సర్వశక్తిసంపన్నులన్న అభ్యుదయ భావన దీనికి వెన్నెముకగా ఉంది. ఇందులో కొత్త సమాజం కొత్త మానవుడు కొత్త ఆలోచన గతిచిత్రం ఉంది. సంప్రదాయ సిద్ధమైన ప్రతీకను ఆధునిక భావనకనుగుణంగా మలచి, అభ్యుదయాకృతిని సిద్ధింపచేయడంలో కవి ప్రతిభాస్ఫూర్తి ఉంది.

వచ్చేది ఎవరు? ఎక్కడినుండి? ఏ స్థితిలో! ఎక్కడికి వెళ్ళేది? అన్న ప్రశ్నలకు సమాధానపూర్వకమైన వ్యంగ్యచిత్రమే ఈ రచన.

"అకార అంధకారంలో ఉకారంపుటుడుపులు వేసుకు మకారంపు మండే కాగడాతో మనిషి ఎవరో వస్తున్నాడు"

అంధకారంలో తెల్లని దుస్తులు ధరించి చేతిలో మండే కాగడాతో వస్తున్నాడు మనిషి. అంతటా క్రమ్మిన చీకటి నలుపు. ఒంటిపై దుస్తులు మాత్రం తెలుపు. దుస్తులు తెలుపైనంత మాత్రాన ఏం లాభం? దారి ఏమైనా కన్పించేనా? లేదు. చేతిలోని కాగడా కాంతి తప్ప, అంతా చీకటి! దుస్తులు కేవలం అలంక్రియా మాత్రమేనా? ఉడుపులపై ప్రసరించిన కాంతి "మంచిషోగ్గా" కన్పిస్తోంది. ఇదీ స్థూలంగా ఒక వస్తునిర్మాణ భాగం. అయితే, చీకటి – అంధమైన జడమైన సమాజాన్నీ, ఆ వచ్చే మనిషి చైతన్యరూపాన్నీ, తెల్లని ఉడుపులు స్వచ్ఛమైన ప్రవృత్తినీ భావింపజేసేవి. మండే కాగడా క్రియాత్మకమైన అభ్యుదయ భావనకు నిలయం. చీకటిరాత్రి ప్రయాణాన్ని కొనసాగించేందుకు, కాగడా సాధనంగా ఉపకరిస్తోంది.

★ ఓంకారం, బ్రహ్మమూ, ఆత్మ, భూత భవిష్యద్వర్తమాన సర్వమూ –

అంధకారం అకారమనీ, ఉడుపులు ఉకారమనీ మండే కాగడా మకారమనీ ప్రణవాక్షరాలకు కవి తీర్చిన నవ్యమైన సంకేతరూపాలు. రూపనిర్మాణానికి తగ్గినట్లుగా క్రమంలో పదాల ఎన్నిక జరిగింది. అంధకారం, ఉడుపులు, మండే కాగడా అనీ, వీటిలోని మొదటి అక్షరం క్రమంగా ప్రణవంలో ఒక్కొక్క అక్షరాన్ని సూచింపచేసేవి. ప్రణవంలోని వర్ణాలు మూడు అ–ఉ–మ. ఇవి నలుపు, తెలుపు, ఎరుపు వర్ణస్ఫూర్తితో నిర్వహించిన తీరు తాత్త్విక జగత్తునుండి లౌకిక జగత్తుకు తిరిగిన మలుపును స్పృశిస్తుంది. "ఎటుచూచినా అకారమే ఉడుపుల్లో ఉకారం తప్ప" పరిసరమంతా అంధకారమయం. ఒక్క ఉడుపుల్లోనే ఉంది తెలుపు. చీకటి ఎంత దట్టంగా ఉందంటే మండే కాగడా లేకుండా మసలడమే కష్టంగా ఉంది. అజ్ఞానులకు నలుపూ తెలుపూ భేదం తెలీదంటాడు కవి. అందుకునేవారు అకారాన్నే ఉకారమనుకుంటూ ఉంటారు. చీకటిలో వెలుగు లేంది స్పష్టంగా ఉడుపులు కన్పించవు కూడా. ఈ వెలుగు భౌతికమైన వలయం నుండి మానసికమైన వలయానికి పరిక్రమించి – విచక్షణలో భేదాన్ని గుర్తిస్తూ – అంతస్తత్త్వాన్ని పరిశీలించే అంతర్ముఖాన్ని దర్శింపజేసే శక్తి కలదీ.

అజ్ఞానుల సంగతి అలా వదిలేస్తే – పేదలకు నలుపూ తెలుపూ ప్రసక్తి లేదు. వారికి అకారమూ ఉకారమూ ఏ దిక్కునా కానరావు. వారికి తెలిసింది ఒక్కటే, అది మకారం. "కళ్ళల్లో మకారాలు డొక్కల్లో మకారాలు మనసుల్లో మకారాలు అంతటా మమకారాలు" ఈ మాటలు, వ్యంగ్య విలసితాలు. 'మ' వర్ణాన్ని ఆవృత్తి చేసి "మమ"కారమన్న చమత్కారమైన ధోరణిలో, మకారగాఢత్వాన్నీ కళ్ళల్లో డొక్కల్లో మనస్సులోని ఆంతర్యాన్నీ అనుభవానికి తేవడం జరిగింది. దీనికి రెండు కొసలు. ఒకటి మకారాధిక్యత, రెండోది మకారావశ్యకత. కళ్ళల్లో కోపం ఎరుపు, డొక్కల్లో క్షుధ (ఎరుపు) మనసుల్లో ప్రతీకారం (ఎరుపు) ఇది వర్గ సంఘర్షణ యొక్క ఆరంభదశ.

సమాజంలో పీడితుల దుర్భరమైన స్థితిలో కోపించే చూపులతో అలమటించే ఆకలి మంటలతో, సంఘర్షణకాయత్తమయ్యే ఆలోచనతో కళ్ళూ డొక్కలూ, మనస్సులూ ఎరుపుదనం వహించాయి. పీడితుల్లోని మకార చిత్రం ఇది. మరో విధం మకారం ఎరుపు, నెత్తురు ఎరుపు, ఎరు మారితే "మకారం లాంటి నెత్తురున్నపుడు మనిషి మాట్లాడతాడు, తిరుగుతాడు. అకారంగా ఆ నెత్తురు మారిన్నాడు అతనిలో ప్రాణం అంటూ ఉండదు" – మంట నెత్తురూ మకారమే. ఈ రెండూ ఎరుపే. శరీరంలో నెత్తురు ఎరుపుగా ఉన్నపుడే జీవితానికి అస్తిత్వం ఉంది. ఎరుపు నుండి మారితే నలుపుకు తిరిగితే మనిషికి మృత్యువు తప్పదు. అలాగే మండే కాగడా నలుపుకు తిరిగితే అంటే ఆరిపోతే ప్రయాణం సాగదు. ప్రయాణం నిరంతరం సాగడానికి రాత్రి చీకటిలో కాగడా

నిరంతరం జ్వలిస్తూనే ఉండాలి. లేకపోతే అంతా అంధకారమయం. ఎక్కడ మనిషి అక్కడే! జడప్రాయమైన స్థితి ఆవహిస్తుంది. భౌతికమైన శరీరరూపానికి నెత్తురులో ఎరుపుదనం అవసరమైనట్లే మానసికంగా ఆలోచనలో అభ్యుదయ తేజమూ అవసరమన్న భావం మెదలుతుంది.

"ప్రణవంలో (త్రివర్ణాలు) ప్రతిఫలించడం కద్దు, కొత్తరకం త్రివర్ణాలు ఎత్తిచూపుతున్నానిక్కడ" ఎత్తిచూపుతున్నానిక్కడ అనడంలో కవి ఆంతర్యం, మనదృష్టిని ప్రత్యేకమైన పరిశీలనవైపు ప్రసరింపజేయడమే. అకారం నలుపు, ఉకారం తెలుపు, మకారం ఎరుపు అనేవి కొత్తతీరులోవి. ఇవి క్రమంగా ఆకృతినీ, దుస్తుల్నీ, మండే జ్వాలనూ (కాంతినీ) తెలిపినా దీన్ని అధిగమించి సమాజరూపాన్నీ స్వచ్ఛమైన ప్రవృత్తినీ, అభ్యుదయ భావననూ వ్యంజింపజేసేవి.

నలుపూ తెలుపూ పరస్పరం విరుద్ధమైన ప్రకృతి గలవి. తెలుపూ నలుపూ పరస్పరం పోషకాలుగా (complimentaries) స్వీకరించడానికి వీలుంది. చీకటిలో తెలుపు దుస్తులు సరిగా కన్పించవు. దీన్ని బాగా కన్పింపజేయడానికి ఎరుపుకాంతి కావాలి. ఇక్కడ కాగడా కాంతిలో ఇది చేకూరింది. ఎర్రని కాంతిలో నలుపు తన వ్యక్తిత్వాన్ని కోల్పోతుంది. తెలుపుకు క్షతి లేదు. పైగా అందమూ చేకూరింది. 'షోకు'గా కన్పించడంలో ఇది సువ్యక్తం. చీకటిలో తెల్లని దుస్తులతో, చేతిలో మండే కాగడాతో వచ్చేమనిషి – వెనుకనుండి, నిరాశా నిస్పృహ దారిద్ర్యం విషాదం మూర్తీభవించిన సమాజంలో స్వచ్ఛమైన ప్రవృత్తిలో అభ్యుదయ భావనతో పురోగమించే చైతన్యశక్తి, మన మనఃఫలకంపై ప్రతిబింబిస్తుంది. చీకటిలో నిలిచిపోక, వెలుగుతో పురోగమించే ప్రయాణ సంకల్పమే దీని ఆంతర్యం. చేతిలో మండే కాగడా వెలుగుతో నడచే పథాన్ని దర్శింపజేసేదీ, ఆ పురోగమించే వ్యక్తి ప్రగతి భావరూపానికి ప్రతినిధి.

10. కాల్పనిక పార్శ్వం

పునర్నవం కవిత దాశరథి కాల్పనిక పార్శ్వాన్ని దర్శింపజేసేది. ఇందులో నిర్మితమైన వాతావరణం అనుభూతి నాశ్రయించింది. ఆదర్శాన్ని బింబించేది. దీని నిర్వహణం ముఖ్యంగా అంతరమైన వర్ణనంతో భావచిత్ర సమర్పకంగా మధ్య మధ్య కవి వ్యాఖ్యానంతోనూ సాగింది. దీన్ని చదివాక మనలో నిలచే అంశాలివి. (1) పునర్నవం అంటే ఏమిటి ? (2) కవిత్వం అంటే ఏమిటి ? (3) కల్పనకు కావలసింది. (4) పురోగామి కర్తవ్యం (5) పునర్నవం – ప్రభావం. ఇవి రచనలో పైన పేర్కొన్న క్రమంలో ఉండవు. రచనలో అక్కడక్కడా ఒక్కొక్క సందర్భంలో అవసరాన్ని బట్టి కన్పిస్తాయి. కళాదృష్టితో రూపురేఖల్ని సంతరించుకునే రీతిలో సంయోజితమైనాయి. మొట్ట మొదటి మెదలే అంశం పునర్నవం అంటే ఏమిటి ? అనేది దీనికి సమాధానం కవిత మధ్యలో ఒకచోటా, చివరలో ఒకచోటా దొరకుతుంది. కవిత చదివాక ప్రయత్నరహితంగా ఒక ఆలోచనా సరళికి సంబంధించినవన్నీ ఒక చోటికి వచ్చిచేరి, పరిశీలనా దృష్టికి విశేషణాత్మకమైన అనుభవ రూపాన్ని కలిగించడం సహజం, పునర్నవం అంటే తిరిగి కొత్తదనం వహించడం. ఇది నింగిలో నేలపై ఊహలో ప్రవర్తనలో అంతటా ఒక్కొక్క సమయంలో ఒక్కొక్కచోట దర్శనమిస్తుంది. మొదటి అంశానికి చెందిన మూడు ఖండాలు ఆకాశం భూమి మనస్సు అనే మూడు భావస్థానాల్ని ఆశ్రయించినవి.

"మనకంటే లక్షయేండ్లు పెద్దది మన నెత్తిమీదనున్న ఆకాశం దూది పింజలాంటి కొత్త మబ్బుల్తో తొంగి చూడడమే పునర్నవం" మొదటిది ఆకాశం మేఘ సంచారానికి నిలయం, మనకు పైన ఉంది మనకందనిదైనా నిరంతరమూ అనుభవానికి వచ్చేది. యుగయుగాలుగా అదే రోజూ చూచే ఆకాశమే అయినా కొత్త మబ్బుల్తో తొంగిచూడడంలో ఉంది పునర్నవం. కొత్త మబ్బులు తొలకరినీ. దీనితో ఋతుపరివర్తనమూ భావింపజేస్తూంది. అంతవరకు గ్రీష్మంలో భూమి సంతప్తమై వాన చినుకుకోసం తహతహలాడుతూ ఎదురుచూచే సమయంలో ఆకాశాన మబ్బు అనుభూతిని కలిగించేది. ప్రకృతిలో జరిగే ఈ మార్పు మనస్సుపై అనివార్యమైన ప్రభావం నెరవుతుంది. రెండోది భౌతిక జగత్తు నాశ్రయించిన ఊహలో మనోజగత్తు చిత్రితమైంది. "ఆకురాలిన మనస్సులో అప్పుడే పూలు పూస్తున్నాయి. పునర్నవం కాలం వచ్చింది. లోకం హర్షంతో పూచింది, మనోజగత్తుపై ప్రకృతి గతమైన వసంతభావన ఆరోపితమైంది. ఈ భావచిత్రంలో శిశిరం నుండి వసంతం, విషాదం నుండి ఆనందమూ, ఒకటి ప్రకృతిపరంగా రెండోది మనః పరంగానూ యోజితమైనాయి. మనస్సు ఆకులు రాల్చింది. ఆర్ద్రతా రహితమైందీ, పచ్చదనం నశించిందీ, కాలం చెల్లిందీ గాలికి అంటే పరివర్తనకు కొట్టుకొనిపోయింది. దీని స్థానంలో

జీవం ప్రసరించేదీ, శక్తి నిహితమైందీ, కొత్త రూపంలో కొత్తఆశలతో తలఎత్తింది. కాలగతిలో శిథిలమైన పురావ్యవస్థ స్థానంలో క్రొత్తది ఉదయించడం సూచితం ప్రకృతి పరంగా కొత్తదనమూ, మనఃపరంగా సంతోషమూ, సమాజ పరంగా నవ్యవ్యవస్థా రూపమూ దర్శనమిస్తాయి.

"పోవాలికృత్రిమాల చీకటి అపుడు మనఃకుటి వెలుగుతుంది. రావాలి మన నరాల్లో జవం అపుడర్థమౌతుంది. పునర్నవం" ఇందులో కేవలం మనోజగత్తు పైనే దృష్టి కేంద్రీకృతమైంది. కృత్రిమాల చీకటి పోయెదెప్పుడు ? మనస్సు సహజమైన స్వచ్ఛమైన ఉదారభావంతో వెలిగినపుడు, నరాల్లో సరించే నవచైతన్యం జీవితానికీ పునర్నవం అంటే ఏమిటో అనుభవాకి తెలుస్తుంది. కొత్తగా ఫలోన్ముఖమైన రూపానికి పరివర్తితం చేస్తుంది. పునర్నవం అంటే ఇదీ అని, నిర్మాణాత్మకంగా ఇంతవరకూ ప్రకృతిరూపం, భౌతికరూపం, మనోరూపం అనే మూడు కేంద్రాల నాయశ్రయించి కొత్తరూపం, కొత్తగతీ, కొత్త ఆలోచన అన్న భావ రేఖలతో సామాజిక స్ఫూర్తి విశేషంగా చిత్రితమైంది.

తరువాత పరిశీలించదగిన అంశం పునర్నవానికి ఈ కవిత్వానికీ మధ్య స్థాపితమైన అనుబంధం, 'పొడిగాలి దెబ్బలకు ఆకులు తునాతునకలైపోయి 'ముసలి మొగం పడిన వృక్షం మీద యౌవనం చిగిర్చడంతో జీవస్థానంలో వచ్చే నవ్య సృష్టి అనివార్యమైంది. రోజూ కనబడే నక్షత్రాల్లో కనబడని కొత్తదనం ఒకనాడు చూచి విశిష్టమైన అనందానుభూతి పొందడంలో వస్తువు పాతదైనా చూపులో ఆలోచనలో కొత్తదనంతో పొందే అనుభవం విశిష్టమైంది. మనసుమల్లె పొదల్లోంచి పసందైన వాసనలు వీచి అవి రచనలో నిలచేస్థితి, మనోగతమైన సంస్కారం అక్షరాకృతిలో కళాత్మకతను పొంది అందరికీ ఆనందాన్ని ఇవ్వడం ఆకర్షణీయమైంది. ఇక్కడ పై మూడు ఖండాల్లో కవిత్వమంటే ఏమిటన్న ప్రశ్న గురించి భావితమైన ధోరణి కాల్పనికమైంది ఇలా ఉల్లేఖించవచ్చు.

1) పరివర్తనా స్వభావంగల వస్తువులో వచ్చే జీవవంతమైన నవ్యమైన సృష్టి.

2) పరివర్తనం పొందని వస్తువులో మనచూపు చూచే ఆలోచనచేసే క్రొత్తదనం – అనుభవలక్షణం.

3) మనస్సుచేసే ఊహకూ, పొందే అక్షరాకృతికీ సంబంధం. పరివర్తనం అనేది ప్రకృతి స్వభావం. ఇది జీవితంలో జీవశక్తి వికాసానికి, కొత్త రూపానికి ఆలోచనకూ హేతువైంది. ప్రకృతి నుండి కవిత్వానికి, కవిత్వం నుండి జీవితానికి అర్థాంతరం ప్రసారమానమౌతుంది.

2

"అబద్ధాలాడడమంత సులభం అవదు సుమా కవిత అల్లడం అయితే హరిశ్చంద్రునంతగా అలమటించనక్కరలేదు. కావ్యకల్పనకు" – కవిత్వం అల్లడానికి చిత్తనైర్మల్యం అవసరం. దీనికి హరిశ్చంద్రుడంతగా కాకపోయినా కొంతైనా పరీక్ష తప్పదు. కొంతైనా వ్యథతప్పదు, కవిత్వంలో ఆశించే ప్రయోజనాన్నిబట్టి, లక్ష్యాన్నిబట్టి దీని సాంద్రత ఉంటుంది. లౌకికంగానూ, ఆదర్శకంగానూ బహువిధాలుగా వేదనకు కారణమైన – ఆ 'స్వచ్ఛత' అందరినీ ఆకర్షించేది, కదిలించేది. ఇక్కడ కవి స్వేచ్ఛగా స్వచ్ఛంగా లక్ష్యశుద్ధితో ప్రవర్తించేప్పుడు హరిశ్చంద్రుడు పడిన బాధలు జ్ఞప్తికి తేవడంలో అగ్ని పరీక్షనుండి మనస్సు తప్త సువర్ణమై ఔజ్వల్యాన్నిపొందే తేజోరూపం విలసిస్తోంది. ఆ బాధలోనూ అతడు పొందే మానసికమైన తృప్తీ ఆనందం, అటు వైయక్తికంగానూ, దాని ప్రభావంతో ఇటు రచనకూ విశిష్టత చేకూరుతుంది.

తరువాత స్పష్టమైంది పురోగామి కర్తవ్యం, మనిషి పురోగతికి కావలసింది కోర్కె తరువాత దాన్ని అనుసరించి ఉత్సాహమూ, ప్రయత్నమూ, అయితే లోకంలో ఇవి ఎక్కడికక్కడ ఉత్తరింపబడి అడుగు ముందుకు సాగదు. దీన్ని ఆశతో సాహసంతో జయించవలసి ఉంది. దీనికి అవసరమైన శక్తిని ఆర్జించవలసి ఉంటుంది. అది అపోలోవద్ద నేర్చుకోమంటారు.

"పోపులాంటి మతాధికారిని కూపంలోకి దొర్లించే బలాన్ని లూథర్‌వద్ద సంపాదించుకొని మౌఢ్యానికి గోరీకట్టు" మతం మానవుని కళ్ళు తెరపించి వెలుగు దారిన ప్రయాణింపజేసేదిగా ఉండాలి. కాని మౌఢ్యంతో కళ్ళు మూసేట్లుచేయరాదు. చీకటికూపంలోకి దొర్లించేదిగా ఉండరాదు. వివేకంతో మౌఢ్యాన్ని అంతరింపజేసే శక్తితో పోపులాంటి మతాధికారి కెదురుతీర్చి నిలిచిన లూథర్ సంస్కారవర్తనం సంకల్పబలం ఉదారాయశయం సూచితం, లూథర్ ప్రొటస్టెంటు క్రిష్టియన్ మత సంస్కర్త, ★ ప్రతి వ్యక్తీ ఆశావాదిగా ఉండాలి. అప్పుడే ప్రగతి సాధ్యం. లేకపోతే మానవ సంస్కృతి – నాగరకత కష్టాల్లో నష్టాల్లో ప్రయాణిస్తూ ఈదశకు చేరుకునేదికాదు.

★ Core of the Luther's teaching was the fargiveness of the sins, real sins. Luther Pleaded for the moderation and consideration for the weak and restraint of violence. He was Taitan, in the age of gaints.

Encyclopedia Americana Vol vii P.862

"ఎంతైనా ఆశాశైలం నెత్తమ్ముల చెంతనిలిచి
పద్యాల పావురాళ్ళని బహుదిశల్లోకి విసరు"

ఇది శాంతికోసం ప్రయత్నాన్నీ ఆశనూ సూచించేది. స్వచ్ఛమైన ధవళ వర్ణంతో ఎగసే పావురాళ్ళు శాంతికోసం మానవుడుచేసే ప్రయాణానికి ప్రతీకలు, ఆశల్లోకి విసరబడి, సుదూరమైనగతితో, శాంతికపోతాల రెక్కలకు రంగులద్ది, కాళ్ళకు గజ్జెకట్టి నేరేడు పళ్ళు తినిపించి ఆనందిస్తానంటాడు కవి. ఈ భాగంలో కవినేరుగా ప్రవేశించి మాట్లాడడం, ఇంతవరకూ అమూర్తం (Abstract) గా ఉన్న వ్యక్తిత్వానికి మూర్త (Concrete) లక్షణాన్ని కలిగిస్తూ, అభేదాన్ని పాటించడమే. ఒక అభిప్రాయాన్ని దృఢంగా ప్రత్యయంతో చెప్పడాన్నీ, దీనికి కవి ప్రాతినిధ్యం వహించే స్థితినీ, భావింపవచ్చు. ఇది విశ్వభావనా సమర్పకమైన నిర్వహణం కలిగింది. పావురాళ్ళు రెక్కలకు రంగులద్దడంతో కళాత్మకత, గజ్జెకట్టి ఆనందించడంలో ప్రయత్నగతీ, శాంతినృత్యంతో జనపారవశ్యం. ఆలోచనకు వస్తాయి. క్రమమైన వ్యవస్థనూ, సానుబంధంతో ఉత్తమలక్ష్యానికి నిదర్శనంగానూ మనలో నిలుపుతాయి.

రూడాల్ఫ్ వాలంటినోవలె ప్రతివాడూ అందగాడు అమృతభావనా వీధిలో ప్రతివాడూ కాళిదాసు" ఒక్కొక్క దృష్టిలో ప్రతివస్తువూ అందమైందే. ప్రతి మనస్సు భావనాశీలంకలదే. అందం వస్తువును ఆశ్రయించింది. భావన మనస్సు నాశ్రయించింది. వీటిని గురించి ఎవరూ ఎప్పటికి ఇదమిత్థమని తేల్చిచెప్పడానికి వీల్లేనివి. వెలుగువలె స్వయంసంపూర్ణమైనవి. ప్రతివానిలో, అతడెటువంటి వాడైనా ఏదోవిధమైన అందం, తద్భావన తప్పనిసరిగా ఉంటుంది. కాల్పనిక గుణం నిక్షిప్తమై ఉంటుంది. ఒకటి కళాత్మకంగా ఆకర్షణశక్తినీ, రెండోది కాల్పనికంగా అనుభూతినీ, ఇస్తూ తృప్తిపరచేవి.

కవిత్వం చదివేప్పుడు కవి మేధామండలంలోని అరలు పరిశీలించి అందులో ఏమేమి చమత్కారాలున్నాయో గుర్తించాలంటాడు. పైకి కన్పించే రచన వెనుక నుండి పనిచేసిన వివిధ శక్తుల్ని పరిశీలించి అవగాహన చేసుకోవడంలో రచన పాఠకుల కత్యంత సన్నిహితమౌతుంది. ఈ అరలు వైయక్తికమై అనుభవం మొదలుకొని సిద్ధాంతపరమైన ఆలోచనవరకూ ఎన్నో కలిగిఉండవచ్చు. ఈ మేధా మండలం ఎన్నో స్మృతులకు నిలయం. ఇక్కడ పురారూపం (archetype) మొదలుకొని ఇప్పటి అనుభవముద్రవరకూ విలీనమై ఉంటాయి మన కంటికి కన్పించే భౌతికజగత్తుకన్నా, కంటికి కన్పించని మానసికలోకం ఎంత గొప్పదో ఊహామానదండంతో కొలిచి మనస్సులో లెక్కలు తయారు చేయమంటారు, కవి ఊహ భౌతికమైన వస్తువు నతిక్రమించి మానసికలోకంపై ప్రసరిస్తుంది. దీని చిత్రణలో కాల్పనికత స్పష్టం. ఈ కవిత కవి కాల్పనికమైన సంచార లక్షణానికి ప్రాతినిధ్యం వహించేది.

పునర్నవం ప్రభావశీలం కలిగింది. ఎప్పటికపుడు కొత్తరూపాన్నీ కొత్త లోకాన్నీ దర్శింపజేసేది కొత్త అనుభవాన్ని ప్రసాదించేది. అందువల్ల దీన్ని చూచే చూపులో ఆలోచించే రీతిలో అనుభూతి పొందే రీతిలో వ్యక్తికి అవసరమైన విశిష్ట రూపాన్ని భావింపజేస్తుందీ భాగం. ఈ లక్షణం ప్రతిభావుకునిలో అంతో ఇంతో బీజభూతంగానైనా ఉంటుంది. ఇది లేకపోతే అంతాశూన్యమూ నిస్సారంగానూ కన్పిస్తుంది. పునర్నవరూపం, కవిత్వస్వరూపం, చిత్తనైర్మల్యం, పురోగామి లక్షణం, పునర్నవ ప్రభావం అనేవి. కాల్పనికమైన వాతావరణ స్ఫూర్తి విశేషంగా సాగిన ఈ కవిత వెనుకనుండి ప్రసరించే స్పందన రేఖలివి.

(1) హేతువుకతీతమైన ఆలోచన (2) కొత్తను అన్వేషించే ఆరాటం (3) వైయక్తిక కేంద్రం నుండి సాగే ఆలోచనా ప్రసారం (4) స్వేచ్ఛా సంచారంగల మనస్తత్వం (5) భౌతిక జగత్తుకన్నా అధికంగా మనోలోకంపై దృష్టి (6) అనుభూతికి ప్రాధాన్యం (7) సంస్కరణతో పురోగతి స్ఫూర్తి (8) నిఖలమానవ శాంతి సౌభాగ్యంపై ఆసక్తి, ఇవీ కవితలో కాల్పనికమైన ఉన్మేష రూపాన్ని చిత్రించేవిగా భావిస్తాను.

11. భవిష్యద్దర్శనం

ఆశావహమైన సమాజాన్నీ అభ్యుదయగతినీ చిత్రించే కవిత "రేపటి జలపాతాలు". ఇందులో ప్రకృతి రూపమూ మానవ మనస్తత్వమూ ఆధారంగా సామాజిక పరివర్తనంతో క్రమించే జీవితరూపం ప్రవృత్తమైంది. ప్రకృతి పరమైన ఆరంభరేఖలతో, జీవితంలో అనివార్యమైన పరిణామం, దీని ప్రభావ పర్యవసానంగా భవిష్యత్తురూపమూ అవిష్కృతమైంది. ఇది 1) ప్రకృతి చిత్రీకరణం, 2) సామాజిక పరివర్తనం 3) ఆశాలోకనం అనే మూడు ప్రసార వలయాలతో తీర్చబడింది, "మంచు కొండలు నేటివా ? హేమంత ఋతువీనాటిదా ? ఆరంభంలో ప్రకృతిగతమైనరూపం స్థగితమైంది. మంచుకొండ ఎన్ని యుగాలనాటిదో ? హేమంతఋతువూ ఈనాటిది కాదు. ఒకటి స్థిరమైంది. రెండోది కాలభ్రమణంలో ఒక పార్శ్వమై విలసిల్లే ఋతురూపం, మంచు గ్రీష్మంలో కరగిసోనలై ప్రవాహమవుతుంది. హేమంతంలో బిగిసిపోతుంది. వస్తువు ఒకటే ఋతుప్రభావంవల్ల భిన్నదశల్లో వేరు వేరు రూపాలను పొందుతుంది. అలాగే సమాజంకూడా కొన్ని దశల్లో ఏమార్పు లేకుండా జడ ప్రాయమైనస్థితిలో ఉంటూ మరికొన్ని దశల్లో పరివర్తన స్వభావంవల్ల భిన్న కాలాల్లో అనివార్యంగా సహజమైన మార్పులను పొందుతుంది.

"వార్ధులన్నీ నేటివా ? లావాద్రవం ఈనాటిదా ?" వార్ధులూ లావాద్రవమూ నేటివికావు. వార్ధి స్థిరమైందే. మంచుకొండకంటే భిన్నమైన స్థిరత్వం కలిగింది. ఇది సంచలనత్వమూ ఆలోలత్వమూ కలది. బహువిస్తృతమైన పరిధిలో ప్రసారమానలక్షణంతో వర్తించేది. ఇక లావాద్రవం అగ్ని పర్వతంలోలోన కుతకుతలాడి ఎపుడో బ్రద్దలై లోనుంచి పైకి ఉబికి నేలపై ప్రవహిస్తుంది. ఇది హఠాత్‌సంభవమైన విపరీతకృత్యానికి చిహ్నం.

ఒకటి నిరంతర సంచలనత్వమూ సమాలోలత్వంతో ప్రవృత్తమయ్యే స్థితినీ, మరొకటి హఠాత్తుగా సంభవించే విపరీతమైన పరిణామానికి లోనయ్యే స్థితినీ వ్యక్తం చేస్తాయి. ఇవన్నీ ప్రకృతిపరమైన అంశాలే.

మరోవలయం మనస్తత్వపరమైంది. "కామమంటే నేటిదా ? సంగ్రామ భయమీనాటిదా ?" కామం ఈనాటిదికాదు, సంగ్రామమూ ఈనాటిదికాదు. ఏనాటి నుండో వస్తూన్నవి. కామ మంటే కోరిక. కోరికతోనే జీవితం మొదలు. ఈ కోరికలు ఒకదానితో ఒకటి అల్లుకొని అనంతంగా విస్తరించి ఉంటాయి. అందులో మనం ప్రధానమనుకొనేవి కొన్ని వ్యక్తినీ వ్యక్తి నీబట్టి భేదిస్తాయి. వీటిలో వైయక్తిక, జాతి, దేశం ఆపైన సర్వమానవలోకానికి సంబంధించినవి ఉండవచ్చు. వీటి నాశ్రయించి అవి తీరడానికనేక సంగ్రామాలు జరగడం కద్దు, చరిత్రలో అడుగడుగునా అనేక సంఘటనలు

సాక్షాత్కరిస్తాయి. యుద్ధం సాధారణంగా సామాన్య ప్రజలకెప్పుడూ ఇష్టంఉండదు. అయినా కొన్ని యుద్ధాలు అనివార్యాలుగా జాతికీ, దేశానికి పరిణమిస్తాయి. స్వదేశానికి ముప్పువాటిల్లితే, ప్రజలంతా యుద్ధపరిణామాలనెదుర్కొడానికి సంసిద్ధులౌతారు, అయినప్పటికి యుద్ధంవల్ల కలిగే విపరీత పరిణామాలు తప్పవు. కాబట్టి ఈ దృష్టిలో భయశబ్దం సముచితమైంది, భయభావం స్వేచ్ఛకూ వికాసానికీ పురోగతికీ అవరోధమైంది. కోరిక – సంగ్రామభయమూ ఈ రెండింటినీ వ్యక్తి మనస్తత్వం సామాజిక ప్రవర్తనా దృక్పథంతో అన్వయించడం సులభం.

తరువాతది (ప్రబోధం) – లక్ష్యమూ కళకూ సంబంధించింది.

"క్రీస్తు నేడా ? కీట్సునేడా ? హస్తిపురమీనాటిదా ? క్రీస్తు కీట్సు నేటివారు కాదు. ఒకరు ప్రవక్త, మరొకరు కవి. ఒకరి ప్రవృత్తిప్రభోధాత్మకం, కారుణ్యానికి, శాంతికీ ప్రతీక, ఇంద్రియాతీతమైన శక్తికి నిలయం, మరొకరి ఆలోచన కళాత్మకం, ఇంద్రియాత్మకమైన అనుభవానికి కళానుభవానికీ ఆశ్రయం, ఇరువురూ ఈనాటివారు కాదు. అయినా ఏనాటికీ వీరి విలువలు తగ్గేవికావు. ఈ విధంగా భిన్నమైన విశిష్టమైన పథప్రవర్తనకులందరినీ వేరు వేరుగా చెప్పకపోయినా వీరిద్దరితో అందరినీ స్ఫురింపజేయడం జరిగింది. ఒకటి పరమూ – దివ్యమూ మరొకటి కాల్పనికమూ – భౌమమూ అయింది. వీరిని గ్రహించడంలో అటు తత్త్వపరమైన భావలోకానికి ఇటు కళాపరమైన రూపానికీ జీవితంలో గల స్థానాన్నీ, ప్రభావాన్నీ భావింపజేయడం కవి ఉద్దేశం.

ఇకపోతే తరువాతది హస్తినాపురం, ఇదీ ఈనాటిదికాదు. ఈ నగరం ఈనాటిదికాదు. ఈ నగరం పూర్వం విలసించిన స్థలాన్ని చూచినపుడు లేదా ఆ పేరుతో మన స్మృతిపథంలో చరిత్రాత్మకమైన పౌరాణికమైన అంశాలెన్నో భావపరిచయం వల్ల పరిభ్రమిస్తాయి. సుఖమూ దుఃఖమూ హ్లాదమూ ఆర్తీ యుద్ధమూ శాంతీ పాత్రలవల్ల సంఘటనలవల్ల మూర్తికట్టించే గాథారూపాలనేకం, నిత్యమూ మానవజీవిత శకలాలను బింబించేవి. ఇలాంటివి వివిధకాలాల్లో వివిధ దేశాల్లో జరిగినవెన్నో, ఈ చారిత్రక పౌరాణికమైన వలాయాన్ని అధిగమించి.

"మనిషినేడా ? మమతనేడా ? మానవత ఈనాటిదా ? మనిషి ఉదాత్తమైన వ్యక్తిత్వానికి మూలభూతమైన ఆంతరగుణాలు మమత – మానవత అనేవి. ఈ వలయం నిఖిల మానవముఖ పార్శ్వాన్ని దర్శింపజేసేది. నాటివన్నీ ఏదో ఒక రూపంలో ఈనాడూ తటస్థపడతాయి. లేదా స్మృతిపథంలో ప్రభావాన్ని నెరవుతాయి. అయినప్పటికీ నాటికి నేటికీ భేదం ఉంది.. దీన్ని మన అనుభవంలో స్పష్టంగా చూడవచ్చు దీన్నే కవి విస్తృతమైన

అవలోకనంతో ఈనాటికీ రేపటికీ ఉండే భేదాన్ని గుర్తింపజేస్తూ రేపుమాత్రం కాలదేవత చూపులో తేడాలు వస్తాయంటాడు, మార్పు అనివార్యం అవసరమూ, ఇది అవసరాన్నిబట్టి లక్ష్యాన్నిబట్టి సమాజాన్ని ప్రభావితం చేస్తుంది. ఇంతవరకూ కవి ఊహలో గతాన్ని స్మరిస్తూ సామాజిక వాస్తవాన్ని చిత్రిస్తూ భవిష్యత్తును భావించేంతవరకూ ఒక భాగం.

మరోభాగం భవిష్యత్తుపై ఆశాలోకనంతో పరివర్తనాత్మకమైన వర్తమాన చిత్రణం. "కొండదూకిన నిండువాగు గొంతుశబ్దాలు వినిపిస్తే". గిరిశిఖరం నుండి కిందికి దూకే జలపాతంలో వేగం ఉంది తీవ్రత ఉంది, సంచారశీలం కలిగింది. కాల గతికి ప్రతీక. సంప్రదాయ శిఖరం నుండి ప్రవహించే పరివర్తనా రూపమూ ధ్వనితం, గొంతు శబ్దాలు పలకడంలో, కొత్త నీతులు, కొత్త చట్టాలు, కొత్త చేతలు రూపొందడం ఉంది. ఇందులో మార్పుకోరే ప్రజల అభిమతం అనురణిస్తూంది. స్వేచ్ఛ సమానత్వం అభ్యుదయ భావనతో సాంద్రమైన వాతావరణం కల్పితమైంది.

ఇంతవరకూ భావనాలోకంలో విహరింపజేసే మనస్సును యదార్థభూమిపై తీసుకొని వచ్చేది రేపు వేరే రేపు వేరే "రెక్కలూడిన స్వప్న దేవత పిక్కబలిసిన పేదమనిషి – వొక్కటై లోకాన్ని సాకెడి రోజు రేపే! రోజు రేపే! రేపు రెక్కలుపోయి ఎగిరే శక్తి లేక కుప్పకూలి స్వప్నం అంతరిస్తుంది. దీని స్థానంలో మెలకువలో వాస్తవం అవతరిస్తుంది. ఇక్కడ అజ్ఞానం ఉండదు. దాస్యం ఉండదు. మౌఢ్యం ఉండదు. హేతుశక్తితో శాస్త్రీయ దృక్పథంతో వివేకోదయంతో మానవుని జీవితస్వరూపం పొందే పరివర్తనం లక్షితమైంది. స్వప్నానికి, వాస్తవానికి మధ్యరేఖ అంతరించి, ఒకటై సమాజంలో అంతరాలు నశించి అంతా ఒకటిగా సుఖజీవితాన్ని గడిపే సామాజిక వ్యవస్థ ఈ కవి భవిష్యత్ దర్శనరూపం. 'రేపురేపే' అన్న ఆవృత్తిలో ఈ రేపు కేవలం కాల సూచకమైందేగాక గుణాత్మకంగానూ పొందే వైశిష్ట్యాన్ని స్ఫూర్తికి తెచ్చేది. ఈ వలయం సవేగమైన గతిశీలంతో సాంఘిక పరివర్తనా పార్శ్వాన్ని దర్శింపజేసేది.

ఈ కవిత ప్రకృతిపరంగా ఆరంభమై, భావ-స్మృతి – చిత్రాలతో మనస్తత్వ స్పర్శతో, వాస్తవ రూపంలో నవసమాజ దర్శనంతో ముగుస్తుంది. ప్రకృతి – భావ – సమాజ ముఖ పార్శ్వాలు కలిగింది. భౌతికమైన ప్రకృతిరూపం భావగతమైన మానవత – మమత, సమాజగతమైన పరివర్తనా రూపంతో ఈ మూడువలయాలనూ ఒకదానిలో ఒకటి అంతర్భవింపజేసికొన్న ప్రగతిశీల రచన – "రేపటి జలపాతాలు". భవిష్యద్దర్శన గమన రూపాలు.

12. కవిదృక్పథంలో

పునర్నవం సంకలనానికి కవి వ్రాసిన 'మననం' ఆధారంగా ఈతని కవితా దృక్పథం కొంతవరకు, అవగాహన చేసుకోవడానికి అవకాశం ఉంది. ఇందులో స్పృశించిన అంశాలను క్రోడీకరిస్తే, నాలుగు భాగాలుగా కన్పిస్తాయి. ఇవి రచనలో ఒకదానికొకటి ఆశ్రయించి అక్కడి స్థితికీ ఆలోచనకూ లక్ష్యానికి శిల్పానికి అనుగుణంగా ప్రవర్తితమై కన్పిస్తాయి.

1) అనుభవమూ – స్వేచ్ఛ 2) క్షోభ – ఉద్వేగమూ 3) భావరూపం – శిల్పం 4) మానవతావాదం – ప్రగతి దృక్పథం ఈ అంశాలను ప్రస్తుతం రేఖా మాత్రంగా పరిశీలించడం జరుగుతుంది.

వైయక్తికమైన పరిధి మొదలుకొని లోకపరిశీలనం వరకూ వ్యాప్తమైంది. 'మననం'లో "అచ్చంగా సొంత అనుభవాలు" ఇతరుల అనుభవాలు అని రెండు విధాలుగా పేర్కొనడం జరిగింది. 1) స్వంత అనుభవాలు, 2) లోకపరిశీలనం ప్రత్యక్షంగా పరోక్షంగా నెరపిన ప్రభావపరంపర స్మృతిపథంలో సంచరిస్తూ వీలును బట్టి ఉద్గమించి రచనలో చోటుచేసుకుంటాయి. ఇదొకవిధంగా తత్కాలీన రాజకీయ సాంఘిక సమస్యలూ వాటితో కవికిగల సంబంధంలో రచనలో ప్రముఖ స్థానాన్ని వహిస్తాయి. ఈ సందర్భంలో స్వీయమైన అనుభవాల ప్రత్యక్ష సంబంధంవల్ల తెలంగాణాపోరాట ప్రభావం, ఇతరకవులు ఇక్బాల్, ఖాజనజ్రుల్ ఇస్లాం, నెరుడా రచనలతో పరిచయం ఈతని సంప్రదాయ బంధురమైన దృక్పథాన్ని సంపూర్ణంగా మార్చివేసాయని చెప్పొచ్చు. దీనితో ఇతనిలో వెలిగే స్వేచ్ఛాతత్వమూ తోడైంది. స్వేచ్ఛాతత్త్వం మౌలికంగానూ అనుభవపరంపర విశేషంగానూ ఉపకరించినట్లు కన్పిస్తుంది. "నా అనుభవం మొదటి మెట్టు" ఇతరుల అనుభవాలు రెండోమెట్టు" అంటాడు. స్వేచ్ఛను అణచివేసే ఏ నియమనిబంధనలకూ కట్టుపడని మనస్తత్వం ఇతనిది. అందుకే ఇతని జీవితం ఎన్నో ఒడుదొడుకులకు లోనైంది. ఇన్నిటా స్థిరంగా నిలువగలిగిందొక్క కవిత్వమే. దీన్ని ఈ కవి ఎంతో ఆర్ద్రహృదయంతో స్మరిస్తాడు "లోకంలో తలదాచుకోడానికి చోటులేని కాలంలో కవిత్వం తన కల్పలతా హస్తాలు చూసి నాకో ఇంతనీడ నిచ్చింది". మనస్సుకి ఎక్కడా లభించని తృప్తి ఇక్కడ ఛాయామాత్రంగానైనా లభిస్తుందని ఇతని విశ్వాసం. అందుకే దీన్ని వదలకుండా ఉన్నానంటాడు.

ఈ మానసికతృప్తి వెనక ఇతని కవిత్వానికి అంతరమైన ప్రేరణశక్తులు క్షోభ – ఉద్వేగం. దీని ఉద్గమనరేఖలు వైయక్తిక సామాజిక స్పందనలు, ఉద్వేగమూ క్షోభవల్ల

రచనకు సాంద్రమైన అనుభూతి రూపం సిద్ధిస్తుంది. ఉద్వేగంవల్ల రచనలో ఉరకలెత్తే పొంగుతో ప్రవాహసదృశమైన సహజస్థితి చేకూరుతుంది. ఈ సందర్భంలో కవి మనస్సు ఎంత త్వరమాణమైందంటే ముందూవెనుకా గురించి ఆలోచించే సమయంలేదు. ఉద్వేగంలో కదలిపోవడమే ఇతని కభిమతం. గతాన్ని గూర్చి ఆలోచిస్తూ కూర్చోక భవిష్యత్తులో తనకేం జరుగుతుందోన్న భీతిలేక" వర్తమానంలో ప్రతిఘటనకూ స్పందించే లక్షణం, ఒక విధంగా ప్రగతిభావనకూ వేగవంతమైన గతిని కలిగించిందనే చెప్పొచ్చు. క్షోభ, ఉద్వేగం సంతరించుకున్న అనుభూతిశిఖలు పునర్నవంలో ఎన్నో కన్పిస్తాయి. "నిప్పులో దూకే పాత వీర శైవులకీ, పీరీలు మోసే తురకలకీ నాకూ ఇందులో తేడా లేదంటాడు స్వతంత్రమైన ప్రకృతికనుగుణంగా 'వర్తమానంలో ఇష్టం వచ్చినట్లు చేస్తా" నంటాడు. 'వర్తమానం', సమకాలీన స్థితికీ సంఘటనలకూ కంపించే కవిస్పందన శక్తినీ, "ఇష్టం" స్వేచ్ఛా భావనతో కూడిన మానసిక లక్షణాన్నీ సూచించేవి. సమాజంలో దుస్థితినీ దుర్నీతినీచూచి ఎదిరించే ఈతని మౌలికమైన మనస్తత్వబీజంనుండి క్షోభ-ఉద్వేగం అన్న రెండు అంకుర పార్శ్వాలలో కవితా రూపం ఉద్గమిస్తుంది. ఇది జైల్లో రైల్లో బాటలో తోటలో కత్తుల మధ్య పూగుత్తుల్లో ఓటమిలో ఆశలో భిన్న ప్రకారాలుగా రూప వికాసాన్ని పొందింది. ఏదో చెప్పాలనే కోర్కెతోపాటు చుట్టు ప్రక్కల ఉన్న మనుషులూ వాళ్ళ క్రియాకలాపాల్లో ఆసక్తీ, కనబడే లోకంలో కనబడని లోకంపై అకాంక్ష, ఆకారంమీద అనురాగం, గుండెను కవ్వించి కలం పట్టించాయి. ఇక్కడ కనబడేలోకం వాస్తవస్థితినీ కనబడనిలోకం మనోజగత్తునీ చిత్రించేవి. భావనలు వాస్తవికతపైనా కల్పనతోనూ రూపొందిన లక్షణం స్పష్టం. ఇతని దృష్టిలో రచనకు, వ్యుత్పత్తీ - భావనాబలం - శిల్పం అవసరం, ఇవి నిరాకారాలకు ఆకారాలు పోస్తాయంటాడు.

ఈ సందర్భంలో కవిత్వం రూపొందే (Poetic Process) దశను గురించిన ప్రస్తావన గమనించదగింది. "గుండె దడలో గణాలు గుణించుక రాయాలి ఊపిరి లెక్కించుకోవాలి. పొంగు కొలవాలి". మనస్సులో కదలేభావానికి రూపం సిద్ధించేప్పుడు ప్రయత్నశీలమైన కవి శిల్పదృష్టీ, దీనిని సహజమైన హృదయానుభూతి కనుగుణంగా మలచుకొనే ధోరణీ చూడవచ్చు. సాంద్రమైన అనుభూతితో శిల్పసుందరంగా కవిత్వం చెప్పడానికి ఉత్సాహపడతాడు. వచనంకన్నా కవిత్వం పలకడమే ఇతనికిష్టం. దీనికి కారణం చెబుతూ నాకు స్థలాన్ని ఆక్రమించడంమీద నమ్మకంలేదు. కాలాన్ని ఆక్రమించాలనే తప్పు" అంటాడు. అందుకే లోకంలో ఎక్కడా పొందని తృప్తి కవిత్వం నీడల్లో ఇతని మనస్సు పొందుతుంది. బ్రతుకు బరువుతోనున్న మనస్సు కవిత్వంలో మునిగినపుడు తేలిక పడుతుందనీ, కవిత్వం తనపై నెరపే అసాధారణ ప్రభావాన్నీ వివరిస్తాడు. ఈ సమయం మానసికంగా విశిష్టమైన అనుభూతిమయమైంది. "ఈ స్థితిలో ఊహలకు సంగీతం చేర్చినంత తేలిగ్గా" హ్లాదైక మయమౌతుంది. సంగీతం నాదమయమూ, సంచార

ప్రసార శీలంకలదీ, ఒకచోట నిల్వకుండా సదాప్రయాణించడమే దీని స్వభావం, ఇక్కడ చెవికింపైన కళాస్వరూపాన్ని ఊహకన్వయించడంలో అనుభూతి పారమ్యం ఆలోచనాత్మకమౌతుంది. దీని ప్రభావాన్ని ఇలా అనుభవపూర్వకంగా విశ్లేషించడం జరిగింది. మొదట ఉచ్ఛ్వాసంలో చొరబడి కవిత్వం గాలికంటే ముందుగా నరాల్లో పాకిపోయి ఏదీ అందుకోలేని ఆత్మకు తాకుతుంది. ఆత్మను స్పృశించడంలో అనుభూతిస్థితిపై కవిదృష్టి స్పష్టం, మనస్సు బుద్ధి మొదలైన దశలనతిక్రమించి సంకల్పానికి ఆలోచనకూ అతీతమైన విశిష్టరూపంలో ప్రసరించే కవితాస్ఫూర్తి చిత్రితం.

ఇతనిలో సేచ్ఛాతత్త్వంతోపాటు నిబిడమైన విశ్వజనీన దృక్పథం, నూతన సామాజిక వ్యవస్థకు చెందిన అవగాహనతో ప్రగతిశీల దృక్పథానికి విస్తృతినీ వైవిధ్యాన్ని సంతరింపజేసింది. ప్రగతివాదంలో మానవతాభావం అనివార్యంగా పరిశీలనకు వస్తుంది. ఈతని కవితాసౌధ నిర్మాణానికి 1) వ్యక్తికీ సంఘానికీ గల చుట్టరికం, 2) ప్రకృతికీ మనిషికీ గల సంబంధం, 3) నవసృష్టికోసం కృషీ - ఇవి వాస్తుశాస్త్రంలా తోడ్పడినాయి. ఇంకా మరిరెండు 4) సొంత అనుభవాలు, 5) ఇతరుల అనుభవాలు అంతర్గతంగా తోడ్పడినాయి. ఇందులో ఉన్న ప్రకృతి-నవసృష్టీ-వ్యక్తీ-సంఘం అనే నాలుగు అంశాలపై నున్న ఇతని దృష్టి ప్రకృతిలో నవసృష్టివైపు, వ్యక్తి నుండి సంఘంవైపు ప్రయాణిస్తుంది. ఇతని కవిత్వం జీవితంలో అసామాన్యమైన స్థితీ సంఘటనపరంగా ప్రతిస్పందితమైన అనుభూతిని అందుకునే emotional springs పై రూపొందింది. ఇందులో కాల్పనిక వాతావరణమూ అప్పుడప్పుడూ చోటుచేసుకోవడమూ జరిగింది. దీనికంతటికీ కేంద్రం మానవుడే 'మనస్సుకూ మనస్సుకూ చుట్టరికం హెచ్చి, మనిషికీ మనిషికీ రాగబంధం' ఏర్పడుతుంది. ఈ రాగబంధానికీ కవిత్వానికీ అవినాభావ సంబంధం ఉంది. దీనితో కవిత్వం "అమృత"రూపాన్ని పొంది మానసికంగా శాంతిని ప్రసాదిస్తుందని ఈతని విశ్వాసం. ఈ శాంతి నిజానికి పురోగమన లక్షణం గల వ్యవస్థలోనే సాధ్యమన్న నిశ్చయ భావమూ రచనలో కన్పిస్తుంది. దీన్ని ఈ కవిత్వంలో "వ్యక్తిపరమైన అంశానికి స్థానం ఉంటూనే, 'సంఘ' పరమైన వస్తువుతో నిర్మితమైన రూపాన్ని తేలిగ్గా ఊహించవచ్చు. మానవతా దృక్పథంతోపాటు సమాజంలో మార్పును కోరే ప్రగతిభావన ఈతని కవిత్వానికి దిక్సూచి.

1) అనుభవమూ - స్వేచ్ఛ కవిత్వానికి కొత్త మలుపును తెచ్చాయి. 2) క్షోభ-ఉద్వేగం కవిత్వం పొందే అనుభూతి దశలను పెంచాయి. 3) భావరూపం - శిల్పం కవిత్వానికి కావలసిన ఆకృతినీ, ఆకర్షణనూ సంతరించి పెట్టాయి. 4) మానవతా వాదం - ప్రగతి దృక్పథం కవిత్వానికి ప్రయోజనపరమైన విస్తృతిని చేయికూర్చా. ఇదీ కవి దృక్పథాన్ని విలోకిస్తే గోచరించే దాశరథి కవితా స్వరూపం.

అనుబంధం - లేఖలు

ఇందులో వ్యాసాల్ని గురించి

మహాకవి దాశరథి స్పందన

కొన్ని లేఖలు మాత్రమే

DASARATHI

90-C, Venkatachala Mudali St.
Mylapore - MADRAS - 600 001

19-1-1976

Dear Ranga Rao,

నీవు నా గురించి స్రవంతిలో వ్యాసం వ్రాశావని ఎవరో చెప్పగా ఆ స్రవంతి కోసం హైదరాబాదు హిందీ ప్రచార సభ వేమూరి రాధాకృష్ణమూర్తిగారికి వ్రాయగా పంపారు. నేడే అందింది. చదివాను. చాలా గొప్పగా వ్రాశావు.

"తెలుగు సాహిత్యం తెలుగువారందరిదీ - ఆ తరువాత పొలిమేరలు ఎరుగని మానవలోకానిదీ" అన్న మాటలు నిత్యసత్యాలు.

పునర్నవంలోని ఎన్నో కవితలు తీసుకొని నీవు చేసిన వ్యాఖ్య బాగుంది. ముఖ్యంగా "అశ్రుదీపం" ఎవరూ స్పృశించలేదు. నీవు చాలా వివరంగా ఆ కవిత గురించి వ్రాశావు. Thanks.

నీ వ్యాసం అద్భుతంగా ఉంది. Your analysis is correct. నా కవిత ఏదో ఒక రాజకీయ సిద్ధాంతానికీ గానీ, ఏదో ఒక కవితా రూపానికి గానీ కట్టుపడి ఉండక పోవడాన్ని గమినంచినందుకు సంతోషించాను. Thanks.

మొన్న **27-1-76** నాడు శ్రీకృష్ణదేవరాయ ఆంధ్రభాషా నిలయంలో నా కావ్యగానం ఏర్పాటు చేసాడు M.L. సభ బాగా జరిగింది. గోపాలశాస్త్రి అధ్యక్షులు. వెంకటరామారెడ్డిగారు ముఖ్యఅతిథి. నీ క్షేమసమాచారం వ్రాయించగలవు.

నీ

దాశరథి

P.S.

It is a very fine article - comprehensive and analytical.

DASARATHI

Phone : 423656
13(C), Film Directors' Colony
Kodambakkam, MADRAS - 600 024

31-8-1977

ప్రియమిత్రులు
శ్రీ మాదిరాజు రంగారావుగారికి

నమస్కారములు.

మీ 29-8-1977 లేఖ. Thanks.

జూన్ నెల 'స్రవంతి' నాకు వారు పంపలేదు. ఎక్కడైనా సంపాదిస్తాను. ఇంత వివరంగా ఒకొక Poem మీద వ్యాసం వ్రాయ తలపెట్టినవారు లేరు. నీకు నా యెడల గల అనురాగానికీ నీ కార్యదీక్షకీ ధన్యవాదాలు.

నేను ఇప్పుడు Market లో లేని నా పుస్తకాలను ఒక సంపుటిగా ప్రచురిస్తున్నాను.

నీ అభినందనలకు శుభాకాంక్షలకు ధన్యవాదములు.

భవదీయుడు

దాశరథి

Kalaprapurna
DASARATHI

Phone : 423656
13(C), Film Directors' Colony
Kodambakkam, MADRAS - 600 024

5-9-1977

Dear Brother,

నీవు పంపిన "బాల్యం - ఒక సమాలోచనం" అందింది. Thanks.

ఒక Poem ను తీసుకొని విశ్లేషణాత్మకంగా ఈ ధోరణిలో వ్రాసే నూతన ప్రక్రియను నీవే ప్రవేశపెట్టావు.

"జీవితలతాగ్రాన" అన్నదానికి నీ interpretation చాలా సమంజసంగా ఉంది. మన University కి ఒకసారి తీరుబడిగా వస్తాను.

ధన్యవాదములతో

దాశరథి

Kalaprapurna
DASARATHI

Phone : 423656
13(C), Film Directors' Colony
Kodambakkam, MADRAS - 600 024

5-9-1977

Dear Ranga Rao,

స్రవంతి సెప్టెంబరు సంచిక ఇప్పుడే అందింది. నీ వ్యాసం "ప్రతీకాత్మక కవిత", ప్రణవంలో త్రివర్ణాలను గూర్చినది చదివాను. అద్భుతంగా ఉంది. చాలా లోతుల్లోకి వెళ్ళావు. నీ విశ్లేషణ అనిర్వచనీయం.

Many Thanks. వ్యాసం చాలా బాగుంది.

నీ
దాశరథి

Kalaprapurna
DASARATHI

Phone : 423656
13(C), Film Directors' Colony
Kodambakkam, MADRAS - 600 024

24-9-1977

భాయీ రంగారావ్,

నమస్తే.

ఈ రోజు భారతి (సెప్టెంబర్ సంచిక) సంపాదించి నీ వ్యాసం 'దాశరథి కవితా దర్శనం' చదివాను. చాలా గొప్పగా ఉంది. ధన్యవాదాలు. "ఉషస్సంధ్య" 1950 ప్రాంతంలో వ్రాయబడినట్లు నీవు ఊహించడం సరియైనదే. వ్రాసిన సంవత్సరం - కవిత ఆఖరున వేస్తే బాగుండేది.

నీవంటి సహృదయుడు సమర్థుడు అయిన వ్యాఖ్యాత విమర్శకుడు నా కవితలోని సిద్ధాంతాలను సునిశితంగా పరిశీలించి సుగమంగా పాఠకులకు తెలియ పరచడం నా అదృష్టంగా భావిస్తున్నాను.

మెడనొప్పి ఇంకా తగ్గలేదు. ఉత్తరం సరిగా వ్రాయలేకపోతున్నాను.

క్షేమ సమాచారం వ్రాయించగలవు. కృతజ్ఞతలతో ...

నీ
దాశరథి

Kalaprapurna
DASARATHI

Phone : 423656
13(C), Film Directors' Colony
Kodambakkam, MADRAS - 600 024

26-12-1977

Dear Dr. Ranga Rao, నమస్తే.

నూతన సంవత్సర శుభాకాంక్షలు. 1978 మీకు మీ కుటుంబమునకు ఆయురారోగ్య ఐశ్వర్యములను ప్రసాదించుగాక!

డిసెంబరు భారతి నిన్న దొరికింది. నీవు నా కవిత "మేల్కొన్న మనిషి..." గురించి వ్రాసిన పరిశీలనాత్మక వ్యాసం చాలా బాగున్నది. Many Thanks. ఆ కవితలోని అధివాస్తవిక చిత్రాన్ని స్పష్టంగా చూపావు, వ్యాసంలో.

కొత్తరకం మేటి వైద్యుణ్ణి మహాత్ముడుగా నీవు పోల్చుకోవడం చాలా కరెక్ట్. ఎందుకంటే అహింసతో సమరం సాగించి గెలిచినవాడు అతడే ప్రపంచంలో. ప్రపంచంలో ఏ దేశంలో జరగని నూతన ప్రయోగం (కొత్తతరహా ఔషధం) మహాత్ముడే చేశాడు. Your analysis is superb.

ధన్యవాదములు

భవదీయుడు
దాశరథి

Kalaprapurna
DASARATHI

Phone : 423656
13(C), Film Directors' Colony
Kodambakkam, MADRAS - 600 024

12-1-1978

My Dear Dr. Madiraju Ranga Rao, నమస్తే.

నవంబరు భారతి ఈ రోజు దొరికింది. రాజోలు నుంచి తెప్పించాను.

నీవు నా "మస్తిష్కంలో లేబొరేటరీ"పై వ్రాసిన వ్యాసం అద్భుతంగా ఉంది. Kudos! చాలా విశేషాలు చెప్పావు. ఈ వ్యాసాలన్నీ పుస్తకంగా రావాలి.

సంక్రాంతి శుభాకాంక్షలు !

Socio-realism ను గురించి నీవు వ్రాసింది thought provoking గా వుంది. నా ఆరు పుస్తకాల సంపుటి దాశరథి కవిత పేరిట అచ్చైంది. బైండు కావాలి. అంతే. కాగానే పంపుతాను.

నీ
దాశరథి

Note : ఇవి దాశరథి "పునర్నవం"కు సంబంధించినవి. వ్రాసిన లేఖల్లో కొన్ని మాత్రమే. మిగతావి సందర్భాన్నీ, విషయాన్ని అనుసరించి ప్రచురించడం జరుగుతుంది.

- ఎడిటర్